

Foto: E. Andrássy; archív J. Galgoczi

Zotavovňa Turistického spolku Priateľov prírody v čermeli vr. 1930

Historické a turistické pozoruhodnosti

JÁN GAŠPAR

ČERMELSKÉ ÚDOLIE (260 m - 670 m)

Čermelské údolie sa tiahne od Košíc na SZ v dĺžke približne 16 750 metrov od Nemcovej dolky (670 m) nad Čermelskou studňou (jeden z prameňov Čermelského potoka), po vyústenie doliny pod Bornemisovú úvraťou (dnes ul. Za štadiónom), vo výške 260 m. Dolinou preteká Čermelský potok, ktorý vzniká sútokom Čermiského a Bieleho jarku (ten pramení v Repnej studni). Potok, v hornom toku hojný na pstruhy, príberá z ľavej strany postupne vody potoka Hliny, Volového potoka a doliny Plevecín, Žalikovho jarku, potoka doliny Steny, Lukovho jarku, Piškovho jarku, Svinného jarku, Olšového potoka, potoka doliny Jezudov, Verčovho jarku, Humniskovho jarku, potoka Chmelníky a Plačiarky. Z pravej strany sa do Čermelského potoka postupne vlievajú vody Čierneho jarku, Kolarovho jarku, Jahodného potoka, potoka Selepky, potokov z Veľkej Kobylej doliny a Malej Kobylej doliny (Vaškov jarok), Červeňákovho jarku, vody z prameňa Rozália, zo Širokého dolu, Prameňa sv. Jána, Lujzinho prameňa, Čertovho jarku a úplne pri ukončení doliny pod Bornemisovú úvraťou (Banisko) sa do Čermelského potoka vlievajú vody Červeného jarku. Ten steká dnes už iba občas zo svahov Medvedej a v podstatnej časti tečie podzemným kanálom. Názov doliny je odvodený od názvu potoka Čermel. Jeho meno zas vzniklo zo staroslovanského slova „črmelit“ (žblnkotať) a maďarský preklad slova „csermely“ zas znamená bystrina, potôčik, jarček.

Orograficky tvorí Čermelské údolie hranicu medzi Čiernou horou (na ľavej, SV strane) a Volovskými vrchmi (na pravej, JZ strane), ktoré tvoria podskupiny Slovenského rudohoria.

Z ľavej strany sa nad Čermelským údolím týčia: Vysoký vrch (850 m), Biela skala (806 m), Arturova skala (795 m), Čečatová (773 m), Biely kameň (587 m), Hřbok (572 m), Strážna (530 m) a Banisko (270 m). Z pravej strany obklopujú Čermelské údolie kóty Ždiarik (681 m), Vinterov (703 m), hrebeň Košického lesa (646 - 550 m), vrchy Jahodná (524 m), Kurišková (622 m), Kamenný hrb (559 m), Zlámaný vrch (526 m), Bankov (425 m) a Medvedia (381 m).

Počiatky osídlenia Čermelského údolia spadajú do čias osídlenia Košickej kotliny. Človek tu žil už v staršej dobe kamennej - paleolite. Z obdobia neolitu bolo v týchto oblastiach nájdené sídlisko bukovohorskej a potiskej kultúry, ľudia sa už zaoberali poľnohospodárstvom. V mladšej dobe železnej bolo územie osídlené Keltmi, ktorí mali vyspelú úroveň kultúry. V 7. a 8. storočí zasiahli až do tejto oblasti kočovní Avari, od 9. stor. Slovania. Už pred prvou písomnou zmienkou o Košiciach bolo toto územie osídlené Slovanmi, ktorí tu žili v občinách. Územie na severozápad od Hradovej, proti toku Čermela až po jeho pramene a neskoršiu obec Košická Belá, vlastnila v 13. storočí, pred vpádom Tatárov a príchodom nových nemeckých kolonistov, obecina Dionýza a jeho rodákov (terra Dionysii).

Po vpáde Tatárov (1241) povolal uhorský kráľ Béla IV. a jeho syn Štefan V. v rokoch 1242-1243 do čiastočne vyludnenej oblasti trhovej osady Košice flandersko - dolnosaských kolonistov. Dvaja z nich, Samphleben a Obl, občania Nižných Košíc, dostali od kráľa Štefana V. roku 1261 osobitnú donáciu na územie spoločenstva Vyšných Košíc (Superior Kassa), t. j. územia Hradovej medzi Čermelom a Hornádom po tok Pstružníka. Samphleben a Obl sa stali dedičnými páni zeme Vyšné Košice a za toto územie platili kráľovi ročnú daň. Kráľ od tejto donácie očakával, že noví usadlíci budú jeho dožiadania plniť ochotnejšie ako predošli slovanskí osídlenci a náčelníci ich občin.

Majetkovo zasahovali do lesov v oblasti Čermela v 13. a 14. storočí aj Omodejovci, ktorí si koncom 13. storočia uzurpovali od dedičov Samphlebena a Obla severovýchodnú časť Vyšných Košíc a na vrchu Hradová (466 m) postavili okolo roku 1303 hrad, z ktorého podnikali lúpeživé výpady na mesto Košice.

Roku 1297 daroval jágerský biskup Ondrej II. územie, ktoré zahrňovalo aj Čermelské údolie v tzv. Čiernom lese (Silva nigra) na SZ a Z Vyšných Košíc Hannusovi, košickému komorskému grófovi (mešťanovi). Boli to kráľovské majetky, rozprestierajúce

sa medzi Čermelom, Sokolom, Myslavou a Gelnicou. Ich hranice boli vyčlenené kráľovskou komisiou roku 1311, keď košickí mešťania zabili nenávideného utlačovateľa Omodeja. Tak sa vytvorili podmienky, aby mohlo mesto časť tejto donácie odkúpiť. To sa aj stalo a mesto Košice po roku 1323 odkúpilo od 5 Hannusových synov ich dedičstvo - Čierny les. Tak prešla niekdajšia Hannusova donácia do vlastníctva mesta. V roku 1347 odkúpilo mesto od dedičov Samphlebena a Obla aj Vyšné Košice, a tak došlo k splynutiu Vyšných a Nižných Košíc do jedného celku. Majetkovoprávne i exploatátorsky zasahoval do lesného komplexu Vyšných Košíc pán hradu Sokol Viliam Drugeth, ktorý ho postavil pred rokom 1330 na mieste staršieho hradiska. Budislav založil v rokoch 1347 - 1364 na severnom okraji územia Vyšných Košíc dedinu Kavečany, ktorej obyvatelia už odvtedy v čermelských lesoch lovíli zver a ťažili drevo pre svoju potrebu.

V 16. stor. sa vyvinulo samostatné predmestie Čermel (siahalo až po dnešné Nám. Maratónu mieru), a v roku 1518 tu bol zvolený aj samostatný huštácky richtár. V 17. stor. tvoril Čermel tzv. Vyšný Hušták.

V tom čase boli v Čermeli, na Bankove a na Bornemiszovej úvrati mestské vinice, ktoré spomína vo svojom cestopise z polovice 17. stor. Nemeč sliezskeho pôvodu, vojenský bubeník Simplicissimus.

Energia potoka Čermel bola využívaná na pohon mlynov. V 17. storočí potok poháňal pílu, papierový mlyn a 3 mlyny na oblie. V roku 1823 Čermelským údolím zriadili tzv. Novú Spišskú obchodnú cestu a jeho lepším sprístupnením sa vytvárali predpoklady aj pre poľovné a rekreačné využitie Čermelského údolia a okolitých lesov na jeho oboch stranách.

V roku 1872 počítal mestský poslanec Ľudovít Cornidesz (1811-1883) s rapídnyim vzrastom mesta a predložil mestskej rade na schválenie plán na úpravu údolia Čermela a Bankova na rekreačnú oblasť. Koncom 19. storočia boli až po okolie dnešnej chaty Alpinka plánované klimatické kúpele, ktoré sa však nerealizovali, vznikol výletný hostinec v papierovom mlyne, postavili pouličnú železnicu k hostincu Baránok, výletnú reštauráciu - tzv. Kiosk, neskôr vznikla zotavovňa Turistického spolku Priateľov prírody (dnes chata Alpinka) a ďalšie objekty pre oddych a krátkodobú rekreáciu. Aj bohaté košické rodiny si od 80. rokov 19. storočia budujú v dolnej časti Čermelského údolia svoje letoviská.

Využitím okolia Čermelského údolia na rekreačné účely vytvorením lesoparku sa príslušné orgány zaoberali

od roku 1960. V roku 1969 bývalý MsNV Košice schválil Štatút lesoparku, v roku 1970 vypracoval Stavoprojekt Košice projektovú dokumentáciu a v roku 1973 sa započalo s prestavbou výnosového lesa na lesopark. V roku 1986 bola výmera košického lesoparku už 6914 ha (z toho 3112 ha na území Lesnej správy Čermel). V súčasnosti predstavuje jeho rozloha, zohľadňujúc nové vlastnícke vzťahy, 4573 hektárov v lesných celkoch Čermel a Sokol. Čermelské údolie je v dolnej časti vyčlenené ako parkový les, jeho horná časť je tzv. zónou ticha.

Topoľová alej pred vstupom do Čermelského údolia

STROJÁREŇ V ČERMELI

Na začiatku Čermelského údolia, za potokom pod úpäťm hory Medvedia (383 m), v miestach, kde už dnes stojí viacero rodinných domov, bola v minulosti továreň na kovové výrobky, neskôr sklárska výrobná. Tento dodnes najvýznamnejší podnik v Čermelskom údolí vznikol v roku 1845. Na mieste starého liehovaru Františka Hauczingerera tu založil Karol Gottfried Fiedler (1798-1864) spoločne s Viliamom Szakmárym (1796-1855) manufaktúru, ktorá mala pôvodne vyrábať ocelové laná, ale nakoniec rozhodli o zmene sortimentu a zamerali sa na výrobu klinec. Neskôr sa továreň zmenila na akciovú spoločnosť s názvom „Erste Kaschauer Maschinennägel - Fabriks - Aktien - Gesellschaft“ a vyrábali v nej aj kuchynské potreby a iný železiarsky sortiment. V roku 1848 si Karol Fiedler v blízkosti podniku postavil aj obytnú vilu (dnes už nestojí), ako prvú honosnejšiu stavbu v Čermeli.

V roku 1855 po smrti Szakmáryho sa novým majiteľom továrne stal rakúsky podnikateľ Ignác Bauer st., ktorý sa jej sortiment snažil prispôbiť potrebám rozvoja železničnej dopravy. Ani investície do nových strojných zariadení mu však nezaručili štátne zákazky, a preto železiareň v roku 1860 preorientoval na výrobu klampiarskych a zámočnickych náradí a jednoduchých poľnohospodárskych strojov. V roku 1866 podnik zreorganizoval na „Čermelskú strojárňu na poľnohospodárske stroje“ a nová akciová spoločnosť sa zamerala výlučne na výrobu poľnohospodárskych obrábacích strojov. V rokoch 1869-1879 bol spolumajiteľom firmy Ing. Emil Benczúr z Prešova, vedúcim výroby bol v rokoch 1871-1884 Matej Halwax. V roku 1879 sa novým majiteľom strojárne v Čermeli stal Gustáv Fleischer (1831-1902), ktorý v roku 1881 spoločne s Gustávom Schirgerom (1851-1916) a Ladislavom Tetmayerom (1817-1889) vytvoril firmu s názvom „Strojárňu a zlieváreň Fleischer a spol.“ s hlavným sídlom pri železničnej stanici a prevádzkou v Čermeli. Do výrobného sortimentu patrili predovšetkým mláťačky, sejačky, čističky a triedičky obilia, lisy, čerpadlá, vodné turbíny a opätovne aj výroba klinec. V roku 1885 čermelskú prevádzku od firmy Fleischer a spol. prenajal tunajší bývalý vedúci výroby Matej Halwax (1846-1896) a v roku 1890 sa stal spolu s Ferdinandom Classom jej spoluvlastníkom. Sortiment tvorili hlavne železné pece, zámočnicke súčiastky a klampiarske výrobky. Po smrti Halwaxa sa výlučným vlastníkom továrne na železiarske výrobky v Čermeli stal bývalý riaditeľ mestskej plynárne Ferdinand Class. Ročne spracovala 125 000 kg surového železa a mala 35 zamestnancov. Okrem domácich odberateľov jej

Čermelská strojárňu okolo r. 1900 a jej zakladateľ K. G. Fiedler výrobky kupovali aj v Haliči, Rumunsku a Sedmohradsku. Konkurencia a ponuka kvalitnejších a lacnejších tovarov spôsobila začiatkom 20. storočia krízu podniku. Nepomohla ani zmena vlastníkov, ktorými sa v roku 1902 stali Ľudovít Lukász a Karol Michnik (1873-1928). Neskôr boli jej vlastníkami bratia Michnikovci, ktorí tu v roku 1911 zamestnávali 70 robotníkov.

Po postavení košického vodovodu v roku 1906 sa v dôsledku zníženia výdatnosti potoka Čermel, ako potrebného vodného zdroja, znížili výrobné možnosti strojárne. Krízu spôsobila aj konkurencia a ponuka kvalitnejších a lacnejších tovarov. Aj keď továreň v roku 1922 zamestnávala ešte 50 robotníkov, zadĺžená sa dostala pod nútenú správu Slovenskej všeobecnej a úverovej banky. Tá ju najskôr prenajala a v roku 1928 aj predala sklárskej firme „Košická GUPA“, ktorej hlavným účastinárom bol Rudolf Bongráz (1882-1943). Do Čermela presunula výrobu zrkadiel a brusiareň skla, kde zamestnávala 26 ľudí. Po roku 1930 sa majoritnými vlastníkmi sklárne, kde bolo aj viacero zamestnaneckých bytov, stali Vojtech Pausz (1871-1943) a Karol Szakmáry (1901-1989), generálnym riaditeľom zostal R. Bongráz.

V roku 1945 uvalili na výrobnú národnú správu, národným správcom sa stal Alexander Strelinger. Výroba sa postupne obmedzovala, naposledy tu vyrábali demizóny a v roku 1968 v priestoroch bývalej čermelskej továrne zriadili obchodné sklady podniku PRIOR. Väčšia časť jej objektov bola kvôli výstavbe rodinných domov popredných zamestnancov firmy asanovaná v roku 1982. Posledné továrenské komíny a objekty boli odstránené vo februári 1998.

REŠTAURÁCIA BARÁNOK (265 m)

Medzi najatraktívnejšie vychádzkové miesta v blízkom okolí mesta patrí Čermelské údolie, ktoré svojou krásou od dávna priťahuje obyvateľov mesta túžiacich po oddychu v prírode. V dolnej časti údolia, v blízkosti tzv. dolného čermelského mlyna, bol už okolo roku 1800 salaš, kde kavečiansky bača prichodiacich rád pohostil svojimi výrobkami a žinčicou. Po postavení tzv. Novej Spišskej obchodnej cesty vedúcej údolím Čermela (1823), mesto postavilo vedľa salaša okolo roku 1840 malú krčmu, kde sa podávalo už aj pivo a pálenka a kde si mohli furmani ustajniť svoje kone a záprahy. V roku 1864 začala košická firma „Fleischer & Megay“ dodávať med a ortuť zo Štэфánskej a Rollovej huty do Budapešti, Viedne, Prahy a Haliče. Kým nevznikla Košicko-

Reštaurácia Baránok po r. 1920

-bohumínska železnica (1872), prepravu zabezpečovalo na povozoch cez Čermelské údolie až 100 povozníkov, väčšinou z Košickej Belej. Často sa v hostinci v blízkosti salaša zastavili aj povozníci zvažujúci drevo vyťažené z mestských lesov na spracovanie do Košíc. V tom čase krčma dobre prosperovala a právo výčapu tu mal v 60. rokoch Ján Pellion. Prenajaté objekty neskôr zveľadili a prispôbili pre košických mešťanov a výletníkov mäsiari, bratia Anton (1833-1906) a Henrich (1839-1899) Freudenfeldovci. Dňa 1. júna 1877 tu otvorili hostinec „K bielemu baránku“ s vaňovými kúpeľami a reštauráciou. V roku 1889 sa novým nájomcom hostinca stal Jozef Lechner (1833-1897). V roku 1896 bol už jeho majiteľom Adolf Hollay (1836-1916) a ako hostinský sa spomína Viliam Neuwirth. Začiatkom nášho storočia bol

majiteľom Baránka mlynár Alexander Hrabovský z dolného čermelského mlyna, ktorý mal v prenájme aj hostinec v neďalekom papierovom mlyne. Po vzniku ČSR hostinec Baránok vlastnili sestry Ema a Gizela Morvayové a v nájme ho mal spočiatku Jakub Preszl (1874-1928). V roku 1934 sa ako jeho majiteľ už uvádza Pavol Szekerák ml. Vtedy sa tu uskutočnili aj stavebné úpravy, vonku boli vybudované terasy na posedenie a tanec. Počas vojny bol majiteľom Rudolf Ficker, posledný súkromný majiteľ bol do 19. júla 1949 Otto Lesch (1909-1968). Po zoštátnení úroveň výletnej reštaurácie od 2. polovice 60-tych rokov začala upadať a stala sa podradnou krčmou s pochybnou klientelou. Až po reštitúcii v roku 1991 sa tu opäť poskytujú služby na žiadúcej úrovni. V júni 1999 zbúrali objekt na západnej strane hostinca (sklady), v ktorom boli v minulosti umiestnené vaňové

Reštaurácia Baránok

kúpele. V roku 2000 pri stavebných úpravách reštaurácie urobili novú vyvýšenú strechu. Škoda len, že z priečelia reštaurácie vtedy odstránili jej povestný symbol - plastiku sediačeho baránka.

Neďaleko hostinca, pri odbočení cesty na Bankov vedľa konečnej zastávky pouličnej železnice, postavilo mesto v roku 1894 výletný hostinec - tzv. Kiosk. Podľa vlastných projektov ho vybudoval staviteľ Peter Jakab (1834-1903). V roku 1897 odkúpil Kiosk od mesta majiteľ pivovaru Konštantín Bauernébl (1844-1918). Po celé desaťročia tu počas sviatočných dní vyhrávali vojenské alebo cigánske kapely, v podkroví budovy bol otvorený tanečný parket. Nájomcom hostinca bol dlho Karol Hámornýk (1864-1933), v 20-tych a 30-tych rokoch Imrich Moyš. Počas vojny tu bola ozdravovňa košic-

kých skautiek. Štýlová drevená letná reštaurácia stála na mieste, kde už v 17. storočí bola voziareň neďalekého tzv. dolného čermelského mlyna. Verejnosti slúžila do roku 1962 a značne schátralú ju v roku 1967 asanovali v súvislosti s rekonštrukciou mosta a cesty na Bankov.

Výletná reštaurácia Kiosk okolo r. 1900

Pohľadnica, archív: J. Gašpar

Bufet „U ovečky“ bol pôvodne prístreškom zastávky električky

Foto: M. Šangala, 1995

V roku 1908 dal pekár Andrej Banyár v bezprostrednej blízkosti Kiosku, pri konečnej zastávke električky, postaviť malú drevenú cukráreň, ktorú staval tesár Ján Klema.

Asi 150 m za Kiosk, už za cestou vedúcou ponad potok na Bankov, stál kedysi tzv. papierový mlyn, ktorý pracoval do r. 1894. Po smrti jeho posledného majiteľa ho v roku 1902 získalo do vlastníctva opäť mesto Košice.

V jednom z jeho objektov zriadil nájomca Andrej Banyár pekáreň, ktorú prevádzkoval neskôr aj jeho syn Ján. Tesne po roku 1918 mesto Košice dalo objekt do prenájmu penzionovanému mestskému úradníkovi Andrejovi Očičovi (1868-1952), ktorý tu zriadil výletný hostinec. V zime ho často navštevovali sánkari, lebo v jeho blízkosti bol koniec bankovskej sánkarskej dráhy. Hostinec bol v prevádzke do konca 30-tych rokov, objekt potom slúžil lesnej správe. Po vojne tu až do r. 1953 býval postrach pytlakov, horár Štefan Šterbinský (1902-1981), po ňom zamestnanci štátnych lesov Ján Petrov a Jozef Petrov.

Pred odbočkou na Bankov, na lúke pod cestou, kde bola kedysi otočka elektrickej trate v Čermeli, stojí malý hostinec „U ovečky“. Pôvodne jednoduchý bufet s občerstvením, po nedávnej prestavbe a zväčšení už iba málo pripomína pôvodnú murovanú čakáreň električky, z ktorej vznikol prispôbením a úpravou v polovici 70-tych rokov.

MLYNY A PÍLY V ČERMELI

Čaro Čermelského údolia umocňoval už v minulosti hukot vodných mlynov a píl, ktoré boli väčšinou ich súčasťou. Boli majetkom mesta, ktoré ich prenajímalo rôznym záujemcom. Podľa zistených poznatkov vznikli čermelské mlyny väčšinou v 17. storočí, kedy sa mesto začalo viac zaujímať o využitie svojho lesného bohatstva.

Mlyny boli prispôbené väčšinou na mletie obilia, ale v prípade tzv. papierového mlyna bola energia Čermelského potoka využitá na iné účely. Aj liehovar Františka Hauczingera, ktorý stál na samom začiatku Čermelského údolia a na jeho mieste vznikla v roku 1845 manufaktúra na klince, pracoval pôvodne ako obilný mlyn, v ktorom sa z navezeného obilia neskôr vyrábala aj lieh. Bol pravdepodobne jedným z tých troch čermelských mlynov, ktoré pracovali už v 17. storočí.

Ďalej proti prúdu potoka bol tzv. dolný čermelský mlyn. Stál za hlavným korytom, oproti hostincu Baránok. Slúžil potrebám obyvateľov horného predmestia (Čermela), ako aj roľníkom z Kavečian a Ťahanoviec. Podľa zoznamu nájomcov mestského majetku z roku 1873, ktorý sa nachádza v Archíve mesta Košice, v tom čase ho mal prenajatý Jozef Radányi. Po roku 1890 tu pôsobil ako mlynár Ján Hrabovský, rodák z Barce (1839). Posledným nájomcom v tomto mlyne bol jeho syn Alexander Hrabovský. Po vybudovaní vodovodu v roku 1906, ktorý zásobovali pramene

zachytené v čermeľských lesoch, výrazne poklesla hladina Čermeľského potoka, ktorého energia už nestačila na pohon mlynských zariadení a preto mlyn zanikol. Tvorili ho pôvodne 3 budovy. Podľa zachovaného plánu lokality tu v roku 1894 stáli iba 2 objekty mlyna. Na mieste jeho blízkej voziarne, ktorá predtým stála vyššie proti prúdu potoka, postavilo mesto na konečnej zastávke pouličnej železnice letnú reštauráciu, tzv. Kiosk. Posledné pozostatky múrov dolného čermeľského mlyna, ktorý svojmu účelu slúžil najdlhšie, tu existovali asi do roku 1930 a objekt sa uvádza ešte v adresári mesta na rok 1929. Vodný náhon mlyna bol tesne pod lesným svahom, potok tiekol bližšie ku trati električky a na vytvorenom ostrovčeku stáli objekty mlyna.

Asi 150 metrov ďalej (už za terajším mostom a cestou na Bankov) začínal rozsiahly areál tzv. papierového mlyna. Tu stála budova, v ktorej voda potoka Čermeľ poháňala stupy s technológiou na mletie handier, suroviny taktiež potrebnej na výrobu papiera. Roku 1894 výrobu zastavili a tento nevyužitý objekt v roku 1902 získalo mesto Košice. V prenajatéj budove za mostom zriadil Andrej Banyár najprv pekárňu a po roku 1918 tu asi 20 rokov fungoval tzv. Očičov hostinec. Potom objekt slúžil potrebám mestských lesov a v roku 1967 ho asanovali. Ešte asi pred 25 rokmi sa povyššie nachádzali aj zbytky hrubých kamenných múrov akéhosi ďalšieho objektu tejto časti bývalého papierového mlyna.

O ďalších 700 metrov (v priestoroch dnešnej Lesnej správy Čermeľ) stáli hlavné objekty mlyna, ktorého história je skutočne zaujímavá. Pri zrode tohto mlyna stál maliar Ján Spillenbergh pôvodom z Vestfálska, ktorý v Košiciach získal domovské právo v roku 1621. Aj keď pri príležitosti sobáša Gabriela Bethlena s Katarínou Brandenburskou ho mesto v roku 1626 poverilo vymalovať kráľovský dom a radnicu, táto profesia mu v búrlivých časoch náboženských a vojenských nepokojov nedokázala zabezpečiť živobytie. Preto v roku 1631 od mesta kúpil neprosperujúci hámor v Čermeľskom údolí. Využil konjunktúru v časoch povstania Juraja Rákócziho I. a so súhlasom mesta hámor prebudoval na výrobu sanity, súčasťou pušného prachu. Po potlačení nepokojov začal v mlyne v roku 1640 vyrábať papier, hlavne pre potreby košickej jezuitskej tlačiarne. Po jeho smrti (1652) papieraň dobre neprosperovala, lebo v Košiciach jej konkuroval lacnejší papier dovážaný z Rakúska, preto sa krachujúci podnik stal opäť majetkom mesta. V roku 1747 sa ako jeho nájomca spomína istý

Pohľadnica, archív J. Gašpar

Lokalita Papierový mlyn v Čermeľskom údolí okolo r. 1900

Mancsa, na ktorého sa sťažovali košickí obchodníci, že predáva papier aj priamo občanom, a tak oni prichádzajú o možný zisk. Mesto Košice zasiahlo v prospech obchodníkov a zakázalo mlynu predaj papiera priamo maloobdobateľom. Zároveň ale prikázalo obchodníkom, aby nekupovali papier dovážaný z cudziny, ale papier z košickej čermeľskej papiera a podporili tak jej prosperitu. Obchodníci súhlasili pod podmienkou, že výrobca zníži ceny a prispôbi ich cenám dovážaného papiera. V roku 1760 sa ako nájomca mlyna spomína Ladislav Rischák. V roku 1790 mesto mlyn rozšírilo, čím sa zvýšila jeho denná výroba, ktorú tvorila lepenka, kancelársky a tlačiarenský papier. V roku 1820 získal právo predaja tunajšieho papiera Štefan Kopy (1800-1873) a o niečo neskôr získal oprávnenie aj na výrobu papiera. Bol to človek podnikavého ducha (od roku 1852 aj predseda Košickej obchodnej a priemyselnej komory) a prenajaté objekty dal prebudovať a zmodernizovať staviteľovi vodných mlynov Štefanovi Gurimovi, podľa plánov Jozefa Bellagha (1781-1869). Mlyn bol aj stavebne rozšírený a technológia doplnená o nové drviče handier. Túto (hornú) časť papierového mlyna tvorila prízemná pozdĺžna murovaná budova s drevenou nadstavbou. Mlynským náhonom, ktorého voda pretekala popod budovu, bola táto rozdelená na dve nerovnaké časti. Súčasťou väčšej (ľavej) časti budovy boli aj 3 mlynské kolesá, ktorých hnacia sila dodávala energiu stupám so siedmimi drvičmi handier. V tejto budove boli aj miestnosti na varenie gleja potrebného na prípravu papiera, dielňa s kaďou, dvomi nádržami a komora. Dre-

Hostinec „Zelené zákutie“ pri papierovom mlyne okolo r. 1906

vená nadstavba s 18 oknami slúžila na sušenie papierových archov. V menšej (pravej) časti budovy bol byt papiernika, ktorý tvorila kuchyňa a jedna izba. Bola tu aj brusiareň na prípravu drevenej drte, potrebnej na výrobu celulózy.

Napriek Kopyho investíciám čermelská papiereň zrejme zvlášť neprosperovala, o čom svedčí aj snaha Karola Fiedlera o jej kúpu a zmenu na iný podnik v roku 1846. S mestom sa však nedohodol a novým nájomcom výrobné papiera sa v roku 1847 stal Karol Mihalik st., právo predaja mal naďalej Štefan Kopy. V roku 1880 papierový mlyn vzal do nájmu Karol Mihalik ml. (1839-1914), ktorý ho o dva roky od mesta odkúpil za 6000 zlatých a súčasne sa zaviazal mestu platiť ročne 2500 zlatých za prenájom vodného práva na Čermelskom potoku. Ak chcel, aby jeho podnik prosperoval, musel pristúpiť k jeho ďalšej modernizácii, ktorá sa uskutočnila v dvoch etapách a stála 64 000 zlatých. Okrem 2 vodných kolies tu pracovala turbína, dva parné stroje, sušička, dve čerpadlá, dva lisy, 1 drvič handier, 1 rezačka papiera a brusiareň na výrobu drevenej drte. V roku 1882 tu spracovali 1762 q handier, 420 q odpadového papiera a 100 q celulózy, z čoho vyrobili 150 000 kg papiera, pričom jeho maximálna denná produkcia bola 3000 kg. Pracovalo tu 28 robotníkov, ktorí vyrábali písací, cigaretový a baliaci papier. Tretina papiera sa predávala doma, tretinu vyvážali do Srbska a tretinu do Budapešti a Debrecínu. Napriek určitému oživeniu výroby, neprišli veľké investície očakávané výsledky, kvôli problémom s odbytom zapríčinených zahraničnou konkurenciou. Osudným sa stal 7. júl 1887, kedy papiereň vyhořela a Karol

Pohľadnica, archív: J. Gašpar

Bývalý hostinec „Zelené zákutie“ s tanečnou sálou z r. 1897

Foto: J. Gašpar, 1982

Objekty býv. papierového mlyna tesne pred asanáciou

Foto: J. Gašpar, 1982

Hlavný objekt býv. papierového mlyna tesne pred asanáciou

Foto: J. Gašpar, 1982

Mihalik už nemal dostatok financií na jej obnovu. Jeden z jeho veriteľov, výrobca povrazov Ľudovít Rischák st. (1828-1901), kúpil papieriň v roku 1889, zaviedol v nej parný pohon strojov a výrobu obmedzil iba na baliaci papier. Kým v čase kúpy tu vyrobil ešte 180 000 kg papiera, v roku 1894, kedy výrobu zrušil, to bolo už iba 35 000 kg.

Po zániku výroby papiera majiteľ Rischák st. prestaval v roku 1896 hlavnú budovu na výletný hostinec s ubytovňou a letnou záhradou. V roku 1897 tesne pred hostincom vybudoval stavebný majster Andrej Golodzsej (1849-1921) prízemný murovaný objekt tanečnej sály a Ľudovít Rischák hostinec propaguje ako letovisko „Zelené zákutie“ (Zöld zug). Po smrti majiteľa sa budovy v roku 1902 stali majetkom mesta, ktoré vo väčšej a staršej budove bývalého mlyna (neskôr ubytovni), zriadilo postupne robotnícke byty a novšia budova slúžila naďalej ako výletný hostinec. Postupne ho mali v nájme Jozef Lechner a po ňom Alexander Hrabovský. Od roku 1922 bol nájomcom hostinca Ján Tarbay (1877-1942) s manželkou, istú dobu aj Ján Marga. Veľký požiar, ktorý zachvátil objekty v ranných hodinách 29. mája 1925 pripravil o strechu nad hlavou 28 rodín, škody utrpel aj hostinský Tarbay. Po rekonštrukcii využíval väčší objekt mestský lesný úrad ako byty a prevádzkovú budovu, hostinec slúžil svojmu účelu do roku 1939. Po vojne tu do roku 1950 býval zamestnanec lesov Emil Jandel a dlhšie aj Róbert Kalafus. V blízkosti postavil podnik Štátne lesy v roku 1952 novú horáreň (dnes sídlo Lesnej správy Čermel'), kde spočiatku bývali vedúci pracovníci Ján Cibula, Gejza Kaukes, Juraj Csiszko, Ondrej Podracký, Ing. František Moško a Jozef Minárik. Tri staré chátrajúce a nevyužívané objek-

ty bývalého mlyna štátne lesy zbúrali vo februári 1983, no lokalite dodnes vravia Papierový mlyn.

Zo starých objektov tu dnes zostala len pekne zreštaurovaná murovaná hospodárska budova. Na mieste zbúraných objektov mlyna sa v roku 1985 zriadil detský areál a v roku 1987 cvičná horolezecká skala Rokodromo. Pár desiatok metrov za papierovým mlynom, pod vysokými smrekmi na okraji hradskej, stál pamätný obelisk, ktorý tu pripomínal tragickú smrť mladého košického mešťanostu Sándora Töröka (1829-1863). Na tomto mieste sa dňa 10. júna 1863 odohralo nešťastie, pri ktorom sa prevrátil koč s mešťanostom vracajúcim sa ešte starou cestou z majálesu na Bankove. Na následky poranení zomrel a priatelia mu tu neskôr postavili pomník, ktorý odstránili v roku 1967 pri rozširovaní a úprave autocesty.

Asi 1500 metrov ďalej za papierovým mlynom, kde dnes začína Areál zdravia a zo strmého svahu do Čermel'ského potoka vtekajú vody Premeňa sv. Jána, stál od r. 1840 tzv. stredný čermel'ský mlyn, ktorému vravievali aj Bankovský mlyn. Jeho názov súvisel s tým, že asi 50 m nižšie mlyna vybudovalo vtedy mesto pod vedením inžiniera Antona Hreblaya (1792-1866) strmú vozovú cestu na Bankov a od tých čias tam bolo možné dôjsť aj zo strany Čermela (terajšiu vozovku od Baránka na Bankov zriadili až v roku 1864). Široká, ale strmá a dávno nevyužívaná cesta je v lese za potokom zreteľná aj dnes a vyvedie nás k závore na kraji parkoviska na Dolnom Bankove. Jeho projekty vyhotovil Ludwig Schmidt, patrili mestu Košice a mlela sa v ňom múka. V jeho blízkosti sa nachádzali aj súkromné pozemky roľníkov

Plán údolia Čermela z r. 1857 medzi stredným (Bankovským) mlynom a pilou pri tzv. hornom čermel'skom mlyne

Foto: J. Gašpar, 1982

Obytná budova býv. Kirczovej parnej píly v Čermeli

z Kavečian. Na pláne okolia z roku 1857 sú zaznačené mená vlastníkov Andrej Gerda, Ján Červeňák, Ján Nevolaš a Ján Balčík a akási stará, v tom čase už nevyužívaná stupa bývalého mlyna. Aj tento mlyn mal v roku 1873 od mesta prenajatý Jozef Radányi. Bankovský mlyn je naposledy zaznačený na pláne Čermela z roku 1884. V krátkom čase zrejme zanikol, lebo jeho existencia sa neskôr už nikde neuvádza. V teréne na kraji lúky pod lesom je však doteraz zreteľná hrádza bývalého náhonu tohto mlyna.

Asi 1200 metrov za bývalým Bankovským mlynom, poníže miesta, kde sa do Čermelského potoka vlieva prítok z doliny Jezudov a autocesta kríži trať Detskej železnice, stála od roku 1846 píla, ktorá pracovala na princípe mlyna a jej strojné zariadenia poháňali vody potoka Čermel. Pílu mal prenajatú cech stolárov a produkoval tu dýhy potrebné na výrobu nábytku. Výrobňa dýh pracovala do roku 1872 a zlikvidovala ju konkurencia väčších košických píl. Na jednom podrobnom pláne horného Čermela z roku 1898 sú ešte vyznačené pozostatky tohto objektu.

Na konci lúky za dnešnou chatou Alpinka, kde začína chatársky areál, vznikla v roku 1896 parná píla bratov Viliama a Viktora Kirczovcov. Boli to majitelia veľkoobchodu s drevom, ktorí uzavreli s mestom desaťročnú zmluvu na ťažbu a spracovanie dreva z čermelských lesov. Keďže v tom čase už nepracovala píla v hornom čermelskom mlyne, od prevádzky svojej píly si sľubovali veľké zisky. Spočiatku zamestnávala píla až 150 robotníkov, no o 10 rokov neskôr už píla pracovala iba sporadicky. Preto ju v roku 1911 prenajali mestu Košice, ktoré v nej v rokoch

Foto: J. Gašpar, 1982

Zbytky posledných objektov býv. Kirczovej parnej píly

1913-1915 spracovalo množstvo dreva z veľkej veternej kalamity, ktorá v roku 1912 spustošila košické lesy. Po roku 1920 patril areál parnej píly Mestskému lesnému úradu v Košiciach, ktorý tu mal aj svoj hospodársky dvor. V obytnej budove píly býval do roku 1925 horár Alexander Selecký (1895-1938) a neskôr kočiš Michal Rapcsák. Posledné objekty bývalej parnej píly i jej obytnú budovu zbúrali v roku 1984. Jej poslední obyvatelia Ján Syč-Kriváň a Emil Rovňan sa niekoľko rokov predtým presťahovali do neďalekej modernej lesníckej štvorbytovky.

Posledným mlynom v údolí bol tzv. horný čermelský mlyn, ktorý vznikol už v 17. storočí. Na mletie obilia ho využívali hlavne roľníci z Kavečian. Už od začiatku 19. storočia bola však pekná veľká lúka pri mlyne aj cieľom vychádzok a piknikov košických mešťanov. Do roku 1867 bol jeho nájomcom viac než 20 rokov Jakub Belluš (1812-1867), po ňom sa ako nájomca v archívnej listine z roku 1873 spomína Andrej Papczun a od roku 1892 tu bol posledným mlynárom Štefan Belluš (1852-1916), syn Jakuba, ktorý sa tu aj narodil. Vodná píla v mlyne prestala pracovať už na začiatku 90-tych rokov 19. storočia.

Mlyn zanikol počas výstavby vodovodu v roku 1906 a jeho objekty boli prispôbené potrebám vodárne ako strážny dom č. 2. Ako strážca vodovodu tu zostal pôsobiť Štefan Belluš. Stará kamenná budova, pozostatok bývalého horného čermelského mlyna, dodnes stojí tesne vedľa nového obytného domu vodární. Tu sa začína aj v posledných rokoch vybudovaný areál golfového ihriska. V blízkosti dodnes stojí aj budova niekdajšej čermelskej horárne.

BANKOV (360 m - 400 m)

Bankov, toto obľúbené vychádzkové miesto Košičanov sa nachádza na najvýchodnejších výbežkoch Volovských vrchov, približne 3 km severozápadne od mesta.

Lesné prostredie nad vinicami košických mešťanov, bohaté na pramene a pekné výhľady po okolitých vrchoch, priťahovalo už pred viac než 300 rokmi návštevníkov túžiacich po príjemnom odpočinku. Povešť viažuca sa k údajne liečivej sile tamojších prameňov siaha však až do obdobia okolo roku 1630, keď ich voda vraj prinavrátila zrak občanovi menom Bankó. Taká je aj jedna, aj keď málo pravdepodobná verzia pôvodu názvu Bankov. Druhé vysvetlenie odvodzuje meno Bankova zo starého slovan-ského výrazu „banka“, čo znamenalo jamu na kúpanie vyhlbenú v zemi, bazén, čiže malý kúpeľ. Takéto jednoduché kúpele boli v minulosti aj v obci Banka pri Piešťanoch. Najstaršie podložené správy o využívaní prameňov na Bankove na kúpeľné účely sú z roku 1703, keď rada mesta Košice nariadila, aby pre kúpajúcich sa v tamojšej minerálnej vode bola postavená aj krytá miestnosť. To, čo bolo postavené, však zničili pri obliehaní Košíc už v roku 1704 Rákócziho kuruci pod vedením generála Šimona Forgácha (1669-1730). Spustošené objekty od mesta prenajal a v nasledujúcom roku obnovil kúpeľník Jozef Günther. Samotné mesto prikróčilo v roku 1749 k väčším stavebným úpravám kúpeľných objektov a v roku 1781 k výstavbe hostinca s možnosťou letného bývania. To, že kúpele vtedy naozaj prekvitali, popisuje v roku 1778 ko-

Foto: archív J. Gašpar

Členovia Košického streleckého spolku pred hotelom v r. 1869

šický lekár a prírodovedec Fridrich Jakub Fuker (1748-1805) vo viedenskom časopise Almanach von Ungarn, kde uvádza, že „medzi horami sa nachádzajúce kúpele Bankov majú veľkú návštevnosť, lebo na verejnosti je rozšírené, že ich voda už vyliečila veľmi veľa ľudí“.

O tom, že pramene Bankova pre chorých skutočne nemali veľké účinky, svedčí aj ich rozbor, ktorý v roku 1795 uskutočnil mestský fyzikus Jozef Kis-Vitzay (1746-1810). Okrem malého množstva železa, hliníka a síry v nich nenašiel ďalšie liečivé zdroje. V rokoch 1815 až 1821 mal bankovské kúpele v prenájme mestský lekár Fridrich Sihulsky (1785-1849), ktorý nie preto aby zbohatol, ale pre potešenie hostí starostlivo zriadil parkové úpravy a vychádzkové chodníky na okolí Bankova. Tým chcel zdôrazniť spoločenskú stránku tunajšieho pobytu. Tak postupne Bankov začína nadobúdať charakter letoviska s dôrazom predovšetkým na využitie jeho vhodných klimatických podmienok. Aj košickí kráľovskí úradníci Carl von Szepesházy (1780-1829) a J. C. von Thiele vo svojom sprievodcovi po Uhorsku z roku 1825 už opisujú Bankov skôr ako výletné miesto Košičanov, obľúbené a navštevované pre jeho polohu v romantickom prostredí a menej kvôli účinkom železitého prameňa. Aj J. C. Wimmer vo svojej knihe o Abovskej župe, vydanéj v roku 1841, opisuje Bankov ako výletné miesto Košičanmi veľmi silne navštevované pre jeho príjemné prostredie bohaté na všetko, v čom sa môže kochať ľudská duša. V tom čase mal kúpele na Bankove v prenájme Ján Nagy. Cez Bankov od nepamäti prechádzala na Spiš vozová cesta, ktorá po vybudovaní

Foto: J. Gašpar, 1979

Bývalá vila Lujza z r. 1889, naposledy denný bar a sauna

Pohľadnica, archív: J. Gašpar

Hotel Bankov po rekonštrukcii v r. 1935

novej hradskej údolíň Čermelského potoka v roku 1823, ktorú vymeral geometer Anton Bercsinszky, dostala názov Stará Spišská cesta. Pre lepšie sprístupnenie Bankova aj výletníkmi veľmi navštevovaného Čermelského údolia, zriadili v roku 1840 prudko stúpajúcu vozovú cestu od nového tzv. stredného (Bankovského) mlyna. Táto strmá a nebezpečná vozová cesta sa využívala iba krátko, niečo vyše dvoch desaťročí. O vybudovanie novej vozovej cesty od hostinca Baránok a ponad ňu vedúci chodník pre peších, sa zaslúžil predovšetkým Bankovský okrásňovaci spolk, ktorý v roku 1854 založil barón Jozef Horváth (1810-1866). Na stavbu cesty prispeli svojimi zbierkami aj občania Košíc, materiál poskytlo mesto zdarma. Plány zhotovil a výstavbu cesty viedol mestský inžinier Anton Klupaty (1816-1879). Na počesť jej otvorenia dňa 24. júla 1864 bola na Bankove usporiadaná i ľudová veselica. Už v roku 1867 sa pričinením Stáleho bankovského výboru prišlo do dnešnom Dolnom Bankove k výstavbe nového hotela. Hlavnú zásluhu na jeho postavení mali predsedovia výboru, mestskí radcovia Štefan Éder (1813-1892) a po ňom Jozef Loósz (1838-1899). Pri výstavbe hotela bola na tom mieste ponechaná stará Kaplnka sv. Križa, ktorá bola pojatá do jeho strednej, spojovacej časti. Hotel s 22 izbami, kúpeľnými miestnosťami a reštauráciou staval podľa projektov Michala Répaszkého (1833-1909) staviteľ Peter Jakab, tesárske práce viedol Jozef Lang (1833-1911), klampiarske Adolf Klein, zámočnícke Ján Valenčík, stolárske Daniel Molitorisz (1822-1890), kamenárske Ľudovít Schmidt (1833-1898) a budovu zasklil František Schiller. Hotel bol

Foto: E. Myskovszky 1892, archív: J. Gašpar

Vila Eduarda F. Eschwiga na Dolnom Bankove z r. 1890

slávnostne odovzdaný do užívania 22. apríla 1869 a jeho prvou nájomkyňou sa stala Anna Vojčeková, právo výčapu získal hostinský z Čermela Ján Pellion. O parkovú úpravu a lesné chodníčky sa vzorne staral vtedajší bankovský horár Adolf Herczog.

V priebehu ďalších rokov sa vystriedali viacerí nájomcovia hotela, no nie všetci mysleli na jeho riadnu údržbu a zveľaďovanie. Bankovský výbor a jeho jednotliví členovia ďalej vylepšovali podmienky pre krátkodobý oddych a rekreáciu. V roku 1875 nechal Alojz Kraft (1831-1901) upraviť prameň vytekajúci na svahu pod hotelom. Jeho okolie bolo v roku 1889 znovu upravené a obmurované kamenným múrom a vtedy dostal pomenovanie Lujzin prameň, podľa Kraftovej dcéry. Keď v roku 1897 prameň vyschol, na jeho miesto podzemnou rúrou zvieďli iný prameň od tzv. Bankovskej vyhliačky. Vojenský lekár, plukovník Ján Wittenberger objavil v roku 1885 v blízkosti Bankova ďalší prameň, ktorý vyvieral zo svahu Zlámaného vrchu severne pod tzv. Čiernym dubom a nazval ho Margitínym prameňom. Ten je aj dnes cieľom vychádzok návštevníkov

Bankova, predovšetkým dôchodcov, aj keď jeho niekdajšie meno upadlo dávno do zabudnutia.

Východne od kúpeľnej osady vyvieral Cigánsky prameň, známy pod týmto menom už začiatkom 19. storočia. Ten už síce vyschol a dnes iba občas z okolitých svahov steká voda v jeho hlbokom koryte, ktoré ako jediné pretína vychádzkový chodník a hradskú vedúcu od reštaurácie Baránok na Bankov. V minulosti, podľa jednej legendy, bolo miesto známe ako Čertov jarok. V roku 1892 bol zásluhou Imricha Langa upravený a obmurovaný Prameň sv. Jána, vytekajúci pri Starej Spišskej ceste, 800 metrov západne od Bankova pod starou baníckou kaplnkou. Aj keď úprava prameňa a neskôr pri ňom niekoľkokrát postavené altánky sa nezachovali, dodnes tu vyviera pod ohybom cesty, v blízkosti Kaplnky sv. Jána Nepomuckého. V roku 1891 sa stal správcom Bankova lesmajster Štefan Szönyey, ktorý ho značne zveladil. Dal upraviť okolité vychádzkové chodníky a vybudovať pri nich lavičky.

Aktívna bola aj Košická sekcia Maďarského turistického spolku, ktorá pod vedením svojho podpredsedu, lesmajstra Szönyeya v roku 1896 upravila prameň vytekajúci pod zákrutou Starej Spišskej cesty v tzv. Širokom dole ešte o 800 metrov ďalej na západ od Prameňa sv. Jána. Postavila pri ňom pekný altánok a nazvala ho prameňom Dobrej nádeje. V tom čase upravili aj Rozáliin prameň, ktorý vyvieral pod Starou Spišskou cestou o 900 m ďalej (pod týmto názvom je zaznačený už na mape z roku 1845), dávno známu Hladnú studňu a vybuodovali peší chodník k Margitinmu prameňu.

Častým miestom oddychu, predovšetkým pre procesie pútnikov smerujúcich na levočské púte, bola v minulosti aj spomínaná Hladná studňa neďaleko vyústenia Starej Spišskej cesty do Čermelského údolia. Tento prameň vľavo vedľa cesty bol pred 20 rokmi správcom lesoparku znovu upravený a opatrený dreveným prístreškom. Je potrebné zdôrazniť, že bankovské pramene sa v 80-tych rokoch 19. storočia už vôbec nepoužívali na kúpeľné procedúry a ich okolie sa stalo iba cieľom vychádzok a výletov Košičanov. Bankov sa začal meniť na letovisko na prelome 80-tych a 90-tych rokov 19. storočia, keď tu boli postavené letohrádky košických mešťanov. Na ich stavbu poskytlo mesto stavebný pozemok na dobu 30 rokov a vytýčilo miesta na výstavbu 8 vil. Hlavnú zásluhu na týchto krokoch mali predovšetkým mestom poverení správca Bankova Emil Antal (1840-1896), advokáti Edmund Éder (1843-1912)

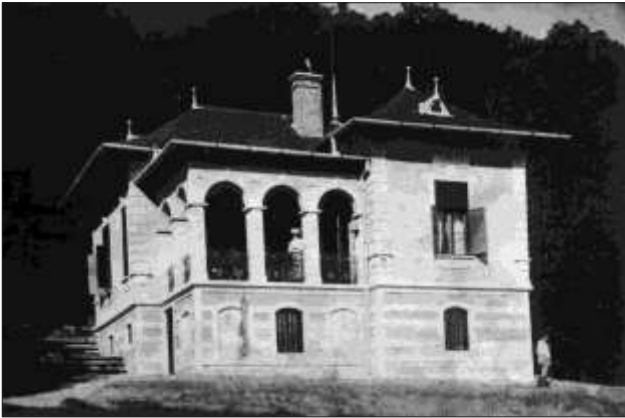
Foto: M. Šsangaia, 1994

Vila J. Offenheimera z r. 1892 na Dolnom Bankove

a Róbert Rélay (1836-1920), finančný úradník Adolf Hollay (1838-1916) a lesmajster Štefan Szönyey. Už v roku 1887 dalo mesto postaviť novú horáreň. Naposledy, do roku 1972, v nej býval horár Pavol Murín (1929-1993). Stála do roku 1991 poniže horárovho nového rodinného domu. V roku 1889 postavil Alojz Kraft vedľa hotela ako prvý letohrádok vilu Lujza. Podľa projektov Michala Répaszkého (1833-1909) ju vybuodovali stavitelia Július Pajtás a Jozef Wirth. Tí istí stavitelia postavili v roku 1890 letoviská aj pre obchodníkov Aladára Bieleka (dnes ev. č. 4) a Eduarda Eschwiga (dnes ev. č. 5).

V roku 1892 vznikla pekná tehlová vila advokáta Júliusa Offenheimera (1844-1914) s vežičkou (dnes ev. č. 3). Poslednou bola vila Paula (dnes ev. č. 7), ktorú v roku 1902 postavil podľa vlastných projektov pre vdovu Paulu Kuhlmannovú stavitel Ján Kozák (1866-1925). Medzi touto vilou a vilou Eduarda Eschwiga stála v rokoch 1896-1953 ešte jedna budova, patriaca pôvodne obchodníkovi s drevom JUDr. Viktorovi Kirczovi.

Vila Paula na Hornom Bankove okolo r. 1904

Foto: archív J. Gašpar

Kaplnka Nanebovzatia Panny Márie a Božia muka sv. Trojice

Pohľadnica z r. 1908, archív: J. Gašpar

Výletný hostinec Júliusa Tótha na Hornom Bankove v r. 1937

Foto: archív J. Gašpar

Detská zotavovňa Spolku priemyselníkov na Hornom Bankove

Foto: Györfi & Boros 1941, archív Vsi múzeá Košice

Vila A. Bieleka z r. 1890 na Dolnom Bankove

Foto: J. Gašpar, 1993

Hotel Bankov po rekonštrukcii v r. 1996

Foto: archív J. Gašpar

Zakladateľ hotela Jozef Loósz

Výletný hostinec „Gyopár“ (Plesnivec) Júliusa Tótha v r. 1941

Foto: archiv J. Gašpar

Bistro Juraja Tótha na mieste hostinca počas otvorenia v r. 2000

Foto: J. Gašpar, 2000

V roku 1892 pristaval tesár Jozef Lang k západnému traktu hotela (tanečnej sále) drevenú letnú jedáleň. Celý tento trakt bol vo februári 1932 asanovaný a na jeho mieste zriadili letnú terasu.

V roku 1896, počas osláv milénia, v miestach, kde Stará Spišská cesta na tzv. Bankovskej vyhladke (395 m) s pekným výhľadom na Košice dosahovala hrebeň Bankova a spúšťala sa na severnú stranu smerom k Čermeliskému údoliu, lesmajster Štefan Szönyey vysadil skupinu siedmich líp, ktorá dostala pomenovanie podľa vezíra Gyulu. Ten v roku 1003 ako posledný maďarský kmeňový vodca prijal kresťanstvo od uhorského kráľa Štefana I. Štyri z týchto pamätných líp, ktoré mal v opatere vedúci myslavského

polesia Jozef Rhédey (1865-1943), sa dodnes zachovali v hornej časti areálu minigolfu.

Po vzniku 1. ČSR letohrádky niekoľkokrát zmenili svojich majiteľov a hotel nájomcov, no Bankov ďalej slúžil ako obľúbené výletné miesto. Bývalú Kraftovu vilu Lujza kúpil od vtedajších majiteľov Stincsika a Deckerta Turistický spolok košických priemyselníkov, ktorý tu zriadil zotavovňu s 10 izbami a hostincom. Slávnostne ju otvorili 20. mája 1928. Správcom zotavovne sa stal Ladislav Dančák st., po ňom Július Tóth a napokon Ferdinand Boniszlavszky (1896-1975). V rokoch 1945 - 1949 tu Alexander Herceg prevádzkoval hostinec. Od živnostenského spoločenstva získali budovu ako konfiškát v roku 1949 Pohostinské závody mesta Košíc. Objekt, v ktorom si ešte mnohí pamätajú saunu, ktorá tu bola v rokoch 1978-1990, po neúspešnej privatizácii napokon v auguste 1992 pre schátralý stav asanovali a na jeho mieste počas rekonštrukcie hotela vybudovali prístavbu hotelového bazénu.

Pôvodnú Offenheimerovu vilu získal v roku 1925 od vtedajšieho majiteľa, senátora Ľudovíta Körmendy-Ékesa, maďarský kultúrny Kazinczyho spolok, neskôr bol majiteľom riaditeľ tabakovej továrne Vojtech Rauscher.

Po vzniku Československa mal hotel od mesta v prenájme v rokoch 1921-1928 majiteľ stolárskej firmy Ladislav Jercs (1889-1977), po ňom známy hostinský Aurel Kuruc (1889-1961). V rokoch 1934-1935 sa realizovala jeho rozsiahla adaptácia a prestavba na „weekendový hotel a turistickú nocľaháreň“, pri ktorej bol počet hotelových izieb zvýšený na 30. Práce boli ukončené 10. 7. 1935 a vykonal ich staviteľ Štefan Vécsey (1891-1959). Nájomkyňou hotela sa stala Júlia Schottová. V roku 1936 na mieste niekdajšej tanečnej sály zriadili letnú terasu s tanečným parketom, obklopenú oporným múrom a dreveným zastrešením. Nájomcom hotela sa stal bývalý šéfkuchár v Novom Smokovci Karol Nezával (1902-2000). V rokoch 1946-1947 bola nájomkyňou hotela Júlia Baníková, po nej do roku 1949 bol posledným nájomcom Ľudovít Spolník. Potom slúžil 30 izbový hotel ako politická škola a od roku 1950 pre potreby Stráže bezpečnosti. V roku 1955 ho podnik Reštaurácie a jedálne vrátil potrebám cestovného ruchu, avšak jeho úroveň bola nízka. Po privatizácii bol chátrajúci hotel s hostincom v rokoch 1992-1995 komplexne reštaurovaný a na mieste bývalej vily Paula postavili prístavbu krytého bazéna. Architektonický ateliér Drahovský - Pásztor získal za rekonštrukciu teraz už luxusného hotela prestížnu Cenu Dušana Jurkoviča.

Bývalá zotavovňa ROH na Hornom Bankove, dnes detský domov

Pohľadnica z r. 1950, archív: J. Gašpar

Záujem verejnosti sa postupne presúval aj na Horný Bankov, kde pre návštevníkov vzniklo tiež niekoľko objektov. V jeseni roku 1935 zriadil Július Tóth (1898-1968), bývalý správca zotavovne Spolku priemyselníkov, obchod s potravinami a výletný hostinec s letnou záhradou (dnes ev. č. 14). V roku 1939 ho rozšíril o zrubovú prístavbu a pomenoval „Gyopár“ (Plesnivec). Jeho syn tu 29. júla 2000 po prestavbe už novšieho rodinného domu otvoril bistro s letnou záhradou.

Pre Spolok priemyselníkov podľa projektov Júliusa Wirtha postavil Andrej Resatko (1885-1953) detskú ozdravovňu, ktorú pomenovali po predsedovi spolku Vojtechovi Buchnerovi (1874-1950) a odovzdali do užívania 29. júna 1941. V tom čase zriadili aj autocestu, ktorá obľúkom vedie z Dolného na Horný Bankov. V tomto objekte boli po roku 1945 byty, neskôr slúžil potrebám vedeckej inštitúcie. Vedľa postavilo mesto Budapešť v rokoch 1941-1944 veľkú robotnícku zotavovňu, v ktorej po dokončení, od roku 1945 až do roku 1952 bola zotavovňa ROH „Zdravá generácia“. Potom bola budova vyčlenená pre potreby Stavoprojektu, od r. 1959 Hutných stavieb a od roku 1967 je v nej umiestnený detský domov.

V roku 1949 vyčlenili z mestského lesného majetku pre potreby novozriadenej Vysoké školy poľnohospodárstva a lesného inžinierstva 1104,7 ha lesnej plochy a pre jej spravovanie postavili na Hornom Bankove aj novú horáreň. S výnimkou nenáročných rekreačných zariadení (drevený hostinec, koliba, minigolf, detský areál) nevenovalo mesto po roku 1945 tejto lokalite náležitú pozornosť. Až v polovici 90-tych rokov noví majitelia vykonali rekonštrukciu hotela a o 10 rokov neskôr aj troch bývalých súkromných letohrádkov.

KAPLNKY NA BANKOVE

Keď sa od 2. polovice 18. storočia začal meniť Bankov pod vplyvom módného romantizmu na jedno z najstarších výletných miest okolia Košíc, nezabudlo sa aj na duševné potreby a náboženské cítenie kúpeľných hostí a nedeľných výletníkov. Mestská rada preto po predchádzajúcom súhlase jágerského biskupa Karola Esterházyho (1725-1799) rozhodla, aby sa tu nad jedným výdatným prameňom v nadmorskej výške 360 m postavila murovaná kaplnka, za vznik ktorej vďačíme predovšetkým košickým jezuitom. Zvon sv. Donáta pre túto kaplnku vysvetil biskup Esterházy 30. mája 1765 a samotnú novú Kaplnku sv. Kríža za veľkej účasti veriacich, vysvätil košický farár Michal Berecz 11. júna toho istého roku. Kanonická vizitácia z roku 1771 uvádza túto kaplnku na zozname riadne fungujúcich svätostánkov. Bola to malá pevná stavba, vo vnútri s oltárom a lavicami pozdĺž bočných stien. V roku 1781 nechalo mesto, spravujúce kúpele, vedľa kaplnky postaviť väčší ubytovací hostinec s možnosťou letného bývania. Návštevníci hostinca však blízku kaplnku zakrátko zneuctili, a preto mestská rada vydala pre tamojších krčmárov záväzné pokyny, ktoré okrem iných povinností stanovili aj potrebu dozerať na kaplnku, chrániť ju pred výtržníkmi, starať sa o udržiavanie jej oltára, sôch a svietnikov. Keď sa tým zamedzilo ďalším neprírodoznosťiam, rada mesta 13. júna 1783 požiadala jágerského biskupa Karola Esterházyho o jej opätovné posvätenie, ktorý to spolu s košickým správcom famosti Adamom Oroszom (1737-1805) aj následne vykonal. Od toho času sa v kaplnke konali sväté omše v letných sezónach nielen v nedeľu a počas sviatkov, ale kvôli tunajším pacientom a pocestným aj vo všedné dni. Keď však chemické rozbory bankovských prameňov v roku 1795 preukázali ich slabé liečivé účinky, začína sa Bankov postupne meniť iba na obľúbené vychádzkové miesto. V Kaplnke sv. Kríža sa preto omše konajú už iba v nedeľu a vo sviatky. Zvlášť v rokoch 1815-1821 sa o kaplnku a celkový vzhľad Bankova vzorne staral jeho vtedajší nájomca, mestský lekár Fridrich Sihulsky (1785-1849). Po čiastočnom úpadku v 40. rokoch, nastáva vzkriesenie Bankova ako výletného miesta opäť po roku 1854, kedy pod vedením baróna Jozefa Horvátha (1810-1866) vznikol Bankovský okrášľovací spolok. Ten mal veľkolepé plány, ktoré ráтали aj s postavením veľkej kaplnky - kostolíka, už v priestoroch dnešného Horného Bankova. Preto aj pôvodný plán nového

hotela, ktorý postavili na mieste predošlého hostinca v rokoch 1867-1869, už nerátal so zachovaním Kaplnky sv. Kríža v týchto miestach. Po zväžení reálnych finančných možností, však bolo nakoniec rozhodnuté kaplnku ponechať a pojať ju do strednej, spojovacej časti hotela. Po rekonštrukcii v roku 1867 bola kaplnka opäť vysvätená pre potreby veriacich. Nasledujúcich viac ako 30 rokov sa v nej 29. júna na sviatok apoštolov Petra a Pavla konali sväté omše pre veriacich, smerujúcich cez Bankov na púť do Levoče. Bolo tu veľa pútnikov z vidieka, a preto kňaz prednášal svoju kázeň v slovenčine, čo v tých časoch nebolo v Košiciach bežné. Po roku 1903, keď na dnešnom Hornom Bankove postavili novú Kaplnku Nanebovzatia Panny Márie, sa v Kaplnke sv. Kríža, umiestnenej v priestoroch hotela, pobožnosti slúžiť prestali. V súvislosti s rekonštrukciou hotela, v roku 1935 mesto na svoje náklady obnovilo aj starú Kaplnku sv. Kríža. O jej zariadenie, sochy a obrazy sa postarali veriaci. Zvlášť treba vyzdvihnúť súdneho zriadenca Imricha Sikorszkého, obuvníka Jána Šimu, vdovu Máriu Strakovú (1861-1942), rodiny Bernát a Glázer. Za veľkej účasti veriacich kaplnku vysvätil prepoš a správca košickej farnosti Barnabáš Tost (1876-1951). Od toho času sa tu po nedeliach opäť konali sväté omše, v čase vojny už nepravidelne. Kaplnka prestala definitívne existovať v roku 1949, keď v hoteli zriadili politickú školu a jej zariadenie bolo zlikvidované. Až rekonštrukcia hotela Bankov v polovici 90. rokov prinavrátila priestorom bývalej kaplnky dôstojný vzhľad, aj keď už nie cirkevného charakteru.

Asi 800 m západne od bankovského hotela, v zákrute nad mostom v nadmorskej výške 375 m, stojí Kaplnka sv. Jána Nepomuckého, ktorá mnohých náhodných návštevníkov Bankova iste prekvapí svojou nostalgickou krásou a záhadnosťou. Rúškom tajomstva je zahalený aj výdatný prameň dobrej vody vytekajúci zo svahu pod kaplnkou. Len drobné a neraz aj náhodne zistené poznatky roztrúsené v archívnych záznamoch, matrikách, či iných cenných dokumentoch a poznanie ich vzájomných súvislostí dnes umožňujú aspoň čiastočne zostaviť dejiny prameňa a vzniku tejto kaplnky.

Veľký milovník tohto miesta, Ján Straka, vo svojom článku uverejnenom v roku 1923 v Pútniku svätovoješskom udáva, že „sochu sv. Jána Nepomuckého nad prameňom, podľa ústnych tradícií pred viac ako 60 rokmi postavili tu pracujúci baníci ako svojho patróna“. Tunajšia banícka činnosť v rokoch 1850-1867 iste ovplyvnila postavenie sochy svätca nad prameňom. Za pôvodom vzniku sochy sa ale skrývajú iné sku-

točnosti. V rokoch 1831-1869 pôsobil ako košický lesmajster Ignác Kloczko (1796-1873), ktorý v rokoch 1833-1840 vyhotovil prvý lesný hospodársky plán Košíc a zo svojej každodennej práce dobre poznal všetky zákutia lesov Bankova.

Keď v roku 1840 mesto pristúpilo k vybudovaniu strmej vozovej cesty z Čermela na Bankov od nového tzv. stredného čermelského mlyna, ktorá začínala tam, kde vody z Prameňa sv. Jána, uvádzané v tom čase ako Mühlenbach (Mlynský potok) stekajú do Čermelského potoka, dal lesmajster Kloczko nad výdatným prameňom vyvierajúcim pri Starej Spišskej ceste, vysoko na stráni nad týmto mlynom, postaviť sochu sv. Jána Nepomuckého.

Podľa sochy svätca, sa vtedy ustálilo pomenovanie aj pre blízky prameň chutnej vody, ktorému v minulosti prisudzovali dokonca liečivé účinky. Pod týmto menom je prameň vyznačený už aj na podrobnom pláne bankovských lesov, ktorý v rokoch 1845-1846 vyhotovil mestský inžinier František Rózsay (1805-1893). Je nepochybné, že socha sv. Jána Nepomuckého osadená nad bankovským prameňom, súvisí aj s činnosťou niekdajšieho tzv. stredného čermelského mlyna (zvaného tiež Bankovský), ktorý bol súčasťou košického lesného majetku. Ten stál od roku 1840 v Čermelskom údolí pod Prameňom sv. Jána (dnes na tomto mieste začína Areál zdravia). Na vzájomnú súvislosť sochy a pod ňou vytekajúcim prameňom toho istého mená s bývalým mlynom poukazuje aj skutočnosť, že práve sv. Ján Nepomucký je oddávna patrónom mlynárov.

Keď v roku 1850 založili košickí akcionári v Myslave železiareň a hutu Svätého Jána, ktorá pracovala do roku 1867 a ročne vyprodukovala až 840 ton kvalitného surového železa, oblasťou ťažby rúd pre jej produkciu boli aj ložiská v lokalite Bankova, práve v okolí nášho prameňa.

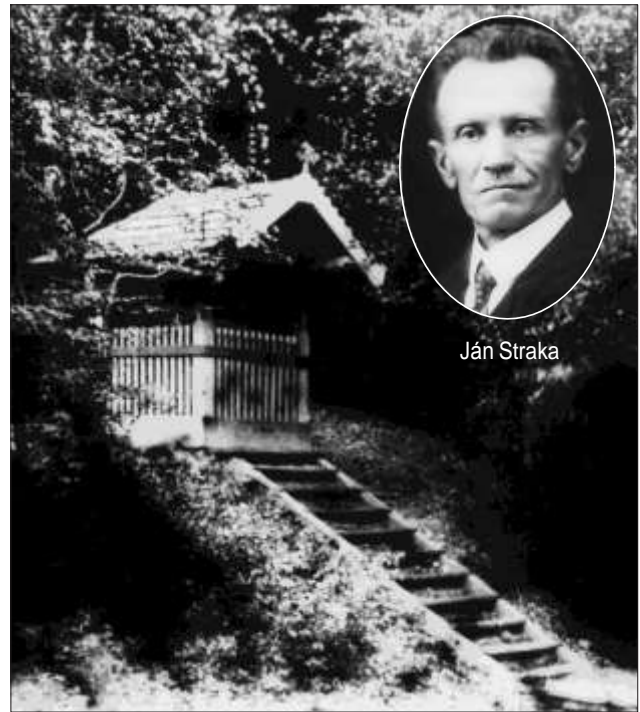
Mešťanostom Košíc bol v tom čase, konkrétne v rokoch 1850 - 1860 Ján Kloczko (1795-1872), bratranec Ignáca Kloczka, príslušník významnej rodiny slovenského pôvodu, ktorého v košickej rímsko-katolíckej matrike krstených zapísali 14. 9. 1795 ako Ján Nepomuk Kloczko. V rokoch 1844-1866 bol aj prvým riaditeľom Košickej sporiteľne, ktorá sa výraznou mierou zaslúžila o vznik Jánovej huty v Myslave a tým aj o ťažbu železnej rudy v bankovských lesoch. Otvory bankských štôlni tu boli zreteľné ešte začiatkom 20. storočia, čo je zaznačené aj vo vojenskej špeciálnej mape reambulovanej v roku 1902. Oko skúseného pozorovateľa nájde stopy po baníckej činnosti nad kaplnkou a západne od nej ešte aj v súčasnosti.

Otec mešťanostu Jána Kloczka bol banským inšpektorom a volal sa taktiež Ján Nepomuk. To všetko poukazuje na silné tradície kultu sv. Jána Nepomuckého v tejto rodine, ako aj na určité vzťahy a súvislosti tunajšej banskej činnosti so sochou a Prameňom sv. Jána Nepomuckého na Bankove.

Pravdepodobne sa o osadenie sochy sv. Jána Nepomuckého na tomto mieste zaslúžil aj gróf Ján Nepomuk Klobušický (1806-1874), ktorého veľkou láskou boli čermelské a bankovské lesy. Ten medzi prvými figuruje v roku 1854 aj na zakladajúcej listine Bankovského okrášľovacieho spolku. V jeho rodine bol zaužívaný zvyk stavať pamätné sakrálné symboly a sochy. On sám nechal postaviť na jednom brale v Čermeli aj pamätný kríž, ktorému sa dlho hovorilo „husársky kríž“. Pripomínal vďaka za to, že sa mu pri nešťastnom páde z koňa na tomto mieste 19. apríla 1841 nič nestalo. Jeho predkovia postavili v roku 1734 aj sochu sv. Jána Nepomuckého v blízkosti bývalého horného mestského mlyna a neskoršej Klobušického ulice, kde mala rodina svoje záhrady.

Bankovská socha sv. Jána Nepomuckého, ktorá stála iste nemálo peňazí, bola umiestnená na kamennom podstavci a chránila ju drevená okrúhla strieška pripevnená na pevnom drevenom stĺpe. Aby sa názov Prameňa sv. Jána podľa sochy nad ním postavenej všeobecne ujal, čo sa aj stalo, o to sa mohla pričiniť len váženej osobnosti, medzi ktoré patrili aj traja spomenutí zaslúžilci.

K soche a neskôr Kaplnke sv. Jána Nepomuckého a prameňu pod ňou od roku 1867 často chodili aj členovia Bratstva Svätého ruženca. Boli to predovšetkým slovenskí veriaci, ktorých bolo v tom čase v Košiciach asi 6 000 a stretávali sa v dominikánskom kostole. Pod vedením predstaveného tohto novovzniknutého spoločenstva, debnárskeho majstra Jána Štefančíka (1843-1913) a neskôr aj riaditeľa Bratstva, dominikánskeho kňaza Rafaela Lakosila (1861-1916) sa na tomto mieste pravidelne konali krížové cesty, vždy na veľkonočné sviatky. Náboženské púte sem smerovali každoročne aj na Svätodušný utorok v polovici júna a počas púti smerujúcich z Košíc do Levoče, kedy tadiaľ prechádzali procesie veriacich a vtedy, 29. júna - na sviatok sv. Petra a Pavla, sa tu vždy konala svätá omša. Pobožnosti pri soche sv. Jána Nepomuckého boli často spojené aj s pekným výletom, keď rodiny po oboznámení sa so životom svätca tu zotrvali pri varení guláša až do večerných hodín. V polovici 80. rokov bol drevený stĺp, ktorý držal zastrešenie sochy už

Ján Straka

Prvá kaplnka sv. Jána Nepomuckého okolo r. 1890

značne schátralý a veriaci pomýšľali na jeho opravu, aby nedošlo ku skaze sochy. Stalo sa tak v júni 1888 na podnet košického tesára a cirkevného pracovníka Jána Straku (1858-1934). Bankovským lesníkom bol v tom čase jeho priateľ Ondrej Šimko (1865-1949), rodák z Veľkej Lodiny, ktorý bol pôvodne tiež tesárom. Šimko postavil na vyvýšenom mieste nad cestou pre sochu pekný nový drevený prístrešok na 4 stĺpoch, ktorý už mal podobu kaplnky, ako aj pevné dubové schody, po ktorých sa k nemu vystupovalo. Súhlas na zriadenie nového zastrešenia sochy dal vtedajší košický lesmajster Emil Haschke (1823-1889). Aj mesto samo prikráčilo k zveladeniu lokality. V roku 1890 bol k Prameňu sv. Jána zriadený vychádzkový chodník, ktorý viedol od hotela, traverzujúc po svahu pod Starou Spišskou cestou a v roku 1892 prameň upravil a obmuroval staviteľ Imrich Lang (1834-1899). Košickí turisti postavili o niečo neskôr na vyvýšenej plošine tesne nad prameňom jednoduchý drevený altánok. Bol niekoľkokrát obnovený a na tomto mieste udržiavaný ešte pred 60 rokmi. Úprava prameňa sa žiaľ tiež nezachovala a dnes vyteká zo svahu iba z kovovej rúrky.

Vo vlhkom lesnom prostredí drevená kaplnka postupne chátrala, a preto po skončení 1. svetovej vojny tu Košičania pomysľali postaviť definitívnu murovanú Kaplnku Sv. Jána Nepomuckého. Bol to opäť Ján Straka, ktorý 26. februára 1921 začal organizovať finančnú zbierku na jej výstavbu. Počas sviatku Nanebovstúpenia Pána 5. mája 1921 neznámi vandali rozbili sochu svätca, odrazili jej hlavu i pravú ruku a poškodili už aj tak schátranú drevenú kaplnku. Táto udalosť urýchlila postavenie novej. Podľa vlastných projektov ju postavil známy košický staviteľ Jozef Wirth. Výstavba tejto peknej a pevnej železobetónovej kaplnky a schodišťa so 14 stupienkami pod ňou začala 18. mája 1922. Už o necelé 3 mesiace ju 15. augusta za veľkej účasti veriacich vysvätil správca košickej farnosti Barnabáš Tost, ktorý aj sám výraznou mierou finančne prispel k jej obnove. Na oltár kaplnky umiestnili novú sochu a starú uložili na mieste jej potupenia, pod oltár novej kaplnky. Aj keď sa tu už nekonali pravidelné cirkevné obrady, takmer 30 rokov (s výnimkou obdobia 2. svetovej vojny) slúžia kaplnka i prameň pod ňou ako miesto modlitieb a odpočinku pre procesie veriacich smerujúce na púť do Levoče. Až dodnes majú Prameň sv. Jána i kaplnka mnoho pravidelných návštevníkov, starších ľudí i rodiny s deťmi, čo dosvedčujú často horiace sviece a uložené kytice kvetov. Pre zamilované páry sa stala aj miestom sľubov ich vzájomnej životnej vernosti. Na Veľkonočný pondelok 15. apríla 1993 neznámy násilník vylomil a poškodil peknú kovанú bránu kaplnky a ukradol drevenú oltárnu sochu. Namiesto nej tam dočasne umiestnili obraz Panny Márie Bohorodičky aj jej podobizeň z keramiky, ako aj podobizeň sv. Terézie. Vďaka iniciatíve košickej pobočky Českého spolku na Slovensku a za finančného prispenia Ministerstva kultúry SR sa uskutočnila dôsledná rekonštrukcia tejto kaplnky a nanovo ju vysvätili 24. mája 2001.

Na tzv. Bankovskej vyhladke (395 m) vysadilo mesto v máji 1896 skupinu lúp. Pietnosť tohto horského prechodu sa zvýraznila, keď tu zakrátko, kúsok powyše lúp, ktosi postavil Božiu mukú sv. Trojice. Bol to drobný sakrálny objekt. Na drevenom 2 m vysokom stĺpe bola osadená drevená kazeta a v nej podobizeň sv. Trojice. Bližšie okolnosti vzniku tejto božej muky sa zistiť nepodarilo. Podľa dochovaných pohľadníc sa dá určiť iba to, že bola ohradená oplotením z drevených latiek a stála čelne asi 20 m vzdialená od neskoršej Kaplnky Nanebovzatia Panny

Foto: J. Gašpar, 2000

Kaplnka Nanebovzatia Panny Márie v čase rekonštrukcie

Márie, na samom okraji Starej Spišskej cesty, ešte asi pred 80 rokmi.

Dominantným objektom Horného Bankova je neo-gotická Kaplnka Nanebovzatia Panny Márie. Podnetom na vznik tejto kaplnky bol jeden obraz Panny Márie a snaha o jeho záchranu košickými mlynárskymi robotníkmi. V tzv. nižnom košickom mlyne, ktorý stál kedysi na ramene Hornádu v južnej časti mesta, pracoval ako robotník od roku 1879 viackrát spomínaný Ján Straka. Ten sa v Košiciach všestranne aktivoval v náboženskom živote slovenských katolíkov a veľmi sa zaslúžil aj o postavenie dvoch bankovských kaplniek.

Nad vchodom do mlyna, v ktorom vtedy pracoval, visel vyššie spomenutý obraz, ako dar zemepána Antona Zeiningera (1833-1888). Keď bol obraz už málo zreteľný a vo veľmi zlom stave, požiadali robotníci tohto mlyna, Ondrej Šoltýs a Ján Straka, v roku 1884 košického maliara Jozefa Gubalszkého (1811-1885), aby podľa pôvodného obrazu vytvoril nový. Ten namaľoval asi 160 cm vysoký obraz na plech. Okolo roku 1900 sa rozchýrilo, že mlyn sa má zmeniť na akúsi továreň a hrozí zánik obrazu. Straka so svojimi spoločníkmi hľadal vhodné miesto na jeho nové umiestnenie. Po porade s kanonikom Ondrejom Kozorom (1844-1913) bolo rozhodnuté, že pre obraz postavia malú kaplnku na Bankove v blízkosti Božej muky sv. Trojice. Mesto zámer schválilo s podmienkou, že kaplnka bude väčších rozmerov, nahradí na vykonávanie bohoslužieb už

nevyhovujúcu Kaplnku Sv. Kríža v priestoroch hotela a zároveň bude aj dominantou Bankova. Začala zbierka na jej postavenie a skôr, než potrebné peniaze vyzbierané, zložil väčšiu sumu košický hostinský (niekdajší tesár) Michal Kalcher (1842-1927). Dal pokyn na začatie jej výstavby s tým, že chýbajúce peniaze v prípade potreby ešte doplatí zo svojho, čo sa aj stalo. Podľa plánov Jána Andrejku (1864-1920) bola kaplnka postavená pod vedením murára Šimona Kalinoviča (1858-1932). Je to jednolodňová stavba obdĺžnikového pôdorysu s polkruhovým záverom, ktorej hlavné priečelie tvorí trojuholníkový štít, na vrchole zakončený krížom. Plochá vežička s otvorom, v ktorom je zavesený zvon, bola zriadená až v rokoch pred 2. svetovou vojnou. V čase, keď už prebiehala stavba kaplnky, nižný košický mlyn odkúpila istá kresťanská spoločnosť a tá sa rozhodla, že obraz Panny Márie uchráni a naďalej ho ponechá nad vchodom do mlyna. Na oltár kaplnky bola preto uložená socha podobná obrazu v mlyne. Túto sochu neskôr (v 30. rokoch) vystriedal obraz. Ten asi pred 50 rokmi vymenili znovu za terajšiu sádrovú oltárnu sochu, ktorá predstavuje Pannu Máriu Pomocnicu kresťanov, patrónku saleziánov. Na stenu po pravej strane oltára umiestnili mramorovú tabuľu, ktorá zlatými písmenami takto zvečňuje zaslúžilcov: Isten dicsősegére /emeltették/ Kalher Mihály és Társai /a kassai társadalom/ kegyes adományából / Uruuk 1903-ik esztendejében (v preklade: Na večnú slávu Pána postavil Michal Kalcher a spolčníci z milodarov košickej verejnosti roku Pána 1903). Kaplnka bola zasvätená Nanebovzatiu Panny Márie a 15. augusta 1903 ju za veľkej účasti veriacich vysvätil kanonik Ondrej Kozora. Ten bol kedysi aj kavečianskym farárom a medzi slovenskými veriacimi bol veľmi obľúbený, lebo povoľoval spevy na procesiách a vykonávanie svätých omší aj v slovenčine, čo vtedy nebolo bežné. Preto sa v kaplnke na Bankove konali od jej postavenia aj slovenské bohoslužby, kde náboženské piesne často predspevoval kantor Bartolomej Štefančík (1871-1931). Dvakrát ročne - 29. júna a 15. augusta sa v kaplnke usporadúvali aj odpusty. V medzivojnovom období bolo pekné snečné okolie kaplnky už obľúbeným miestom pravidelných vychádzok a celodenných výletov. Podujatia v jej blízkosti organizovali rôzne spolky a politické strany. Sväté omše sa v kaplnke konali v 30. rokoch počas stretnutí košickej obočky Slovenských katolíckych skautov pod vedením profesorov teológie ThDr. Alexandra

Foto: M. Tokély, 2008

Dnešná Kaplnka sv. Jána Nepomuckého na Starej Spišskej ceste

Špesza (1889-1972) a Jozefa Števeka (1896-1979), ako aj počas tzv. Lesných slávností, kultúrnych podujatí spojených s výletom, ktoré tu pravidelne organizoval turistický odbor Kolping Košického katolíckeho tovarišského spolku, pod vedením profesora teológie, kňaza a aktívneho turistu Vojtecha Barthu (1897-1972). Ešte pred 13 rokmi sa na kovanej bráne kaplnky objavil zavesený venček so stuhou vďaka na počesť Vojtecha Barthu, ako spomienka kohosi na tieto dávne časy.

V ére socializmu bola kaplnka ponechaná svojmu osudu takmer bez povšimnutia kompetentných, čo sa nepriaznivo prejavilo na jej celkovom stave. Až od leta roku 1993 sa tu začali sporadicky vykonávať nedelňé odpoludňajšie pobožnosti. O znovuoživenie kaplnky v najnovšom čase sa pričínal jezuitský kňaz Pavol Kaľavský (1924-2005). Bol to on, kto s povolením vtedajšieho

dómskeho farára - dekana ThDr. Pavla Drába, tu od júna 1999 pravidelne slúžil nedeľné omše. V nedeľu 15. augusta 1999 sa obnovila aj tradícia konania odpustov na sviatok Nanebovzatia Panny Márie. Za príspevnia bankovských veriacich, hlane rodiny Murinovej a Rímskokatolíckeho farského úradu sv. Alžbety, sa pristúpilo k postupnej oprave kaplnky. Bol opravený nefunkčný zvon na vežičke, ktorého výskum uskutočnil už v auguste 1999 Mgr. Juraj Gembický. Zvon je menších rozmerov, jeho dolný priemer je 295 mm, výška 230 mm a je ladený v tóne E. Korpus zvona je jednoduchý, bez výzdoby a na plášti má vyrytý nápis: NA SLÁVU / PANNEJ / MÁRIE /1946. Na opačnej strane plášťa je nečitateľný nápis poškodený koróziou, zrejme meno donátora. Tento zvon nie je pôvodný, predchádzajúci, ktorý pochádzal z 30. rokov zmizol vo vojnových časoch.

V rokoch 2000 až 2003 bola kaplnka rekonštruovaná. Postupne opravili strechu a vynovili vnútorné i vonkajšie steny, oltárnu sochu a vstupný priestor. Do niky na priečelí fasády bola provizórne osadená socha Božského Srdca, namiesto dávno zmiznutej pôvodnej sochy Panny Márie. Osadili sa nové drevené dvere i dvojité okná.

V júni roku 2000, dva mesiace pred svojou smrťou, namaľovala 84 ročná rehoľná sestra Laura Miháliková (1916-2000) z Beckova na strope kaplnky nové zobrazenie Nanebovzatia Panny Márie. Predlohou tejto i predošlej maľby bol sentimentálny obraz španielskeho barokového maliara Bartholomea Murilla (1618-1682). Na vonkajšiu stenu kaplnky bola osadená v roku 2006 pamätná tabuľa, ktorá informuje o jej poslednej rekonštrukcii v rokoch 2000-2003.

SÁNKARSKÁ DRÁHA NA BANKOVE

Dnes už málokto vie, že po korčuľovaní bolo aj športové sánkované spolu s lyžovaním zimným športom, ktorý sa kedysi udomácnil v Košiciach. Úctu a vážnosť mu dodávala aj plejáda jeho priekopníkov z radov významných košických občanov. Sánkované ako športová disciplína sa vyvinulo v Alpách, v Čechách sa postupne udomácnilo v Krkonošiach, na Šumave, v Krušných a Jizerských horách, kde sa v roku 1895 uskutočnili aj prvé preteky. Na našom území sa prvé preteky sánkarov konali v r. 1903 po vozovej ceste zo Štrbského Plesa ku železničnej stanici v Tatranskej Štrbe. Riaditeľ kúpeľov Starý Smokovec Dezider Reichart st. (1871-1933) založil vo februári 1905 Staro-smokovský klub zimných športov, ako prvý sánkarový špor-

tový klub v Uhorsku a v tom istom roku nechal vybudovať sánkarскую dráhu od Szilágyiho pavilónu na Hrebienku do Starého Smokovca.

Pod bezprostredným vplyvom Vysokých Tatier, sa podobne ako lyžovanie, aj sánkované ako šport od roku 1905 začalo postupne udomáčňovať aj v Košiciach. Od začiatku 17. storočia až do tých čias, sa aj v našej oblasti používali sane iba na prepravu nákladov v zime a do záprahu na dopravu osôb. Až neskôr sa na domácky vyrobených sánkach spúšťali z kopca deti počas svojich zimných radovánok. Značný rozruch na verejnosti vyvolala v zime 1905/1906 skupinka vážnych košických mešťanov, v ktorej nechýbali ani dámy, na čele s metským úradníkom a neskôr hlavným mestským notárom JUDr. Edgarom Kriebelom (1871-1938), ktorá zasnežené svahy Kalvárie, Bankova a čermel'ské lesné chodníky brázdila na špeciálnych športových saniach. K rýchlej obľube tohto športu v Košiciach prispela aj skutočnosť, že v bezprostrednej blízkosti mesta bol dostatok vhodných terénov a široký sortiment relatívne lacných saní si záujemcovia mohli zakúpiť v športovej predajni Jána Quirsfelda na Hlavnej ulici. Mohli si vybrať tzv. štajerské sane, kanadské sane (tobogány), kovové sane z rakúskeho Leobenu, skeletony, volantové boby alebo dodnes používané typy bavorských saní. Viacerí sánkari boli členmi prosperujúceho Košického atletického klubu (KAC), a preto sa tento šport udomácnil najskôr na jeho pôde. Aby bolo možné organizovať regulárne sánkar'ské preteky, uvažovalo sa o zriadení špeciálnej dráhy s vyhovujúcimi parametrami. Ako najvhodnejšia sa javila vozová cesta z Bankova ku bývalému Kiosku v Čermeli, pri konečnej zastávke pouličnej železnice. V ústrety záujemcom vyšlo aj samotné mesto, ktoré v zimnej sezóne 1908/1909 poskytlo vyhladenú komunikáciu Košickému atletickému klubu na tento účel bezplatne. Hlavne zásluhou Edgara Kriebela zriadil na nej klub ešte tejto zimy sánkar'skú dráhu. V jej zákrutách boli okraje cesty spevnené a vyvýšené drevenými mantinelmi podľa vzoru dráhy v Starom Smokovci. Technické riešenie navrhol mestský technický radca JUDr. Karol Vukovics (1881-1956). Bola to prírodná sánkar'ská dráha čiastočne umelo upravená a jej dĺžka bola 2175 m. Výškový rozdiel medzi štartom pred bankovským hotelom a cieľom za čermel'ským mostom pri Kiosku bol 95 metrov. Začiatočníci a neorganizovaní sánkari mohli používať iba spodnú časť trate, od miesta kde cestu pretínal tzv. Čertov jarok - v dĺžke 1350 m s prevýšením 66 m.

Miestna tlač kladne hodnotila, že na rozdiel od niektorých sánkarských dráh v cudzine, bola táto úplne bezpečná. Vďaka snehovým mantinelom pozdĺž celej trate nehrozilo vybočenie sánkarov do lesa a prípadný úraz. Iba vo svojom závere, mala jedinou ostrú zákrutu pri nájazde na most nad Čermeľským potokom. Vhodné snehové podmienky umožnili, že predstaviteľ KAC-u a jej tvorca - Edgar Kriebel mohol dráhu odovzdať do užívania už na Vianoce 26. decembra 1908, za obrovského záujmu verejnosti, ktorá sa pešo i na fiakroch prišla pobaviť pohľadom na exhibíciu odvážnych športovcov.

Prvé verejné sánkovanie sa tu uskutočnilo v nedeľu 3. januára 1909. Veľký počet divákov a vyše stovka sánkarov už v prvý deň potvrdili opodstatnenosť tohto projektu. Sánkari združení v Košickom atletickom klube si vytvorili lepšie podmienky pre svoju činnosť založením oddielu zimných športov, kde malo sánkovanie prvoradé postavenie, lebo napr. lyžovaniu sa v tom čase venovali hlavne v Abovsko-košickom turistickom spolku. Ustanovujúca schôdza oddielu zimných športov sa uskutočnila 9. januára 1909. Za jeho predsedu po zásluže zvolili JUDr. Edgara Kriebela, podpredsedom sa stal sudca JUDr. Jozef Mórica (1881-1940), tajomníkom mestský úradník Ján Gönczi (1884-1929) a pokladníkom obchodník so športovými a poľovníckymi potrebami Ján Quirsfeld (1862-1928). Všetci z nich boli nielen funkcionári, ale aj prví športoví sánkari v Košiciach. Oddiel stanovil pravidlá sánkovania na dráhe. Bolo zakázané vstupovať na trať so saňami ťahanými koňmi a spájanie viacerých saní z dôvodu nebezpečia úrazu a poškodzovania snehového povrchu dráhy. Záujemcovia sa mohli sánkovať iba po zakúpení vstupenky. Denný lístok stál 20 halierov a dal sa kúpiť na Baránku, na celú sezónu bol za 2 koruny a predávali ho v športovej predajni Jána Quirsfelda. Spočiatku sa mohlo sánkovať iba v nedeľu, neskôr, pre veľký záujem sa možnosti rozšírili aj vo všedné dni a cena denného lístka bola zvýšená na 50 halierov. Bolo treba dbať aj na vhodné oblečenie. Riadenie saní bolo bezpečnejšie pri použití podkutých topánok. Pravidlá stanovili rovnoprávne postavenie členov bez rozdielu povolania alebo spoločenského postavenia. Panovalo tu „bratstvo a priateľstvo medzi veľkými a malými, medzi obyčajným žiakom a honorom“. Jediné, čo bolo treba dodržiavať bolo to, „aby už od 9.00 ráno do 19.00 večer všetci spolu sánkovali“. K utužovaniu kolektívu prispievali tiež spoločné lacné obedy na Baránku. Oddiel

Foto: archív J. Gašpar

Preteky na bankovskej sánkarskej dráhe v r. 1910

zimných športov často usporadúval aj večerné „Mondschein párty“ za svitu mesiaca a svetla fakieľ. Pri reštaurácii Kiosk jej majiteľ Konštantín Bauernébl zriadil pre sánkarov stánok s občerstvením. Oddiel usporiadal na bankovskej dráhe 2. februára 1909 aj prvé oficiálne sánkarské preteky v Košiciach. Zúčastnilo sa ich 46 saní so 69 závodníkmi, ktorí súťažili v 6 kategóriách. Pretekať mohli iba registrovaní členovia klubu, účastnícky poplatok bol 2 koruny za dospelého a 1 koruna pre mládež. Z pretekov boli vylúčené volantované sane a skeletony, cudzia pomoc (tlačenie sánkarov) bola tiež vylúčená. O výsledkoch pretekov rozhodovala okrem organizačného výboru aj 3-členná porota, na čele s predsedom Košického atletického klubu, grófom Karolom Zichym (1864-1918).

Medzi početnými divákmi bola aj najväčšia košická honorácia, na čele ktorej bol hlavný župan Ladislav Szalay (1857-1924) s manželkou. Vzácných hostí na Baránku privítala cigánska kapela, cieľ pretekov trochu vyššie pri Kiosku bol vyzdobený vlajkami a lampiónmi. Súťaž mužov vyhral Gustáv Simkó, keď 2175 metrovú trať prešiel za 3 minúty a 38 sekúnd, zo žien pani Kriebelová. V pretekoch dvojčlenných posádok zvíťazili Dr. Ján Dióssy a Alexander Szirmay, z mužov na dvojmiestnych saniach Dr. Karol Vukovics a súťaž mládeže do 16 rokov gróf Ján Bánffy. Najlepší čas - 3 minúty a 45 sekúnd, dosiahla 3-členná posádka Dr. Ľudovít Horváth, Alexander Szirmay a Dr. Ján Dióssy. Prvenstvo však museli prenechať ďalšiemu družstvu, lebo

nešli na predpísaných saniach. Smolu mali nakoniec aj všetci ostatní pretekári, lebo výsledky nakoniec neboli oficiálne akceptované. Zistilo sa totiž, že hodiny určené na časomieru na začiatku a konci dráhy riadne nefungovali... Aj napriek tomu košická sánkarská dráha mala dobré meno a už 7. februára privítala prešovských sánkarov, ktorí prisľúbili účasť na najbližších pretekoch. Tie sa mali konať 29. februára 1909, ale pre zlé snehové podmienky sa neuskutočnili. V neskorších rokoch bankovskú sánkarskú dráhu využívali aj košickí lyžiari z Uhorského karpatského spolku a od r. 1913 aj sánkari novovzniknutého Košického športového klubu (KSC). V čase vojny mal tento šport dočasnú prestávku, no už od začiatku 20-tych rokov mesto každoročne v zime prenajímalo bankovskú vozovku niektorému športovému klubu, aby tu zriadil sánkarskú dráhu. V tom čase bolo vstupné 3 koruny na pol dňa a kvôli veľkej návštevnosti tu bol aj stály policajný dozor. Používala sa už iba spodná časť trate (od Čertovho jarku) a občerstviť sa dalo v Kiosku, Očičovom hostinci, alebo na Baránku. Preteky organizoval opäť predovšetkým Košický atletický klub. Medzi jeho najlepších pretekárov patrili Ľudovít Sassi, Ján Kozák, Koloman Kleitsch a Jozef Bánó. Úspešný bol aj Košický športový klub, ktorého pretekári bratia Haverlovci, Andrásyovci, Molitoriszovci, Ján Déri a Lola Miklóssyová sa v rokoch 1925 - 1931 zúčastňovali často aj na pretekoch v Starom Smokovci v rámci tzv. Týždňov zimných športov. Aj na dráhe v Košiciach v tých rokoch často pretekali sánkari z Vysokých Tatier i z Krkonôš. V zime nebolo nedele, aby sa tu nekonali nejaké klubové, či medziklubové preteky. Sánkarské družstvá v 20. a 30-tych rokoch mali aj ŠK Slávia Košice, Košický robotnícky športový spolok (KMSE), Športový klub mäsiarov (HSC). Športovému sánkovaniu sa venovali aj v ŠK Makkabi, Törekvés, ETC, Vasas a 1. ČsŠk. Novou pretekárskou kategóriou bola súťaž na saniach riadených asi 3 - 4 m dlhou ohybnou palicou. Tento zvláštny ale účinný, teraz už unikátny spôsob riadenia saní, objavil úplne náhodne v roku 1906 istý Kloss, vrátnik hotela Grand v Starom Smokovci. Keď sa po jedných pretekoch ako usporiadateľ spúšťal na saniach z Hrebienka, za sebou ťahal akúsi dlhú tyč. Pri jej náhodnom otočení do strany zistil, že v závislosti od uhla pootočenia palice a sily jej pritlačenia o zem, sa mení aj smer dráhy saní. Aj nežiadúci brzdiaci efekt bol menší ako pri riadení saní nohami. Tento spôsob sa v Košiciach ujal veľmi skoro a až neskôr sa zistilo, že je oddávna známy v Nórsku. V druhej polovici 30-tych

rokov sa vozovka na Bankov prestala v zime používať ako sánkarská dráha. Namiesto toho upravili jeden chodník vedúci z Horného Bankova smerom na Jahodnú súbežne s červeno značeným turistickým chodníkom, po južnejšej strane širokého hrebeňa s dojazdom pred bankovskou kaplnkou. Následné vojnové udalosti spôsobili úplný zánik športového sánkovania v Košiciach, ak nerátame krátku epizódu jestvovania sánkarského oddielu v TJ Lokomotíva Košice na začiatku 60-tych rokov. Do dnešných čias sa žiaľ nezachovalo ani riadenie saní palicou, umožňujúce vyvinúť oveľa väčšie rýchlosti a ich veľmi šikovné ovládanie. Ešte na prelome 60. a 70-tych rokov sa čermelské a bankovské lesné chodníky, svahy Pisekeša a Polákovej lúky na Červenom brehu v zime hmyrili sánkami, ktorí používali na riadenie saní výhradne palicu. Keď snehový povrch chodníkov zľadovatel, vytiahli tzv. „kopaničky“. Boli vyrobené po domácky, pripevnením dvoch korčulí na dve spojené krátke dosky, na ktorých sa sedelo. Pri zmene konštrukcie a pri použití troch alebo štyroch korčulí vznikli v podstate boby. Niekdajšie sánkarské trate na bankovských lesných chodníkoch dnes v zime osireli, sánky a sánkovanie vytlačili zjazdovky, lyže a snowboardy a sánkovanie sa stalo iba detskou zábavkou. Aj „vynález“ rôznych lopúchov a plastových bobov v polovici 70. rokov bol degradovaním sánkovania iba na akési šmýkanie sa po zadku, čo má už málo spoločné so sánkovaním ako športom aj pre dospelých.

Keď som v 90-tych rokoch na Jahodnej a na Bankove pri sánkovaní so synom použil niekoľkokrát na riadenie saní dlhú ohybnú palicu, okoloidúci sa tým cítili ohrození a dívali sa s pohoršením na akéhosi čudáka, ktorý ju z nepochopiteľných dôvodov vlečie za sebou. To tiež svedčí o tom, ako aj dobré nápady dokážu niekedy upadnúť do zabudnutia.

CHATA ALPINKA (300 m)

Toto obľúbené miesto už mnoho rokov poskytuje odych v lone peknej prírody. Zrubová vila vo švajčiarskom slohu dokonale harmonizujúca s prostredím, skrýva v sebe kus bohatej a zaujímavej histórie. Jej počiatky siahajú do roku 1898, keď sa u členov Turistického kruhu košického okolia zrodila myšlienka, že na ploche približne 32 hektárov, na území lesov mesta Košice, od hostinca Baránok až po Kirczovu parnú pílu a Hladnú studňu v Čermelskom údolí, zriadia klimatické kúpele a vilovú osadu.

Foto: archív J. Gašpar

Bývalá Kirczova vila v r. 1925 po adaptácii na turistickú zotavovňu

Hlavným iniciátorom myšlienky a predsedom stavebného výboru plánovaných kúpeľov bol lesmajster Štefan Szöney, ktorého inšpirovali podobné, už 26 rokov staré návrhy Ľudovíta Cornidesza. Plány boli naozaj veľkolepé. Vykonali sa meteorologické výskumy, trať pouličnej železnice sa mala od Kiosku v Čermeli predĺžiť až do kúpeľnej osady, na kúpanie a člnkovanie hostí malo slúžiť umelé jazero, v areáli okrem kúpeľných objektov pre verejnosť malo stáť viacero súkromných letohrádkov. Stavebné plány osady vyhotovil hlavný mestský inžinier Adolf Soukup (1837-1911). Hlavný mestský notár Vincent Kozora (1852-1912) zostavil žiadosť o schválenie zámerov a prenájom pozemkov, ktorú mestské zastupiteľstvo dňa 28. 9. 1898 pod číslom 7597 schválilo. Pre zdarný priebeh celej akcie založil stavebný výbor v novembri 1898 akciovú spoločnosť s názvom „Účastinná spoločnosť košických ihličnatých liečivých kúpeľov a letoviska“, s plánovaným základným kapitálom 300 tisíc forintov, ktorá bola zložená z čelných predstaviteľov verejného života. Potrebné finančné prostriedky sa však zhromaždiť nepodarilo, a tak v roku 1899 veľkolepé plány stroskotali. Nie však úplne. Jeden z členov stavebného výboru plánovanej osady, spolumajiteľ neďalekej pily JUDr. Viktor Kircz (1859-1929) si tu nechal v roku 1898 postaviť letovisko a loveckú vilu Karola, ktorej dal meno podľa svojej manželky Karolíny, rodenej Polacsekovej (1868-1931). Dodnes to hlása nápis „Karola lak“ na štíte budovy.

Foto: M. Šangala, 1995

Výletná reštaurácia Alpinka

V ďalších rokoch bol objekt používaný ako súkromné letovisko a majiteľ ho v roku 1911 prenajal mestu Košice ako byt pre zverozorca, ktorým tu bol Ernest Gaiswinkler st. a po ňom Jozef Jablonovský (1895-1981) z Opátky. Málo využitý objekt pre košickú verejnosť objavil člen košickej odbočky Turistického spolku Priateľov prírody Elemír Molnár (1898-1944). Na jeho návrh spolok, ktorý po výstavbe turistickej Békefiho chaty už od roku 1923 uvažoval aj o zotavovni pre svojich členov (hlavne tlačiarenských robotníkov), v októbri 1924 budovu kúpil od majiteľa za 16 tisíc korún a od mesta prenajal príslušné pozemky na dobu 50 rokov.

Členovia spolku na adaptácii budovy odpracovali množstvo hodín. Výdavky na renováciu zhromaždené zbierkami činili 68 tisíc korún. Jej 12 izieb bolo zariadených 50 posteľami. Za účasti spevokolu typografov Gutenberg pod vedením zbormajstra Acháca Paulusa (1883-1935), stoviek členov spolku a ich rodín, bola 7. júna 1925 na tomto mieste slávnostne otvorená prvá robotnícka zotavovňa na Slovensku, ktorá po dlhé roky slúžila ako výletné miesto, letovisko a prázdninový tábor košických detí. Hlavný príhovor na jej otvorení mal predseda košickej odbočky spolku Priateľov prírody Adolf Békefi. Pre vylepšenie podmienok oddychu vybudoval majster Jozef Gurszky (1901-1953) v roku 1936 na lúke bazén s rozmermi 20 x 8 metrov, ktorý naplnil Vaškov jarok tečúci z Malej Kobylej doliny. Voda v bazéne sa sústavne vymieňala

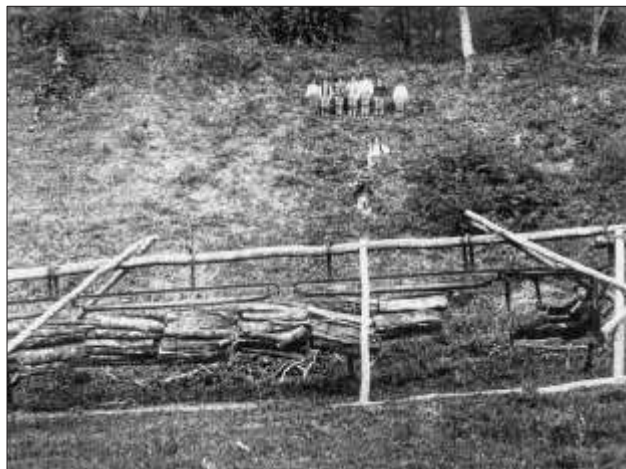
Foto: archiv J. Gašpar

Bazén pri zotavovni spolku Priateľov prírody v Čermeli v r. 1937

odtokom do Čermelského potoka. Chátrajúci bazén zrušili v 70-tych rokoch a v marci 1983 zasypali rumoviskom zo zbúraných objektov bývalého papierového mlyna a na jeho mieste zriadili maxišachovnicu. Staviteľ Gejza Martoncsik (1900-1982) pristaval ku chate jedáleň v roku 1936 a vtedy zriadili aj betónový tanečný parket - dejisko dlhoročných povestných Anna-bálov. Bazén i jedáleň projektoval Ing. Alexander Klein (1900-1944). Po vojne, už v roku 1945, márne usiloval o prinavrátenie čermelskej zotavovne pre účely organizovanej turistiky novozakladaný (ale nezaložený) Košický turistický spolok, a tak v budove až do roku 1952 býval horár Jozef Petrov. Chatu získala strojárň pod národnou správou Polednýák (dnešné VSS). Pomenovali ju najprv Pionier, zakrátko Alpinka a znovu dali do užívania pre rekreačné účely verejnosti. Starší Košičania si ale ešte určite spomínajú na jej zaužívané pomenovanie „zotavovňa“, bežné ešte v 70. rokoch, aj keď málokto už vedel o jeho pôvode. V posledných rokoch zrekonštruovali prístavbu jedálne, tanečný parket pred chatou bol nezmyselne prekrytý drevenou konštrukciou. Samotná chata je dnes v úplne dezolátnom stave, hoci o jej záchrane bývalý majiteľ, podnik Reštaurácie Košice už od roku 1981 (žiaľ iba) hovoril a hlavný, historicky cenný objekt chaty bol v roku 1986 pre havárijný stav vyradený z riadneho užívania. Zdá sa, že táto vila, kedysi prekrásna perla Čermelského údolia, má už dni svojej existencie zrátané a ostane iba legendou a spomienkou mnohých Košičanov na svoje detstvo.

CHATA DIANA (408 m)

V roku 1915 zriadili v hornej časti Čermelského údolia lesnú visutú lanovku na zvoz 6000 m³ pripraveného palivového dreva. Jej trasa viedla spod Bielej skaly dolu Volovou dolinou do údolia Čermela tam, kde neskôr postavili poľovnícku chatu Diana. Postavenie lanovky súviselo s potrebou likvidácie veľkej veternej kalamity, ktorá 2. apríla 1912 spustošila mestské lesy a bolo potrebné spracovať celkovo 131 000 m³ kalamitného dreva, hlavne z lokalít Bankov, Vyšný Klátov a Čermel. Pôvodne, už od roku 1913 zvažala táto lanovka drevo z lokality

Reprodukcia: archiv J. Gašpar

Lanovka na zvoz dreva z Volovej doliny v r. 1915

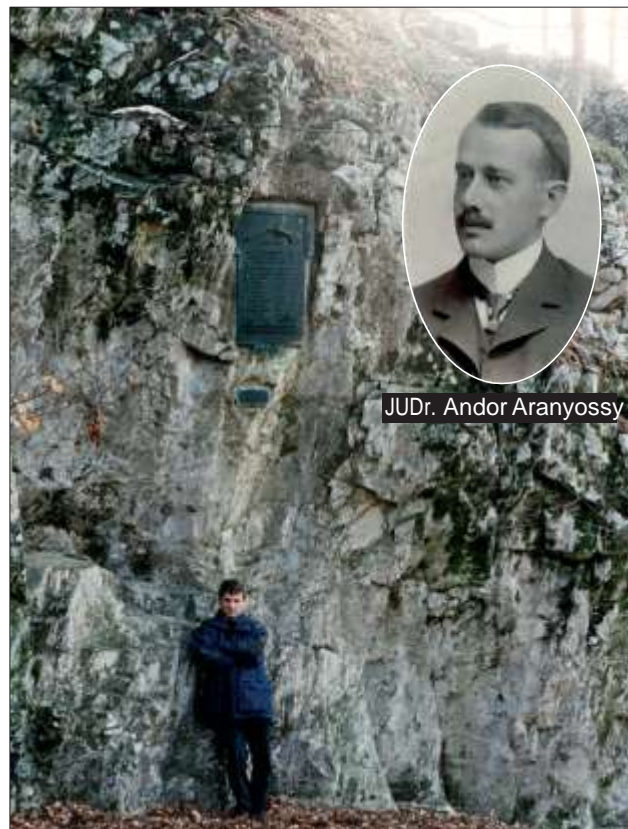
„Naizinberg“ nad Vyšným Klátovom k píle v Košickej Belej a jej dĺžka bola 2600 m.

Bol to v tom čase ojedinelý a unikátny technický experiment. Visutú dráhu systému „Karsay - Pfišter - Balassa“ projektovali a zhotovili lesmajster Karol Karsay, majiteľ drevoimpregnačného podniku Jozef Pfišter (1846 - 1919) a riaditeľ strojníckej priemyslovky Ing. Ján Balassa (1872-1951). Lanovka pozostávala zo základnej drevenej konštrukcie, ktorú tvorili asi 2 metre vysoké kozy, na ktorých viseli pripevnené oceľové koľajnice tvaru T. Na koľajniciach sa pohybovalo niekoľko visiacych vozíkov, navzájom pospájaných kovovými tyčami. Na nich bolo v podvese v sieti klieštinami upevnené prepravované drevo. Vozíky sa dolu svahom pohybovali vlastnou váhou. Posledný v súprave visel brzdiaci vozík, kde sedel manipulant, ktorý obsluhoval mechanizmus tvorený pákou spojenou s brzdiacim ozubeným kolesom. Lanovka mohla byť použitá na 25° - 30° klesaní a súprava mohla naraz odvieť 18 m³ palivového dreva (siahoviny). Spätné vyťahovanie prázdnych vozíkov zabezpečovali ťažné kone. Lanovka končila na veľkej skládke dreva, zásobujúcej už na povozoch 5 km vzdialenú Kirczovu parnú pílu, ktorú v tom čase už malo v prenájme mesto Košice. O 10 rokov neskôr už lanovka nepracovala, aj keď jej konštrukcia ešte existovala. V miestach kde končila, bol na odkladanie náradia a ovsu pre kone zriadený kameňmi vykladaný dutý priestor. Ten existuje doteraz pod chatou Diana, vpravo vedľa cesty vedúcej hore Čermelským údolím.

Foto: archív J. Gašpar

Chata Diana v 30-tych rokoch. Vpravo stojí jej majiteľ K. Polednýak

JUDr. Andor Aranyossy

Foto: M. Šangala, 1994 a archív J. Gašpar

Pamätná tabuľa na Andorovej skale v Čermeli

Foto: M. Šangala, 1994

Chata Diana v nedávnej minulosti

Volová dolina a jej okolie boli v minulosti známe aj baňami a kutacími štôľňami na rudné ložiská s obsahom medi, striebra, olova a zlata.

Oblasť bola rajom divých sviň a v bočnej dolinke Plevecin, ktorá sa od severovýchodu napája na Volovú dolinu, mlynár Štefan Belluš z homého čermelského mlyna v 90-tych rokoch 19. storočia ulovil kapitálneho, 200 kilového kanca. Treba tu spomenúť aj tragickú smrť košického advokáta a predsedu Košickej poľovníckej spoločnosti Andreja (Andora) Aranyosyho (1878-1929), ktorý sa počas jednej poľovačky na úbočí nad neďalekou dolinou Hliny pošmykol a nešťastný výstrel ho ťažko poranil. O pár dní, 7. januára 1929 v nemocnici zranení podľahol. Poľovnícki druhovia mu 25. mája 1930 na skale nad miestom nešťastia odhalili bronzovú pamätnú tabuľu. Podľa návrhu Gejzu Kieselbacha (1893-1965) ju vyhotovili v zlievani Karola Polednyáka. Od tých čias sa tomuto bralu hovorí „Andorova skala“.

V ústí bočnej Volovej doliny, kde sa táto napája na Čermelské údolie, si dal továrnik Karol Polednyák (1894-1945) v roku 1932 na prenajatých mestských pozemkoch postaviť súkromnú murovanú poľovnícku chatu Diana. Stavali ju murári a tesári z Kavečian. Pozostávala z predsiene, kuchyne, komory a jednej izby. Na chladné kamenné múry sa osadili masívne železné dvere a okenice. Chatu dával majiteľ k dispozícii aj svojim priateľom, ďalším členom Košického poľovníckeho spolku. Tí ju užívali ešte do roku 1950. Potom chatu získal podnik Štátne lesy a po nadvstavbe zrubového poschodia v roku 1952 slúžila hlavne ako ubytovňa lesných robotníkov. Dnes patrí podniku Mestské lesy Košice a na víkendové pobyty ju využívajú najmä košickí skauti.

O 250 m ďalej, na začiatku doliny Hliny postavil podnik Štátne lesy v roku 1982 rekreačnú chatu Hlinné, ktorá žiaľ od začiatku 90. rokov opustená chátra.

CHATA V SEDLE REPY (750 m)

V roku 1885 vznikla Košická poľovnícka spoločnosť, praktizujúca klasický spôsob lovu so strelnou zbraňou. Na jej čele bol až do roku 1908 veľkoobchodník so železom Karol Fiedler (1833 - 1908). Spoločnosť tvorili predovšetkým košickí zámožní mešťania, milujúci pobyt v prírode. Jadrom revírov Košickej poľovníckej spoločnosti s výmerou 36 000 katastrálnych jutár boli košické mestské lesy, ktorých výmera poľovních revírov vtedy činila spolu 50 000 jutár. Tento spolok si pod sedlom Repy (798 m) postavil aj

Chata v sedle Repy v r. 1932

vlastnú poľovnícku chatu. Stála na jeho južnom úbočí v nadmorskej výške 750 m.

V roku 1891 predložil mestskej rade lesmajster Štefan Szönyey v mene Košického poľovníckeho spolku, ktorého bol podpredsedom, žiadosť o postavenie poľovníckej chaty v sedle Repy pod neďalekým Vysokým vrchom (850 m). Veľkú prízemnú zrubovú chatu s krytou pozdĺžnou verandou dali košickí poľovníci do prevádzky 18. októbra 1891. Zakrátko ju zväčšili takmer dvojnásobne a kúsok poniže chaty v strmom úbočí, kameňmi pekne upravili Repnú studňu. Je to prameň Bieleho jarku, ktorý po sútoku s Černickým jarkom spoluvytvára Čermelský potok.

Niekdajšiu dávnu banskú činnosť v tejto oblasti vystriedal poľovnícky život, ktorý bol na chate aj okolí pred viac než storočím veľmi čulý. Chata bola týždeň čo týždeň centrom poľovačiek s bohatými úlovkami, o čom svedčí aj jej zachovaná starostlivo vedená kronika. V októbri 1898 postrelil neďaleko chaty člen spoločnosti, advokát Ladislav Aranyosy (1846-1907) medveďa a v decembri 1916 tu zastrelil počas jedinej poľovačky advokát Maximilián Gráner (1881-1944) päť divých sviň. Podarilo sa tu uloviť aj rysa.

Slávnostné chvíle zažila chata 13. a 14. mája 1896, keď tu 10 členná mestská delegácia na čele s mešťanom Teodorom Münsterom (1833-1909) strávila 2 noci počas vysádzania pamätných milenárnych líp na Kráľovej studni, neďalekom vrchu Pokrivy (888 m) a v sedle na Jahodnej.

V chate bolo niekoľko izieb a mohlo sa v nej ubytovať viac ako 20 ľudí. Nebola však voľne prístupná, no pod prístreškom jej verandy sa dalo dobre ukryť pred nepohodou a prípadne prenocovať. Takto slúžila často aj turis-

tom a možno preto ju v 20. a 30. rokoch na vojenských mapách omylom označili ako turistickú. Navyše ju aj chybné situovali západne a nie južne od sedla Repy. Stála na mestskom pozemku, a preto Košický poľovnícky spolok hlavne v neskorších rokoch, kompenzoval úhradu za jeho prenájom tak, že chatu počas lesných prác dával k dispozícii mestským lesným robotníkom. Tak sa aj stalo, že 26. mája 1937 vznikol v chate nedopatrením požiar, ktorý zapríčinil jej úplný koniec.

Popri Repnej studni aj dnes strmo stúpa modroznačený chodník z Čermeľa do sedla Repy pod Vysokým vrchom. Ak pri studničke tesne pod hrebeňom odbočíme z modrej značky šikmo vpravo do lesa, zakrátko vystúpime na zreteľnú rovinku, kde v minulosti stála poľovnícka chata. Dnes z nej ostala len čiastočne zavalená pivnica a medzi stromami tu môžeme natrafiť aj na zbytky machom zarastených tehál a kameňov z jej základov, ktoré pripomínajú existenciu tejto veľkej poľovníckej chaty. Turisti a hubári si však môžu odpočinúť v peknom prístrešku so stolmi, lavičkami a ohniskom, ktorý pod statným bukcom na rázcestí turistických chodníkov v sedle Repy postavili v roku 2001 Mestské lesy Košice.

BÉKEFIHO CHATA NA VOZÁRSKEJ (575 m)

V košickom robotníckom dome na Mäsiarskej ulici bola 20. januára 1911 založená zásluhou typografov košická odbočka Turistického spolku Priateľov prírody. Ich aktivita sa výrazne zvýšila, keď sa v júni 1911 stal jej predsedom krajčír Adolf Békefi (1871-1944). Veľmi často podnikali túry aj do lesov severozápadne od Košíc, do poľovníckej chaty pod sedlom Repy. Na zasadnutí výboru 16. júna 1913 bolo rozhodnuté postaviť si vlastnú turistickú chatu na neďalekom vrchu Pokrivy (889 m) a 37-člená skupina turistov dňa 20. júla 1913 určila aj presné miesto na jej vybudovanie. S týmto návrhom však nesúhlasil mestský lesný úrad a 5. augusta 1913 jeho vedúci Karol Karsay odporučil mestskej rade, aby pre stavbu útulne určila poľanu Vozárska, južné pod Spáleným vrchom (797 m). Názov lokality pripomína činnosť uhliarov z Ružína, ktorí tu ešte v polovici 19. stor. pálili drevné uhlie pre potreby Košických Hámrov. Na poľane sa sústreďovali povozy, kde na nich nakladali vyrobené uhlie a odtiaľ plne naložené smerovali cez sedlo Galová dole ku Košickým Hámrom.

Foto: L. Zsuppán, archív J. Gašpar

Slávnostné otvorenie Békefiho chaty na Vozárskej v r. 1914

Mestská rada potvrdila odporúčanie lesného úradu a 15 členov spolku na čele s Békefím sa dňa 22. januára 1914 vybralo na Vozársku, aby vytyčili nové miesto stavby. S výstavbou chaty sa začalo na jar, jej plán vyhotovil člen spolku, tesár Andrej Reisz (1882-1955). Za aktívnej pomoci turistov ju postavil tesársky majster Hermann Korach (1867-1926) a 16. mája 1914 už bola turistická útulňa postavená. Bol to dvojizbový zrub na kamennom základe s miestom pre 40 turistov. Mesto Košice bezplatne poskytnulo 27 kubíkov stavebného kameňa, 43 kubíkov dreva a finančnú podporu 368 korún a 90 halierov, takže celá výstavba stála Priateľov prírody len 5.056 korún. Bola to prvá robotnícka turistická chata v Uhorsku a slávnostne ju odovzdali do užívania v dňoch 28. a 29. júna 1914. Na jej otvorení sa zúčastnilo vyše 600 Priateľov prírody z Košíc, Budapešti, Pécsu, Miskolca, Egeru a Szegedu, zástupcovia Košickej a Prešovskej sekcie Uhorského karpatského spolku a Turistického kruhu košického okolia. Lesný úrad mesta Košice zastupoval jeho vedúci Karol Karsay. Odovzdanie chaty bolo spojené s krajiniským zasadnutím Turistického spolku Priateľov prírody, ktoré viedol predseda ústredia, typograf Albert Király (1883-1923). Na zasadnutí bol aj zástupca Maďarského turistického zväzu Anton Plöckl (1873-1941), ktorý za dosiahnutý pekný úspech vyjadril vďaka košickým robotníckym turistom. A. Király mal prednášku o ľudovej turistike, ktorá bola prijatá s veľkým aplaudom. Na návrh člena spolku a mestského úradníka Gejzu Semseyho (1873-1934), pomenovali poľanu Vozárska

Foto: archív J. Gašpar

Budovanie prístavby k Békefiho chate v auguste 1933

„Jaskynnou strechou” (Barlangtető). Profesor reálky Artur Maurer (1885-1915) zas navrhol, aby na znak vďaka predsedovi košickej odbočky Priateľov prírody bola chata pomenovaná „Békefiho chatou”, lebo vyvinul mimoriadnu snahu pre jej postavenie. Obidva návrhy boli jednomyselne prijaté. Po skončení krajinského zasadnutia spolku časť hostí odišla a nasledovala voľná zábava do neskorých nočných hodín. Pri šiatroch s občerstvením a pri ohni vatry turisti spievali „Marseillaisu”, ktorá v tých časoch bola medzi-národnou robotníckou hymnou. Keď účastníci slávnosti na druhý deň došli na stanicu v Kysaku, na jej budove viala smútočná zástava. V Sarajeve totiž spáchali atentát na následníka trónu Františka Ferdinanda, čo bolo neskôr impulzom a zámenkou k rozpútaniu svetovej vojny. Chata však úplne neosirela, členovia spolku ju navštevovali aj vo vojnových časoch. Stály chatár v nej nebol, cez víkendy tu ale vždy boli členovia spolku zodpovední za jej prevádzku. Vysoká návštevnosť hlavne z radov samotných členov spolku Priateľov prírody si vynútila aj rozšírenie chaty.

Prikročili k tomu v roku 1933 prístavbou zrubového poschodového traktu na jej pravej strane. Projekt vypracoval Ing. Alexander Klein, členovia spolku pracovali na stavbe pod vedením tesárskeho majstra Jakaba. Slávnostné otvorenie rozšírenej poschodovej teraz už 8-izbovej, 60-postelovej Békefiho chaty sa uskutočnilo 1. júla 1934 za účasti stoviek turistov aj z ostatných košických turistických spolkov. Chata, v ktorej bolo aj ústredné kúrenie, bola otvorená pre širokú turistickú verejnosť v sobotu popoludní a v nedeľu, ani teraz však nemala stáleho chatára. Len

Foto: E. Andreász, archív J. Gašpar

Adolf Békefi reční pri otvorení prístavby chaty 1. júla 1934

v čase hospodárskej krízy v rokoch 1933-1934 tu počas prác na prístavbe chatáročili nezamestnaní turisti Eugen Andreász (1902-1994) s Vojtehom Papincšákom (1912-1977). Spolok síce vypísal v roku 1938 konkurz na stáleho chatára, kvôli vojnovým udalostiam sa však táto myšlienka nerealizovala.

Vo vojnových časoch viedla blízko chaty maďarsko-slovenská hranica. Chata ostala na území Slovenska a v roku 1939 ju prevzal KSTL, odbor Prešov. Pre veľkú vzdialenosť od Prešova ju však tamojší turisti vyhľadávali málo. Bolo aj nebezpečné sa v nej zdržiavať, lebo tadiaľ viedli ilegálne cesty

príslušníkov poľského odboja do Maďarska, pričom im výdatne pomáhal na slovenskej strane typograf Anton Ďuriš (1900-1974) a z košickej strany Andrej Šípoš (1900-1975). V okolí chaty sa často pohybovali partizáni i Nemci. 9. septembra 1944 zastrelili partizáni v blízkosti chaty ružínskeho hájnika Ernesta Gaiswinklera (1910-1944), ktorého zadržali počas pochôdzky vo svojom lesnom revíri a neprávom ho obvinili zo spolupráce s Nemcami. Ich ďalším krutým činom bolo vyvlečenie vedúceho poľesia v Malej Lodine Ing. Viliama Schmidta (1880-1944) s dcérou a synom hore na Vozársku. Zatiaľ čo jeho deťom sa podarilo vyslobodiť a újsť, horára partizáni, kvôli údajnej spolupráci s Nemcami na chate zastrelili. Táto tragédia sa na Békefiho chate odohrala v novembri 1944. V polovici decembra 1944 sa pri chate odohrali aj prudké boje Nemcov s partizánmi. Chata síce prežila vojnové útrapy, no neznámi páchatelia ju po prechode frontu na jar 1945 vyrabovali a podpálili, čo sa ale nepravdivo oficiálne pripísalo ešte na vrub bojov. Aj keď sa výstavba novej chaty dostala do povojnového plánu obnovy zničených turistických chát, nikdy však k tomu nedošlo. Dnes už iba časť jej základov a pivnica využívaná lesnými robotníkmi ako snehová jama na priesady, ako aj zbytky železných poschodových postelí na okolí, pripomínajú na dolnom okraji zarastajúcej poľany Vozárska, túto kedysi krásnu zrubovú chatu.

Na poľanu Vozárska sa dostaneme romantickou dolinou Malého Ružínka, alebo po novej modrej značke pohodlnejšou, ale dlhšou a menej atraktívnou dolinou Veľký Ružínok, kde sa obe výstupové trasy stretávajú. Od roku 1966 sa názov Vozárska vzťahuje aj na štátnu prírodnú rezerváciu medzi západným úbočím Spáleného vrchu a Šivcom.

ŽELEZNÝ VRCH (817 m)

Nastolenie robotníckej diktatúry v Maďarsku a vyhlásenie Maďarskej republiky rád 21. marca 1919 vyvolalo politické nepokoje aj v Košiciach, zvlášť keď sa maďarská červená armáda koncom mája priblížila až ku Košiciam. Na pomoc mestu bol prevelený z juhozápadného Slovenska 32. peší pluk „Gardský“ a 30. peší pluk „Aloise Jiráka“. Ten dorazil do Košíc od severných hraníc Slovenska v noci 5. júna. Nasledujúci deň - 6. júna - ale veliteľ tunajšej 6. divízie československého vojska, francúzsky generál René Alphonse Chabord (1867-1941) rozhodol o evakuácii armády z mesta, aby k bojovému stretu s nepriateľom

Okolie Železného vrchu, kde prebiehali boje v júni r. 1919

nedošlo v jeho uliciach a predišlo sa tak väčším hospodárskym škodám a ničeniu kultúrnych pamiatok. Maďarské revolučné vojská Bélu Kuna, pod vedením penzionovaného c. k. generála Pála Hegedüsa, preto obsadili Košice 6. júna bez boja a zdržali sa tu asi jeden mesiac.

30. peší pluk československého vojska pod vedením podplukovníka Františka Berana (1871-1922) ustúpil západným smerom cez obce Nižný a Vyšný Klátov. Prechodom cez horské sedlo Jahodná a údolím potoka Belá prišiel pluk do Košickej Belej a bývalých Košických Hámrov severozápadne od Košíc, kde od 7. júna zostal dislokovaný. K stretu so 46. a 101. peším plukom nepriateľa došlo v dňoch 8.-9. júna a 17.-18. júna 1919. Boje sa odohrali na línii kóta 703 m (teraz Vreteník) - sedlo Jahodná - Železný vrch (817m), v smere východne až južne od obce Košická Belá. Vreteník a Železný vrch boli v priebehu bojov niekoľkokrát obsadené vojskami maďarských bolševikov a znovu dobyté príslušníkmi 30. pešieho pluku. Zvlášť urputné boje o tieto strategické body sa uskutočnili 18. júna s veľkými stratami na životoch na oboch stranách. Pri týchto bojoch stratil 30. peší pluk 26 mužov a zranených zostalo niekoľko desiatok vojakov. Maďarské sily útočili na pozície 30. pluku od severu z vrchu Pokrivy (888 m), od Košíc z doliny potoka Čermeľ a cez sedlo na Jahodnej. Najviac útočili z juhu od Vyšného Klátova a Prednej holice. Mohutná ofenzíva maďarských jednotiek, ktorá začala v skorých ranných hodinách 18. júna, trvala celý deň a po urputných bojoch vytlačila osamotený 30. peší pluk z jeho pozícií v Košickej Belej a v Košických Hámroch.

Foto: J. Tancsák, 2000

Slávnostné odhalenie nového obelisku na Železnom vrchu

Vo večerných hodinách pluk ustúpil severozápadným smerom cez Folkmárske sedlo (545 m) do desať kilometrov vzdialeného Veľkého Folkmára.

Padlí vojaci boli pochovaní pôvodne priamo na bojisku, predovšetkým na Železnom vrchu, ale aj inde v okolí Košickej Belej. Príslušníci I. práporu 30. pluku už po bojoch v roku 1919 postavili na Železnom vrchu kamennú mohylu s kovovou tabuľou, ktorú však po piatich rokoch neznámi odporcovia štátu zničili.

Policajná stanica v Košických Hámroch uskutočnila v máji 1922 exhumáciu pochovaných zo všetkých známych hrobov v okolí Košickej Belej. Pozostatky padlých boli uložené v niekoľkých rakvách do spoločného hrobu na cintoríne v Košickej Belej. Kamennú mohylu na Železnom vrchu sa pri príležitosti 10. výročia bojov rozhodol obnoviť 100. zbor Slovenskej ligy z Košíc. Práce na obnovení mohy-

ly a zhotovení novej liatinovej dosky viedol profesor košickej priemyslovky Ing. Otto Pelc. Materiál na mohylu dodal bratislavský staviteľ Jan Kodl, liatinovú dosku zhotovili v zlievarni baróna Ernesta Jacobsa (1876-1946) v Košických Hámroch. Obelisk odhalili 15. septembra 1929. Slávnostný prejav predniesol predseda Slovenskej ligy v Košiciach Dr. Ján Slabej (1866-1945). Národné piesne zaspievali žiaci ľudovej školy z Košickej Belej pod vedením učiteľky Zlatice Gočálovej. Prítomných pozdravil zástupca 30. pešieho pluku, účastník tunajších bojov, kapitán Antonín Pospíšil. Pamätník vysvätil katolícky kňaz a profesor reálneho gymnázia v Košiciach Juraj Kováčik (1895-1962).

V priebehu 2. svetovej vojny stál obelisk priamo na novej maďarsko-slovenskej hranici. Aj keď existencia obelisku bola pre oba štáty politicky neprijateľná, zostal neporušený. Zničený bol až začiatkom 60. rokov, kedy na temeni Železného vrchu postavili stožiar na prenos televízneho signálu.

Žiaci miestnej základnej školy dopravili z vrcholu kopca niekoľko desiatok kilogramov vážiacu tabuľu dole do obce. Od roku 1996 sa uvažovalo o novej inštalácii zachovanej pamätnej tabule 30. pešieho pluku na niektorom vhodnom mieste v obci, prípadne v jej okolí. Podnik Mestské lesy Košice ako majiteľ tunajších lesov dal k umiestneniu tabule súhlas. Zásluhou Českého spolku na Slovensku a obce Košická Belá sa pamätník na Železnom vrchu podarilo obnoviť. Slávnostne bol odhalený 29. októbra 2000, o histórii bojov prítomných informoval JUDr. Ján Gašpar. Obelisk postavili kamenári z Košickej Belej podľa projektu Ing. Ľudmily Čermákovovej, zhotoveného na základe zachovanej fotografie pôvodného. V októbri 2001 bol na trase bojov otvorený náučný „Legionársky chodník“, vedúci horským prostredím z Kysaku cez Košickú Belú a Medzev do Turne nad Bodvou, dlhý približne 37 km.

CHATA NA JAHODNEJ (575 m)

Chata na Jahodnej - Otlia - má v turistickom a lyžiarskom živote Košíc svoje pevné miesto. Názvami Jahodná, Jahodina, Eprešetö, volali už v minulých storočiach vrch vzdialený 9 km na severozápad od Košíc a asi 1600 metrov severovýchodne od terajšej chaty na Jahodnej. Názov vrchu je odvodený od množstva lesných jahôd, ktoré tu početne rástli ešte začiatkom 20. storočia. V posledných časoch niekdajšiu kótu Jahodná označujú na mapách ako Dubina (524 m).

Foto: E. Andrassy, archív J. Gašpar

Členovia spolku Priateľov prírody pred chatou Otilia v r. 1919

Z Košíc cez Jahodnú viedla už v dávnej minulosti stará obchodná cesta z Abova na Spiš. Za horným čermeľským mlynom asi 2 km za dnešnou chatou Alpinka, zatáčala hradská vľavo do doliny Jahodná a neskôr strmo stúpala po úbočí vrchu Stará Jahodná až do sedla na hrebeni približne tak, ako dnes vedie žltá značený turistický chodník. Na jej záverečnom úseku vypomáhali vozom svojimi záprahmi chlapi z Kavečian. Táto prikra časť cesty sa používala do polovice osemdesiatych rokov 19. storočia. Aby sa predišlo strmému výstupu od horného čermeľského mlyna hore úbočím Starej Jahodnej, vojaci košickej posádky a väzni vybudovali v rokoch 1884 až 1888 z Čermeľského údolia až do sedla na Jahodnej rovnomerne stúpajúcu novú vozovú cestu (dnes štátna cesta od križovania s detskou železnicou neďaleko Alpinky). Z tých čias sa vpravo pod vozovkou

neďaleko sedla na Jahodnej zachovali aj pozostatky jedného kameňolomu.

Hradská ďalej pokračovala zo sedla na Jahodnej do Košickej Belej smerom na západ, vpravo od dnešnej autocesty dole do údolia potoka Belá a serpentínami neskôr strmo klesala až do miest ku dnešným rekreačným zariadeniam pod kopcom. To, že aj na tomto úseku povozom vypomáhali chlapi tentoraz z Košickej Belej, potvrdzuje aj chotárný názov „Furmanec“. Aj v sedle na Jahodnej vysadili 15. mája 1896 skupinu 7 milénárnych líp. Pamätné stromy pomenovali ako skupinu Örs, podľa mena jedného legendárneho staromaďarského vezíra. Lípy prevzal do opery vedúci myslavského poľesia Jozef Rhédey. Stromy boli vysadené na mieste, kde kedysi Stará Spišská cesta pretínala sedlo na Jahodnej. Toto miesto dnes v húštine pripomína už iba starý drevený kríž. Stojí vľavo, niekoľko metrov od odbočenia autocesty k chate na Jahodnej. Ešte v roku 1990 tu stála jedna mohutná lipa, ktorá sa však zachovala už iba na fotografii. Vôkol vyrástlo z náletu aj niekoľko mladých líp, ktoré tiež nepriamo pripomínajú toto miesto.

Názov Jahodná sa od konca minulého storočia začal prenesene užívať pre rozľahlé lúky na hraniciach chotárov Košíc a obcí Vyšný Klátov a Košická Belá, ktoré sa súčasne stávali aj doménou košickej turistiky a lyžiarstva. Aj prvý značkový chodník v bezprostrednom okolí Košíc, ktorý viedol z Bankova na Jahodnú, vyznačila v r. 1896 Košická sekcia Maďarského turistického spolku. Záujem košických turistov, ktorý dovtedy patril iba Zádielskej doline, jaskyniam v Aggteleku, bývalému Lujzinmu prameňu pri Kysaku (upravený bol v roku 1874) a prípadne atraktívnym Vysokým Tatram, sa postupne začínal sústreďovať aj na horské hrebene okolia Košíc.

Bratia Alexander (1869-1921) a Gabriel Bárczayovci si okolo roku 1900 na východnom svahu Holajtne (719 m) postavili zrubovú poľovnícku chatku, ktorá mala 2 miestnosti a otvorenú krytú verandu. Pomenovali ju „Otilia“ podľa mena svojej matky. Chata robila dobré služby i turistom. Bola postavená vedľa niekdajšieho prameňa asi v druhej tretine dĺžky terajšej „starej“ zjazdovky, vzdialená 400 m od dnešnej turistickej chaty. Prameň zanikol už dávno, vyrovnaná plocha vo svahu na okraji zjazdovky kde chata stála, bola zreteľná do začiatku 90. rokov. Pri terénnych úpravách a rozšírení zjazdovky toto miesto zarovnali a tým odstránili i blízke stromy, ktoré tu kedysi stáli.

V lete 1919 počas vpádu vojsk Maďarskej republiky rád bola chata poškodená a v jeseni toho istého roku ju ktosi vykradol a podpálil.

Foto: archív J. Gašpar

Výlet na Jahodnú okolo r. 1900

K chate Otília smerovali aj stopy prvých košických lyžiarov, ktorí boli od roku 1907 organizovaní v Abovsko-košickom turistickom spolku. Boli to predovšetkým Alexander Zakariás (1870-1957), Aladár Táy (1877-1936), Artur Maurer (1885-1915), Ladislav Stekker (1891-1956), Viliam Haltenberger, Eugen Revész, Pavol Bátor (1887-1954), ako aj dlhoročný propagátor lyžiarstva a turistiky, bankový úradník Armand Vilkovszky (1888-1977). Okolie Jahodnej bolo až do polovice 20. rokov minulého storočia doménou košických turistov maďarskej národnosti, ktorí boli organizovaní v Karpatskom spolku a mali svoju chatu na neďalekej Prednej holicí.

Od roku 1927 tu začínajú propagovať turistiku a lyžovanie aj českí turisti, ktorí ako úradníci a vojaci pôsobili v Košiciach a boli združení v Klube československých turistov - odbor Košice. Dovtedy navštevovali predovšetkým Vysoké Tatry, Slovenský raj, Zádielsku dolinu, severný Šariš a Slánske vrchy, no v roku 1927 dostali do prenájmu jednu miestnosť v Csákyho chate pod Okružlou. Toto miesto ležiace medzi Kojšovskou hoľou a Košicami, poskytovalo možnosť celodennej túry hrebeňom z Košíc, cez Bankov, Jahodnú a Prednú holicu. Turistom, ako aj lyžiarom organizovaným v Klube tatranských lyžiarov, neušli pozornosti

Foto: archív J. Gašpar

Výstavba lyžiarskej cesty na Jahodnú v r. 1939

Fot: archív J. Gašpar

Chata Otília na Jahodnej v r. 1943

predovšetkým výhodné lyžiarske terény okolia lúky Otília, ktorú tak nazývali podľa niekdajšej chatky.

Od roku 1926 tadiaľ viedli každoročne aj trate lyžiarskych pretekov košickej 11. pešej divízie. Jednotlivci súťažili na trase dlhej 30 km, preteky hliadok boli na 15 km trati a boli spojené so strelbou na poľnej strelnici v priesoroch bývalého kameňolomu. Na pretekoch súťažili aj civilní závodníci košických športových klubov. Využívajúc dobré podmienky pre zjazdové lyžovanie tu od januára 1927 poriadal Klub tatranských lyžiarov každý týždeň pravidelné bezplatné lyžiarske kurzy pod vedením cvičiteľov Zväzu lyžiarov republiky Československej, českých úradníkov Josefa Chejnovského, Jaroslava Horáčka, Františka Kovandu a Františka Prokopa. Kurzy lyžiarskeho odboru telocvičnej jednoty Sokol od roku 1928 viedli Jaroslav Holub a František Lacina, kurzy skautskej mládeže Armand Vilkovszky. V rokoch 1929-1932 viedla cez Jahodnú i 50 km trasa 4 ročníkov lyžiarskeho maratónu z Gelnice do Košíc, ktorý usporadúval KAC Košice.

Zvýšená frekvencia a počty lyžiarov vyžadovali postavenie nového útulku na zahriatie a občerstvenie. Košický odbor Klubu československých turistov spolu s Klubom tatranských lyžiarov, za pomoci vojakov košickej posádky, postavil na lúke pod zjazdovkou 18-posteľovú zrubovú chatku, ktorá bola odovzdaná do užívania 21. 12. 1930. Nazvali ju „Loudova chata na Otílii“, na počesť riaditeľa pošty Václava Loudu, ktorý bol stavebným referentom košického odboru KČST a zaslúžil sa o jej postavenie. Táto provízórna chata však kapacitnými možnosťami nevyhovo-

Pohľadnica z r. 1950, archív J. Gašpar

Chata na Jahodnej po prístavbe jedálne

vala množstvu lyžiarov, a tak už 20. 3. 1932 na valnom zhromaždení župy „Slovenský kras“ Klubu československých turistov bolo definitívne rozhodnuté postaviť veľkú murovanú turistickú chatu so stálym chatárom. S jej výstavbou začali koncom augusta a o mesiac už bola celá budova hotová. Podľa projektu Rudolfa Brebtu chatu postavil stavebný podnikateľ František Bursík z Košíc.

Celkový náklad stavby i s vnútorným vybavením bol 278 000 Kčs. Chata, ktorú oficiálne pomenovali Otília, mala pôvodne 52 miest v 7 izbách, boli tu dve jedálne a byt správcu. Mala vlastný vodovod, kanalizáciu a napriek turistickému režimu poskytovala hosťom vysoký komfort. V bývalej Loudovej chate, skrytej za novým objektom, bola zriadená nocľaháreň pre študentov s 8 posteľami a úschovňa lyží. Chatárom sa stal Jozef Nývlt (1894-1971), bývalý vrchný čašník vo vinárni „U 12 apoštolov“. Každú sobotu a nedeľu premávali z Košíc na chatu autobusy ČSD. Postavenie novej chaty, možnosť pohodlného a lacného nocľahu, ešte viac lákali turistov a lyžiarov do tejto lokality.

Turistom slúžila aj 13 metrov vysoká drevená triangulačná veža, ktorú v roku 1928 postavil Vojenský zemepisný ústav v Prahe za pomoci triangulačnej kancelárie ministerstva financií. Stála do konca 40. rokov na tzv. Holajtni - v miestach, kde sa dnes týči kovový telekomunikačný stožiar.

V zime 1936-1937 postavil Klub tatranských lyžiarov, pod vedením známeho košického lyžiara Viktora Rolanda (1906-1990), na svahu zjazdovky 2 jednoduché lyžiarske mostíky, ktoré umožňovali skoky dlhé 30 metrov. Po pričlenení Košíc

Foto: archiv J. Gašpar

Členovia
Turistického
spolku Priateľov
prírody na
triangulačnej veži
nad Jahodnou
v r. 1929

Foto: archiv J. Gašpar

Letná snímka
skokanského
mostíka
na Jahodnej
v r. 1943

k Maďarsku sa chata Otilia na Jahodnej stala v januári 1939 majetkom košickej sekcie Uhorského karpatského spolku. V rokoch 1940-1944 tu bola trasa lyžiarskych pretekov o pu-
tovnú cenu Košíc. 27. 2. 1943 odovzdali do užívania 27 kilo-
metrov dlhú lyžiarsku cestu Ferenca Szombathelyiho z Čer-
meľa na chatu Erika, ktorá viedla popri chate na Jahodnej,
ako aj lyžiarsky mostík, ktorý nákladom 15 000 pengő vybu-
doval Maďarský lyžiarsky zväz a košická sekcia Uhorského
karpatského spolku. Trasu vytýčili Viktor Roland a Armand
Vilkovszky, jej plán vyhotovil MUDr. Andrej Daniel-Szabó
(1893-1957). Nájazd mostíka umožňujúci 35-40 metrové
skoky, bol asi 700 m severne od chaty, vo svahu zvažujúcom
sa ku Košickej Belej. Pomenovali ho na počesť košického meš-
ťanostu Sándora Pohla (1897-1976). Ideovým tvorcom mostíka
bol poľský antifašista - kuriér Stanislav Marusarz (1913-1993),
známy zakopiarsky lyžiarsky reprezentant, ktorý sa v tých ča-
soch v Košiciach ukrýval v ilegalite pod menom Przystałski.
Napriek propagácii okolia Košíc i turistických chát v dolnom
Maďarsku, vo vojnových časoch, zvlášť roku 1944 značne po-
klesla návšteva chaty. V novembri 1944 ju vyrabovali partizáni
a chatár Jozef Holcer (1914-1989) utiekol do Košíc. Silne bola
poškodená aj počas bojov pri oslobodzovaní Košíc v januári 1945.

V roku 1941 vybudovalo mesto Košice neďaleko chaty,
podľa vzoru kaplnky na Prednej holicí, aj zrubovú Kaplnku
sv. Štefana. Od kaplnky na Prednej holicí sa navonok líšila iba
tým, že na vstupnej časti nemala kovanú bránu s nábo-
ženskými symbolmi a aj jej návštevnosť bola slabá. Torzo
kaplnky dodnes stojí na kraji lesa medzi chatou a zjazdovkou.

Po skončení vojny košický odbor Klubu slovenských turis-
tov a lyžiarov chatu opravil a podľa projektu Ľudovíta Fischera
k nej pribudovali veľkú jedáleň. Slávnostné otvorenie ob-
novenej chaty sa uskutočnilo 21. júla 1946. Chatu v tom čase
ešte mohol vysvätiť a vykonať omšu v kaplnke funkcionár
ŠK Jednota Košice, dobrý lyžiar a kňaz, doteraz žijúci Anton
Harčár (1913). Prvým chatárom sa stal František Radvanec.
V tom istom roku upravili aj skokanský mostík, fakticky sa
však na ňom už neskákalo.

Od roku 1949, po zrušení Klubu slovenských turistov
a lyžiarov, chatu prevádzkovali viacerí majitelia. V roku 1962
tu podnik Turista postavil 10 chatiek a lyžiarsky vlek. Stredisko
prešlo v rokoch 1980-1984 rozsiahlou rekonštruk-
ciou, na mieste starej vybudovali novú jedáleň. Pri ďalších
investíciách v rokoch 1991-1993 pribudlo viacero objektov
(nová čajovňa, požičovňa lyží, vlek, bungalovy, sauna)
a v zimnej sezóne 2003/2004 aj nová zjazdovka. Tieto

Členovia spolku Priateľov prírody pred chatou v r. 1915

Foto: archív J. Gašpar

Prvá útulňa na Prednej holi v r. 1922

Akvarel od neznámeho autora, archív J. Gašpar

stavebné akcie vytvorili na Jahodnej rozsiahly areál, ktorý využívajú hlavne milovníci zjazdového lyžovania a snowboardingu. Dodnes je aj častým východiskom nenáročných túr na chatu Lajoška a do Košíc.

CHATA LAJOŠKA (908 m)

Chata Lajoška na Prednej holi (na mapách je uvedené Predné holisko) stojí na jej východnom svahu vo výške 908 m, 14 km severozápadne od Košíc, vedľa turistickej magistrály - „Cesty hrdinov SNP“, ktorá spája Duklianský priesmyk s Devínom. O tom, že chata má z košických turistických objektov najstaršiu tradíciu svedčí i skutočnosť, že myšlienka na jej postavenie bola vyslovená už aj v prvom turistickom sprievodcovi po okolí Košíc „Kassa és környéke“, ktorý v roku 1897 vydala Košická sekcia Maďarského turistického spolku.

K realizácii tejto myšlienky však došlo až o 17 rokov neskôr vzhľadom na to, že sekcia už v roku 1898 zanikla a novo vzniknutý Turistický kruh košického okolia nedokázal sám zabezpečiť prostriedky na jej výstavbu.

Zámery sa začali meniť na skutočnosť v roku 1910, keď spolok spojil svoje sily s Košicko-abovsko-turnianskou skupinou Uhorského karpatského spolku. Na návrh predsedu Turistického kruhu košického okolia, košického lesného radcu Karola Karsayho, bolo 9. júla 1911 komisionálne vybrané miesto na postavenie útulne, na peknej čistinke s takmer kruhovým výhľadom, neďaleko prameňa a lesnej škôlky mesta Košice.

Prízemný zrub so šindľovou strechou, dvoma izbami, kuchyňou a otvorenou verandou bol postavený podľa plánov a pod vedením mestského lesného inžiniera Ondreja Schaffera, pri nákladoch 1500 korún a za materiálnej pomoci mesta. Do užívania ho odovzdali v máji r. 1914.

Prvým správcom útulne sa stal Ján Klanica, bývalý správca jaskýň v Aggteleku. V čase prvej svetovej vojny bola viackrát vykradnutá. V júni 1919 sa na jej okolí a na neďalekom Železnom vrchu odohrali prudké boje medzi 46. a 101. peším plukom vojsk Maďarskej republiky rád a 30. streleckým plukom československého vojska. Počas týchto bojov bola útulňa značne poškodená, po ich ukončení bola i vykradnutá, čím ju fakticky nebolo možné riadne používať.

Až v roku 1925 postavila košická odbočka Karpatského spolku na mieste trosiek predošlej útulne nový zrub s predsieňou, dvomi izbami a 24 posteľami. Slávnostne ho odo-

Kanonik L. Konrády a chata na Prednej holici v r. 1928

Foto: archiv J. Gašpar

Členovia Karpatského spolku pri križi na Prednej holici v r. 1929

Foto: archiv J. Gašpar

Rozhľadňa na Prednej holici v r. 1928

Foto: archiv J. Gašpar

Kladenie základného kameňa kaplnky na Prednej holici v r. 1934

Foto: archiv J. Gašpar

vzdali do užívania 20. septembra a hlavnú zásluhu na jeho výstavbe mal predseda odbočky, kanonik Ľudovít Konrády (1859-1929).

V roku 1927 zamýšľal postaviť na Prednej holici svoju turistickú chatu aj Klub československých turistov, odbor Košice. Karpatský spolok však rozšíril svoju útulňu o poschodový trakt, jej kapacita sa zvýšila na 60 miest, takže chata KČST by tu už nebola rentabilná. V roku 1929 zomrel vo veku 70 rokov neúnavný Ľudovít Konrády - „Lajoš báči“ a košickí turisti útulňu nazvali jeho menom. V roku 1934 bola k južnej strane objektu pribudovaná podľa projektu Ing. Ľudovíta Oelschlägera (1893-1984) ďalšia väčšia prí-

Foto: archív J. Gašpar

Kaplnka na Prednej holicí v r. 1946

Foto: archív J. Gašpar

Maďarskí vojaci pred chatou Lajoška v r. 1942

stavba, pozostávajúca z kuchyne, dvoch spoločných nospôláhárni a 8 izieb, čím sa kapacita zvýšila na 100 lôžok. Chatu „Lajošku“ dali do nepretržitej prevádzky. Prvým chatárom sa stal Vojtech Jeremiáš z Opátky a ešte v tom istom roku v nej prenocovalo 1121 turistov.

V čase druhej svetovej vojny sa chata ocitla spolu s Košicami v Maďarsku. Jej poloha tesne na hranici ju predurčovala k tomu, že sa tu striedali maďarskí pohraničníari, turisti, Nemci a napokon i partizáni. K najdramatickejším chvíľam tu došlo koncom roku 1944, keď chatu opustil posledný vojnový chatár Karol Nagy a stala sa prechodným sídlom partizánov. V polovici decembra sa tu usídlila časť partizánskeho oddielu „Petőfi Sándor“

Foto: Š Dorčko, archív J. Gašpar

Provízorna útulňa a základy novej chaty v r. 1948

Foto: archív J. Gašpar

Výstavba novej chaty na Prednej holicí v r. 1949

z brigády „Rákosi“, ktorému velil kpt. Jozef Fábry (1909-1971) z Rožňavy. Tu sa s oddielom 22. decembra stretli partizáni zo zväzu „Alexander Nevský“ a odtiaľ spoločne podnikli niekoľko úspešných akcií na nepriateľa. Predovšetkým rozbili výcvikové hniezdo „lovcov partizánov“, ktoré bolo v bývalých Rudnianskych kúpeľoch. V ranných hodinách 23. decembra 1944, po sústredenom útoku

Terajšia kaplnka na Prednej holicí

Foto: J. Gašpar, 2001

Chata Lajoška na Prednej holicí v r. 1994

Foto: M. Šangala

bola ich základňa vyhodená do povetria, mnoho fašistov padlo alebo bolo zajatých. Veliteľ tábora János Bene utiekol, no po vojne trestu neušiel. Partizáni definitívne opustili chatu na Prednej holicí 30. decembra 1944 a fašisti ju opustenú pri ich prenasledovaní na druhý deň vypálili.

Na zhorenisku zriadili v roku 1946 košickí členovia Klubu slovenských turistov a lyžiarov provizórnu útulňu za-strešením suterénu bývalého južného krídla chaty (dnes sklad a pivnica). Na základoch bývalého objektu začal Klub slovenských turistov a lyžiarov - odbor Košice v roku 1948 s výstavbou novej chaty, opäť za významnej finančnej

a materiálnej podpory mesta. Jej projekt zhotovili Ing. arch. Ferdinand Zbuško a Ing. Mikuláš Jablanci (1910-1991). Po násilnom zrušení klubu v roku 1949, nástupca JTO Sokol nemal o chatu záujem a tak ju v r. 1950 opustenú a nedokončenú získala zásluhou JUDr. Júliusa Vietorisza (1913-1986) pridružená výroba podniku Československé stavebné závody. V roku 1951 ju dokončila ako svoju podnikovú chatu s 26 lôžkami. Už v nasledujúcom roku ju prevzal n. p. Turista a prešla do služieb verejnosti ako turistická chata. Dlho tu striedavo chatárčili dnes už legendárni Gizela Lebenská a Vasil Sadiv. V 60. rokoch patrila železničnému učilištiu, potom TJ Lokomotiva Košice. Jej prevádzke neprosperovalo časté striedanie majiteľov. Koncom roka 1986 ju po dvoch rokoch chátrania prevzala TJ Slávia VŠT, ktorá ju po čiastočnej oprave, prístavbe drevenej garáže a krytého vstupu, uviedla znovu do užívania 9. mája 1987. Od roku 2000 patrí chata Klubu turistov mesta Košice.

Na vrchole Prednej holicí (948 m) dal Karpatský spolok 19. augusta 1928 do užívania trojposchodovú drevenú trámovú rozhladňu, ktorú v r. 1936 obnovil Československý zememeračský úrad. Približne v roku 1954 sa chátrajúca drevená veža zrútila. V súčasnej dobe uvažuje podnik Mestské lesy Košice o stavbe novej rozhladne na tomto mieste.

Pod chatou na dolnom konci lúky, kadiaľ prechádzala vozová cesta do Košických Hámrov, stála už v dávnych časoch božia muka. Často sa pri nej počas namáhavej práce pristavili so svojimi povozmi hlavne uhliari z Vyšného Klátova, aby si na tomto horskom prechode oddýchli a porozjímali. V roku 1925 tu postavili členovia košickej odbočky Karpatského spolku nový masívny drevený kríž, pri ktorom v nedeľu slúžili omše pre turistov kňazi - funkcionári spolku, hlavne Ľudovít Konrády, Michal Palyó (1880-1941) a Ernest Berkovics. Už v tom čase sa tu konali pravidelné omše, aj 15. augusta, na sviatok Nanebovzatia Panny Márie. Okrem turistov ich často navštevovali aj veriaci z Vyšného a Nižného Klátova, Hýľova, Košickej Belej a Opátky, ale aj z Nováčian, Bukovca, Myslavy a Zlatej Idky. Na mieste kríža vysvätil 14. 6. 1935 kanonik a predseda košickej odbočky Karpatského spolku Michal Palyó peknú zrubovú kaplnku. Príhovor ku slovenským veriacim hlavne z Vyšného Klátova a Košickej Belej mal tamojší kňaz Eugen Kováts (1885-1975), ktorý bol iniciátorom výstavby kaplnky. Projektoval ju Ľudovít Oelschläger, kovanú bránu s kresťanskými motívmi vyhotovil umelecký zámočník Vojtech Buchner (1874-1950), oltár a zariadenie kaplnky venovala

pani Alžbeta Szarvassyová (1891-1969). Keď Nemci vyhodili na Silvestra 1944 chatu Lajoška do povetria, kaplnku ako zázrakom nechali na pokoji. Po vojne obnovil farský úrad z Vyšného Klátova tradíciu púť ku kaplnke. Tamojší veriaci v roku 1991 zbúrali chátrajúcu starú kaplnku a na jej mieste, pričinením farára Jána Macka - Družbackého (1911-2001), postavili novú, ktorá je trocha väčších rozmerov. Jej brána, zvon, interiér i oltár doplnený novým reliéfom Nanebovzatia Panny Márie, zostali však z pôvodnej kaplnky. Plechový znak Karpatského spolku (plesnivec v stuhe), ktorý postavil predošlé chaty i kaplnku, bol z dolnej časti brány po roku 1945 odstránený. Znovu ho obnovil a upevnil na pôvodné miesto v roku 1994 pisateľ týchto riadkov. Košickí turisti zaviedli v roku 1999 ďalšiu peknú tradíciu. Na deň Pamiatky zosnulých, pri Kaplnke Nanebovzatia Panny Márie, minútou ticha pri sviečkach vzdávajú úctu tým turistom, ktorí už odišli na večnú púť.

CSÁKYHO CHATA NA TOLHAJSKEJ (875 m)

Táto pekná svahová lúka, obklopená mohutnými jedľami, leží na východnom úbočí rozložitého vrchu Okrúhla (1088 m), ktorý vybieha z hlavného hrebeňa Volovských vrchov.

V roku 1926 sa lesný majetok Košíc rozrástol o lesy od dávna patriace rodine Csáky, v časti chotárov obcí Opátka, Kojšov a Jaklovce so sídlom správy v Jaklovciach. Mesto získalo tieto lesy od grófa Karola Csákyho (1873 - 1945), spolu s doplatením sumy 4 miliónov Kč výmenou za svoje nevyužívané vinice a lesy vo Forró a Garadne (800 kat. jutár lesov, 1 000 kat. jutár viníc a poľnohospodárskej pôdy), ktoré sa v tom čase nachádzali už v cudzine, na území Maďarska. Tak mestu pripadla aj známa poľovnícka Csákyho chata na poľane Tolhajskej, v nadmorskej výške 875 m. V peknej poschodovej budove z červeného smreka, vybudovanej v roku 1913, pôsobil najprv Csákyho horár Alexander Sándó (1887 - 1962) a po ňom Hubert Wernisch. V roku 1926 tu nastúpil zamestnanec mestských lesov Alexander Selecký (1895-1938), ktorý prišiel z horárne v Čermeli. Neskôr tu bol horárom Róbert Kalafus a v rokoch 1932 až 1938 Ľudovít Turzák (1902-1945). Okolie bolo bohaté na divokú zver. Na Suchom vrchu, neďaleko poľany Tolhajskej, ulovil medveďa knieža Otto Windischgrätz (1873-1952), poľovnícky hosť grófa Karola Csákyho.

Turisti na Csákyho chate
v r. 1922

Gróf Karol Csáky, majiteľ
chaty na Tolhajskej

V rokoch 1927-1928 získali košické turistické spolky od mesta do prenájmu 4 izby na poschodí chaty. Turisti z Košíc tu však často chodili od postavenia chaty a ich vzťahy s Csákyho horármi boli veľmi dobré. Na chate bola k dispozícii aj jednoduchá domáca strava, chatárkou bola od r. 1927 horárova manželka.

Po roku 1938, kedy Košice pričlenili k Maďarsku, zostala síce Csákyho chata za hranicou na Slovensku, no naďalej ostala majetkom Košíc a pôsobil tu mestský horár Prokop. Od novembra 1944 sa na chate zdržiavali partizáni zo zväzku „Alexander Nevský“. Počas prudkých bojov s Nemcami, 7. decembra 1944, ktoré si vyžiadali mnoho obetí na oboch stranách, bola chata vypálená a úplne zničená. V roku 1949 na mieste bývalej chaty postavilo mesto Košice novú horáreň, ktorá krátko opäť slúžila aj turistom. Ako jediný horár tu v rokoch 1950-1955 býval Imrich Dancák z Opátky aj s rodinou. Po jeho odchode bol nevetraný a vlhký objekt napadnutý hubou, preto ho v roku 1958 rozobrali a znovu postavili dole v údolí potoka Opátka, 1 km pred dedinou.

Členovia spolku Priateľov prírody pred Csákyho chatou v r. 1914

Foto: archív J. Gašpar

Poľovnícka chata na Tolhajskej

Foto: J. Gašpar, 2006

Vedľa miesta kde pôvodne stála Csákyho chata a neskôr horáreň, je dnes na hornom konci Zbojníckej poľany (Tolhajskej) iba malá zrubová chatka pre lesný personál a poľovníkov, ktorá kedysi slúžila horárovi ako maštaľ. Zreteľná je aj plošina pôdorysu niekdajšej chaty a do svahu vbudovaná stará kamenná komora. Neďaleký upravený prameň pri žltom značenom turistickom chodníku, ktorý vedie povýše ponad poľanu, tiež pripomína zašlú slávu tohto miesta. Názov poľany Tolhajskej poukazuje na jej zbojnícku minulosť (maď. tolvaj = zlodej, lupič; zastar. náreč. tolhaj = zbojník).

Ďalšiu poľovnícku chatu na tejto lokalite, kedysi patriacu Karolovi Csákymu, postavili na svahu pod Krížnym hrbom

(822m) nad dolinou potoka Viničky. Na malebnej lesnej čistine v krásnom prostredí, tu dodnes rastú jeho horámi vysadené statné exempláre cudzokrajných stromov borovice hladkej - vejmutovky, tsugy kanadskej a douglasky tisolistej. Pod nimi, v blízkosti studničky, stojí ukrytá chata Zálom (570 m). V jej predchodkyňi sa v novembri a decembri 1944 zdržiavali partizáni z oddielu „Stalin“, ktorému velil mjr. Alexej Afanasjevič Martynov. Ich bojové operácie na okolí pripomína aj hrob partizána na blízkej lúke.

VODOVOD Z ČERMELĽA

Na vybudovanie vodovodu v Košiciach, po viacročných sporoch v mestskom zastupiteľstve týkajúcich sa tejto otázky, dal bezprostredný impulz zvýšený počet infekčných ochorení v meste, zvlášť týfusu. Výskyt tejto choroby

Kladenie potrubia košického vodovodu v Čermeli v r. 1905

Reprodukcia: archív J. Gašpar

v Košiciach sa len za posledných 5 rokov 19. storočia zvýšili viac než trojnásobne a v roku 1900 tu z 98 onemocnelých zomrelo 18 ľudí.

Mestské zastupiteľstvo, hlavne z iniciatívy zástupcu mešťanosti a predsedu mestskej stavebnej komisie Júliusa Édera (1846-1911), jednalo o vodovode prvýkrát 27. júna 1899. Zároveň sa jednalo aj o vybudovanie kanalizácie v meste. Jej projekt vypracoval ešte v roku 1893 budapeštiansky podnikateľ Róbert Wunsch. Už vtedy sa správne usudzovalo, že výskyt ochorení zapríčiňujú predovšetkým neodkanalizované mestské budovy a ulice. Pre finančné problémy sa projekt verejnej kanalizácie realizoval až spoločne

Foto: M. Šangala, 1994

Chlórovňa a vyrovnávací nádrž vodovodu v Čermeli

s výstavbou verejného vodovodu. Mestská rada zabezpečila vypracovanie predbežnej štúdie, ktorú mestské zastupiteľstvo schválilo 18. decembra 1899. Štúdia počítala so spotrebou vody 100 litrov na osobu a deň pre 32 165 ľudí a 1,5%-ným ročným prírastkom na 15 rokov, čiže s celkovou spotrebou 3700 m³ denne. Prípravnými prácami, ako aj vypracovaním definitívneho projektu bol v roku 1900 poverený na žiadosť mesta Ing. Gabriel Göndör (1876-1935), ktorý predtým pracoval v Budapešti na Ministerstve poľnohospodárstva na zdravotno-technickom oddelení pre hygienu obecných studní, vodovodov a kanalizácií. Göndör uskutočnil všetky prípravné práce v čase od augusta 1900 do januára 1901. Vlastný projekt vypracoval a predložil mestskej rade na vyjadrenie dňa 26. 7. 1901. Podľa tohto projektu sa mali pre vodovod podchytiť pramene v Čermel'skom údolí. Pramene boli podrobené chemickým a bakteriologickým rozborom. Odborná komisia projekt vodovodu a kanalizácie posúdila a schválila 10. marca 1902, ale napriek tomu sa k výstavbe pre nedostatok finančných prostriedkov pristúpilo až v roku 1905. Rozpočtové náklady na vlastný vodovod, vrátane zachytenia prameňov, boli pôvodne stanovené na sumu 1 150 000 korún a spolu s nákladmi na postavenie kanalizácie mali byť hradené z pôžičky vo výške 3 300 000 korún, ktorú by mesto splatilo za 65 rokov. So zachytávaním prameňov v Čermel'skom údolí sa začalo 22. 4. 1905 a práce ukončili 25. 11. 1911.

Postupne boli zachytené pramene z bočných dolín po oboch stranách Čermel'ského údolia. Bolo uložené potru-

Foto: M. Šangala, 1994 a archív J. Gašpar

Ing. G. Göndör a vyrovnávací nádrž s jeho tabuľou

bie na privádzačoch vody a prvých uliciach v meste, v celkovej dĺžke 52 373 metrov, postavený vodojem na Kalvárii a v Čermel'skom údolí v roku 1906 aj prerušovacia komora. Do roku 1906 práce vykonávala firma Matyása Zellerina z Budapešti, od roku 1907 ich zabezpečovalo mesto vo vlastnej réžii. Najstaršia vetva košického vodovodu zachytila pramene z Černisej studne, v Bielej doline, doline Hliny, Volovej doline, doline Plevécín, Žalikovom jarku, v doline Steny, Piškov, doline Svinného jarku, Jezudovho jarku a Hrádockého jarku (teraz tiež Chmelníky alebo Kopanikov jarok). Po pravej strane boli zachytené pramene doliny Čierneho potoka, Kolarovho jarku, Jahodného potoka, potoka Selepky, z Malej Kobylej doliny, Širokého dolu

a z okolia Bankova. Trasa vodovodu je zrejmá aj z výrazných modrých kovových poklopov na záchytných šachtách, ktoré sú dodnes v čermelských lesoch v nezmenenej podobe. Aj malé liatinové pätníky, vytrčajúce zo zeme pri niektorých vychádzkových chodníkoch s nápisom „KVV“ (Kassa városi vízvezeték - Košický mestský vodovod) poukazujú na trasu vodovodu.

Čermelské pramene začali dodávať vodu do vodovodnej siete 10. júla 1906. Ako prvé boli na vodovod napojené domy na Hlavnej a dnešnej Alžbetinej a Rooseweltavej ulici. Z 2 552 290 m³ vody dodanej v roku 1912, sa použilo na zásobovanie verejných budov (kasárne, nemocnice, školy a pod.) 11,9 %, na zásobovanie priemyslu 3,3 %, na zásobovanie obyvateľstva 79,2 %, na preplachovanie siete 0,9 %, na preplachovanie stôk, na polievanie ulíc, protipožiarne účely a straty z prasknutých rúr 4,7 %. Kým v roku 1906 bolo v meste 188 domových prípojok, v roku 1912 ich už bolo 1572.

Na výskumných vrtoch, zachytávaní čermelských prameňov pre účely vodovodu a výstavbe jeho čermelskej vetvy sa ako stavbyvedúci najviac zaslúžil lukársky odborník Šimon Antony (1869-1954), ktorý v službách mesta pracoval viac než 40 rokov. Mesto na znak vďaky v roku 1943 nazvalo jeden z prameňov vodovodu v doline Svinného jarku jeho menom a na šachtu prameňa osadilo tabuľu s nápisom „Antony forrás“ (Antonyho prameň).

Dnes už niet po nej ani stopy. Dve pamiatky sa však zachovali na projektanta vodovodu, technického radcu, prvého a dlhoročného riaditeľa mestských vodární Ing. Gabriela Göndöra. Na prerušovacom komore v Čermelskom údolí, ktorá stojí tesne vedľa cesty od roku 1906, umiestnili v roku 1939 bronzovú pamätnú tabuľu s reliéfom jeho podobizne, ktorú vyhotovil Vojtech Löffler (1906-1990). Bola demontovaná v októbri 2001 a reštauroval ju Gabriel Kládek. Originál tabule je uložený vo Východoslovenskej vodárenskej spoločnosti, jedna z kópií má byť opäť umiestnená na pôvodné miesto. Jeho menom v roku 1909 nazvali a označili najvyššie zachytený prameň (cca 600 m) vo Volovej doline a šachtu prameňa označili nápisom „Göndör Gábor forrás. 1909“ (prameň Gabriela Göndöra. 1909).

Výstavba vodovodu a zachytenie prameňov pre tento účel, zapríčinili úbytok hladiny a vodnej energie Čermelského potoka, čo viedlo k zániku dvoch posledných mlynov v Čermeli. V roku 1906 tu prestali pracovať dolný a horný čermelský mlyn. Dolný, naproti hostincu Baránok, úplne zanikol, horný mlyn zmenili na strážny dom vodární.

Foto: J. Bauer, 2006

Pri Göndörovom prameni v závere Volovej doliny

Posledný mlynár Štefan Belluš sa stal strážcom vodovodu, po ňom tu desaťročia, v tej istej profesii pôsobil aj jeho syn Ondrej Belluš (1891-1960). Do roku 1997 tu bezmála 40 rokov žil a pracoval, svojou robustnou postavou povestný, Jozef Trojčák (1937-1991). Oproti prerušovacej komore, kde do Čermelského potoka stekajú vody z bankovského Lujzinho prameňa, postavili v r. 1908 na lúke vedľa potoka ďalší strážny dom vodovodu. Tu ako strážca dlhé roky pôsobil Ladislav Torday (1863-1939), počas vojny a po nej dlhší čas Július Šlacký a Jozef Galamboš (1943-2004). Vodovod a jeho objekty sú dnes najstaršou fungujúcou technickou pamiatkou v Čermelskom údolí.

DETSKÁ ŽELEZNICA V ČERMELI

S predĺženímestskej pouličnej železnice, ktorá v roku 1892 začala vozit' výletníkov do Čermelského údolia k reštaurácii Baránok až po bývalú Kirczovu parnú pílu, vzdialenú od Baránka ďalších 5 kilometrov, uvažovali Košičania už v roku 1898. Vtedy založili účastinnú spoločnosť, ktorá mala v pláne na tomto území založiť vilovú osadu a klimatické kúpele s jazierkami a letoviskami. Dopravu výletníkov mala zabezpečiť košická pouličná železnica ťahaná v tom čase už parnou lokomotívou.

Výstavba kúpeľov ani koľajovej trate sa pre nedostatok peňazí nerealizovala, a preto lesmajster Štefan Szönyey sa v rokoch 1901-1902 snažil presadiť postavenie železnice výlučne na zvoz dreva z čermelských lesov do mestského drevoskladu neďaleko Kalvárie, v priestoroch dnešnej Letnej

Výstavba trate Pionierskej železnice pri stanici Čermeľ v r. 1954

foto: archív L. Korotný

Vlak čermeľskej železnice pri stanici Vpred v r. 1975

Foto: archív J. Gašpar

Diesellová lokomotíva v stanici Čermeľ v r. 1975

Foto: archív J. Gašpar

Súprava vlaku na Alpínke v stanici Pionier v r. 1975

Foto: archív J. Gašpar

ulice. Tento, ani ďalší pokus z roku 1914 sa presadiť nepodarilo. Čermeľské údolie si na iskry z parných lokomotív muselo počkať ešte 41 rokov. Po skončení 2. svetovej vojny sa uvažovalo s postavením železnice, ktorá by viedla zo Spiša do Košíc od Margecian, nie popri Hornáde ale pretnúc horský hrebeň údolím Čermeľa. Na kukuričnom poli Ťahanovčanov, na začiatku Čermeľskej cesty, mala byť vybudovaná aj železničná stanica. Nakoniec však rozhodli o stavbe Bujanovského tunela a „Trate družby“ zdvojnásobením starej železničnej trate popri Hornáde. ČSD však už vykúpili na plánovanú stavbu niektoré pozemky, a tak na mieste, kde mala stáť železničná stanica, postavila želez-

ničiariska TJ Lokomotíva Košice veľký futbalový štadión, ktorý uviedli do prevádzky v roku 1959 a neskôr v tomto areáli postavili aj ďalšie športové zariadenia.

Náčelník niekdajšej Košickej dráhy ČSD Ing. Vojtech Janík, po zamietnutí výstavby riadnej železnice preto navrhol, aby sa po vzore iných krajín aj v Košiciach postavila železnica, ktorá by slúžila hlavne deťom. Takéto železnice, kde deti vykonávali aj určité železničiarске profesie, v tom čase už existovali v bývalom Sovietskom zväze, NDR a Maďarsku. Trať úzkorozchodnej železnice s rozchodom 1000 mm mala začínať za odbočkou na Bankov a jej ukončenie už v prvej etape plánovali pri bývalej zotavovni spolku Priateľov prírody.

Foto: J. Gašpar, 1993

Zničený služobný vozeň v stanici Čermel' v júni 1993

Foto: J. Gašpar, 1995

Stanica Detskej železnice v Čermeli tesne pred asanáciou

So stavbou Košickej pionierskej železnice, ktorej trať vedie popri Čermelskom potoku, sa začalo 17. apríla 1955. V prvej etape vybudovali trať v dĺžke 2200 metrov po bývalú stanicu Vpred a 20. augusta 1955 o 16:00 hod. po nej prešiel prvý vlak. Skúšobnú dopravu zahájili na počesť výročia SNP 21. augusta 1955 a pravidelná prevádzka na tomto úseku sa začala 2. septembra 1955. Ďalší úsek trate po stanicu Pionier (teraz Alpinka) uviedli do prevádzky 1. mája 1956 a súpravu ťahal rušeň U 35.104. Pôvodná dĺžka trate bola v 70-tych rokoch v stanici Čermel' skrátená o niekoľko metrov, v súvislosti s výstavbou cestného podjazdu popod bankovský most a v súčasnosti meria 4275 metrov.

Foto: J. Gašpar, 1993

Zničené a vypálené osobné vozne v júni 1993

Prepravu na tejto železnici spočiatku zabezpečovali dve úzkorozchodné parné lokomotívy. Rušeň U 35.104 vyrobili v roku 1897 v Budapešti pre trať Banská Štiavnica - Hronská Dúbrava a od roku 1952 jazdil na bývalej úzkorozchodnej trati Mníšek nad Hnilcom - Smolnícka Huta. Od roku 1955 bol v prevádzke na Košickej pionierskej železnici. Stal sa veľmi obľúbený a dostal tu familiárne pomenovanie „Anička“. Bol to jediný typ úzkorozchodného rušňa s vlečným tendrom na uhlie, ktorý sa používal na našich železniach. Túto krásnu lokomotívu žiaľ v decembri 1961 vyradili z prevádzky a v júli 1962 zošrotovali. Ďalší rušeň U 36.004 vyrobili v lokomotívke Hagans v Erfurte v roku 1884 pre bývalú úzkorozchodnú trať Gelnica - Smolnícka Huta. V Košiciach pôsobil len od 2. septembra 1955 do 16. októbra 1956, potom jazdil na trati Mníšek nad Hnilcom - Smolnícka Huta do roku 1961, kedy bol zrušený.

Keď dali do prevádzky aj druhý úsek pionierskej železnice od stanice Vpred do stanice Pionier, dopravu posilnil od 10. 9. 1956 parný rušeň U 35.103 s tendrom, ktorý vyrobili v roku 1872 vo Wiener Neustadte. V Čermeli jazdil pod menom „Katka“ do leta 1962, potom bol odovzdaný ako exponát košickému Technickému múzeu a odstavený vo výhrevni košického železničného depa.

Idyllickú parnú prevádzku nahradili dva dieselové motorové rušne. 1. mája 1962 začala jazdiť zelená lokomotíva s pôvodným označením TU 29.003 (Danka) a v júli 1962 modrá lokomotíva, pôvodne TU 29.002 (Janka). Obe vyrobili v roku 1960 v ČKD Praha s normálnym rozchodom 1435 mm a na rozchod 1000 mm ich upravili pre potreby Košickej

pionierskej železnice v roku 1962 železničné dielne v Nymburku. Mená Danka a Janka dostali podľa sestier z rozprávky Márie Ďuríčkovej.

Rušne mali pôvodne vzduchom chladené spaľovacie motory Tatra 111 A, ktoré boli v roku 1983 vymenené za výkonnejšie.

Od 5. júla 1991 na Detskej železnici opäť jazdí parný rušeň označený U 36.003, ktorý symbolicky opäť pomenovali „Katka“. Bol vyrobený v roku 1884 v Erfurte, ako aj niekdajší rušeň U 36.004 (Anička). Pôvodne premával na trati Gelnica - Smolnícka Huta, v rokoch 1938-1949 na trati Banská Štiavnica - Hronská Dúbrava. V roku 1949 sa lokomotíva vrátila na skrátenú úzkorozchodnú trať Mníšek nad Hnilcom - Smolnícka Huta, kde jazdila až do zrušenia tejto trate 25. 2. 1965. Bola odstavená v železničnom depe v Spišskej Novej Vsi a od roku 1975 vystavená pred stanicou ako exponát. Za ten čas ju silne znehodnotil čas i neprajníci. Na podnet primátora Košíc Ing. Rudolfa Schustera a s pomocou vtedajšieho riaditeľa DPMK Ing. Igora Reipricha bola v roku 1989 prevezená na opravu do Českých Veleníc, kde ju tamojší odborníci dokázali s veľkým úsilím znovu dať do funkčného stavu. V súčasnosti je tak vôbec najstarším prevádzkyschopným rušňom v bývalom Československu a jedným z mála dochovaných úzkorozchodných parných rušňov, ktorý je od roku 1994 aj zapísaný do zoznamu kultúrnych pamiatok SR.

Na Detskej železnici od jej vzniku zabezpečuje prepravu cestujúcich a batožín 7 železničných vozňov. Tri letné vyhladkové vozne vznikli v roku 1955 v Košiciach prestavbou vagónov vyrobených v Győri v rokoch 1904 a 1913 pre trať Banská Štiavnica - Hronská Dúbrava. Dva zakryté vozne vyrobila vagónka Győr v roku 1913. Boli určené pre trať v Banskej Štiavnici a v rokoch 1949-1955 premávali na trati z Mníšku nad Hnilcom do Smolníckej Huty. Jeden z dvoch služobných vozňov vyrobili v továrni Ganz v Budapešti v roku 1886 a je pravdepodobne najstarším koľajovým vozidlom, ktoré slúži nepretržite svojmu pôvodnému účelu až dodnes.

Za viac než 50 rokov prevádzky zažila táto rarita Čermela okrem pekných chvíľ, keď rozdávala radosť Košičanom, aj časy nie práve najlepšie. V roku 1973 museli prevádzku na trati zrušiť pre nevyhovujúci stav koľajového zvršku. Za svoje opätovné uvedenie do prevádzky môže vďačiť hlavne veľkému záujmu a tlaku verejnosti. Mimo prevádzky bola kvôli opravám trate aj v rokoch 1986-1987

Foto: M. Šangala, 1994

110-ročná parná lokomotíva „Katka“ so súpravou v Čermeli

a 1991-1992. Po zmenách politického systému zmenili v roku 1990 názov železnice na Mládežnícku železnicu a v roku 1995 na Detskú železnicu. Zrušenie železnice hrozilo aj v roku 1993. V tomto roku neznámi vandali zničili alebo značne poškodili takmer všetky vozne odstavené cez zimu v stanici Čermel. Zapálili aj interiér najcennejšieho vagóna, ktorý bol zvláštny tým, že mal oddiel 1. triedy vybavený látkovými čalunenými sedadlami, oddiel 2. triedy s koženkovými sedadlami a oddiel 3. triedy s drevenými lavicami. Iba nesmiernym úsilím sa podarilo jeho úplne vyhorený interiér reparať do pôvodného stavu a vozeň v roku 1996 opäť zaradiť na železnicu.

V roku 1993 vyradili z prevádzky typické drevené budovy železničných staníc Čermeľ, Vpred a Alpinka pre ich zlý technický stav a statiku. V júni 1994 zburali stanicu Vpred, kde už rok predtým zrušili aj druhú koľaj. 19. apríla 1995 bola odstránená stanica Čermeľ a zakrátko aj stanica Alpinka. Nahradili ich iba provizórne prístrešky. Napriek veľkej stratovosti je Detská železnica veľkou raritou a unikátnou technickou pamiatkou, čo si uvedomujú aj jej prevádzkovatelia, ktorí uvažujú s jej predĺžením do údolia o ďalší kilometer, až po golfové ihrisko.

HRADOVÁ (466 m)

Hradová je charakteristický vrch, ktorý sa vypína severne nad mestom asi 4 a pol kilometra od jeho stredu, ale súčasná výstavba už takmer úplne zasahuje na jej odlesnené južné svahy. Hora dominuje celému okoliu a je dnes obľúbeným výletným miestom, ktoré zo svojej rozhladne poskytuje prekrásny panoramatický pohľad na mesto, okolité hrebene hôr i Košickú kotlinu.

Strategická poloha predurčila toto vyvýšené miesto nad vznikajúcou osadou k výstavbe opevneného sídla. Keď uhorský spolukráľ Štefan V. z poverenia otca Bélu IV. daroval roku 1261 územie Vyšných Košíc dolnosaským kolonistom Samphlebenovi a Oblovi, na vrchu Hradová sa ešte nespomína žiadne opevnenie. V tom čase tu pravdepodobne na južných svahoch Hradovej stálo iba drevené staroslovanské hradisko. Až na prelome 13. a 14. stor., keď územie Vyšných Košíc spolu s vrchom Hradová od dedičov Samphlebena a Obla získal násilím palatín Omodej so svojimi synmi, nechal tu pravdepodobne on, v rozpätí rokov 1303-1307 postaviť kamennú pevnosť, z ktorej podnikal útoky na obchodnú osadu (Nižné) Košice. Bola vybudovaná pravdepodobne v dvoch etapách a dodnes sa z nej zachovali ruiny múrov väčšieho rozsahu. Na základe archeologických výskumov sa zistilo, že celý areál bol situovaný na sever od vrchola Hradovej a mohol mať rozlohu až 2,5-3,5 hektára, čo je pozoruhodné. Rešpekt okrem 120 metrov dlhého a 330 cm hrubého kamenného opevnenia, vzbudzujú aj základy valcovej veže 75 m na SZ od vrcholu s priemerom 980 cm a pozostatky trojuholníkovej bašty s 12-metrovými bočnými stranami, kde bol pravdepodobne vstup. O hrade sa z minulosti zachovalo málo písomných údajov a ešte pred 50 rokmi ho mnohí historici omylom stotožňovali s hradom Sokol, ktorý ležal od

Foto: Z. Laszgaliner, archiv J. Gašpar

Rozhládňa na Hradovej v r. 1909

Hradovej vzdialený 9 km na severozápad. Napriek domnienke, že kamenný hrad na vrchu Hradová vznikol v rokoch 1303 až 1307, prvá písomná zmienka o ňom je až z roku 1352, kedy mesto získalo toto územie už spolu s hradom. Ďalší údaj o hrade je z roku 1364, kedy kráľ Ľudovít Veľký odpustil mestu Košice daň, ktorou bolo toto územie zaťažené už od roku 1261, kedy ho získali kolonisti Samphleben a Obl. Posledná správa o hrade je z roku 1445, kedy po prehratej bitke pri Varne, v časoch vnútorných politických nepokojov, hrad zbúral kapitán horného Uhorska Rozgonyi, aby sa nestal sídlom lúpežných rytierov. Zdá sa, že pevnosť na Hradovej nebola napriek svojej rozlohe nikdy riadne dokončená a obývaná, čo dokazujú aj výskumy Michala Slivku z 80-tych rokov minulého storočia. Prvý výskum tu uskutočnil koncom 19. storočia Wiliam Fröde, hlavný palier pri rekonštrukcii Dómu sv. Alžbety. Z jeho výskumu sa žiaľ nedochovali žiadne nálezy ani dokumentácia. Koncom 20-tych rokov tu robil rozsiahlejší výskum košický rodák Félix Pogrányi-Nagy,

Foto: J. Gašpar, 2007

Dnešná rozhľadňa na Hradovej

žijúci v Budapešti. Napriek tomu, že tlačou vyšla v r. 1932 aj jeho rozsiahla štúdia z tohto výskumu spolu s náčrtkami, ostala pre neskorších bádateľov neznáma. Do zabudnutia zrejme upadli aj práce historikov J. Tutkóa (1861), F. K. Krónesa (1864) a L. Keménya (1893). Učiteľ a historik Jožo Martinka (1893-1974) s týmto hradom v 30-tych rokoch stotožnil písomné údaje o hrade Sokol, ak jeho názoru sa priklonili aj ďalší historici. Na tento omyl sa prišlo až v roku 1960, kedy objavili pozostatky hradu aj v katastri obce Sokol. Správy o tomto hrade sa až dovtedy omylom pokladali za správy o opevnení na Hradovej, aj keď sa to niektorí historici snažili vyvrátiť, ako napríklad Ondrej R. Halaga.

Hradová priťahovala Košičanov už v dávnych časoch, kedy na jej južnej odlesnenej strane zakladali svoje vinice. Neskôr sem chodili aj výletníci, aby sa z jej vrchola kochali krásou krajiny. Keď sa v roku 1906 stal mestským lesmajstrom Karol Karsay, pokračoval v práci svojho predchodcu Š. Szönyeyho aj v oblasti sprístupňovania mestských lesov milovníkom prírody. V roku 1909 sa stal aj predsedom Turistického kruhu košického okolia.

Keď sa Abovsko-košicko-turnianska skupina Uhorského karpatského spolku na svojom zasadnutí uzniesla postaviť na vrchole Hradovej drevenú rozhľadňu pre turistov, myšlienky sa chopil K. Karsay a pre jej vznik spojili svoje sily obidva turistické spolky. Na rozbitie vrcholových skál a postavenie veže sa podujal poručík Viktor Schmidt, ženijný veliteľ 27. c. a k. divízie. So stavbou začali v júni 1909 a 18. septembra 1909 bola pri príležitosti výročnej schôdze Východokarpatskej sekcie Uhorského karpatského spolku veža slávnostne odovzdaná do užívania. Slávnostný príhovor mal predseda Karpatského spolku v Košiciach, profesor právnickej akadémie dr. Oliver Eötttvényi-Nagy (1871-1945), ďalší vzácní hostia a pre širokú košickú verejnosť vežu prevzal lesmajster Karsay. Dvojposchodová drevená „Rákócziho rozhľadňa“ bola vysoká 12 metrov a na jej vrchole viala maďarská trikolóra. Na prízemí mala uzavretú ochrannú miestnosť pre strážcu a prípad nepohody. K rozhľadni viedla od kavečianskej cesty pre tento účel vybudovaná lesná Múnsterova cesta, pomenovaná na počesť bývalého mešťanostu.

V čase 1. svetovej vojny bol zo strategických dôvodov výstup na vežu znemožnený. V apríli 1919 ju silne poškodená víchrica a 1. mája 1919 Rákócziho rozhľadňu ako symbol bývalej monarchie vypínajúci sa nad mestom, neznáme osoby zborili.

Od roku 1927 sa uvažovalo s vybudovaním veľkej „Veže oslobodenia“, ktorá by na vrchole Hradovej symbolizovala 10. výročie nového štátu. Napriek širokému ohlasu sa výstavba rozhľadne neuskutočnila a začiatkom 30-tych rokov tu vznikla iba väčšia drevená triangulačná veža, ktorá však oficiálne neslúžila turistom a výstup na ňu nebol veľmi bezpečný. Dňa 9. augusta 1944 sa tu odohrala tragická udalosť, keď tu mali hliadkovú službu v rámci civilnej obrany košickí maďarskí skauti. Vo veľkej horúčave dechtom napustená veža vzplanula od ohňa, ktorý si v jej blízkosti skauti založili. Jeden z nich, Imre Kiss (1929-1944) sa vyšplhal na horiacu vežu, aby odtiaľ telefónom privolať pomoc. Na veži však utrpel ťažké popáleniny, ktorým neskôr podľahol.

Po vojne tu opäť postavili malú trigonometrickú vežu, ktorá sa zrútila v polovici 60-tych rokov. Už od roku 1981 mesto Košice uvažovalo s postavením rozhľadne na tomto mieste. Mohutnú rozhľadňu z ocelevej konštrukcie postavili na vrchole v apríli až novembri 1987. Je vysoká 21 metrov, má 3 výhľadové plošiny, z ktorých najvyššia je vo výške 16,3 metra. Vybudovalo ju mesto v rámci bývalej akcie „Z“, podľa projektu Ing. Ondreja Sotáka z košického Stavoprojektu. Dodávateľom konštrukcie boli Slovenské magnetitové závody, závod Kunová Teplica, montáž vykonala firma Tramontáž Chrudim. O rozhľadňu sa nikto nestaral, jej drevené časti, hlavne schody sa rozkradli a prístup na vežu sa stal nebezpečný. V roku 2004 sa veže ujal podnik Mestské lesy Košice a na jej rekonštrukciu vynaložil veľké úsilie i prostriedky z rozpočtu mesta Košice.

Od roku 2005 je opäť otvorená a od mája do októbra k dispozícii návštevníkom. Súčasťou vstupenky je aj pohľadnica s jej vyobrazením, u strážcu veže si návštevníci môžu vyžiadať aj pamätnú pečiatku. Krásny výhľad z vrcholu umocňujú panoramatické snímky s výhľadovými ružicami, ktoré popisujú okolité vrchy.

KRÁĽOVA STUDŇA (670 m)

Výdatný prameň tejto vynikajúcej vody sa nachádza na severnom úbočí Čečatovej (773 m). Z hlavnej hrebeňovej červeno značkovanej turistickej cesty, vedúcej z Čermeľa ponad Kavečany, popri oplotení zoologickej záhrady, sa za 2,5 hodiny dostaneme k torzu starého statného tzv. Čierneho buka. Tu vpravo odbočuje modrá značka do Kostolian, po ktorej dôjdeme za 7 minút od rázcestia na lúku, kde na jej dolnom konci vyviera pekne upravený prameň Kráľovej studne.

Podľa povesti v jej okolí poľoval v 2. polovici 15. storočia kráľ Matej Korvín, ktorý bol vášnivým lovcem. Aj väčšina sôch a vyobrazení znázorňuje kráľa Mateja v poľovníckom oblečení. Niekoľkokrát navštívil Košice a na jeho kráľovských poľovačkách sa v okolitých lesoch zúčastňovali okrem psovodov z jeho poľovníckej družiny aj sokoliari z obce Sokol. Bol spravodlivým panovníkom, ktorý upevnil kráľovskú moc a skonsolidoval politické pomery v krajine. Ľud ho pokladal za svojho zástancu a ochrancu pred miestnou šľachtou, preto sa v mnohých horských lokalitách, ktoré navštívil, zachovali názvy, ktoré ho pripomínajú. Tak aj Kráľova studňa na úbočí Čečatovej, je pamätníkom jeho tunajších poľovačiek.

Foto: J. Lux, 2006

Pri Kráľovej studni v súčasnosti

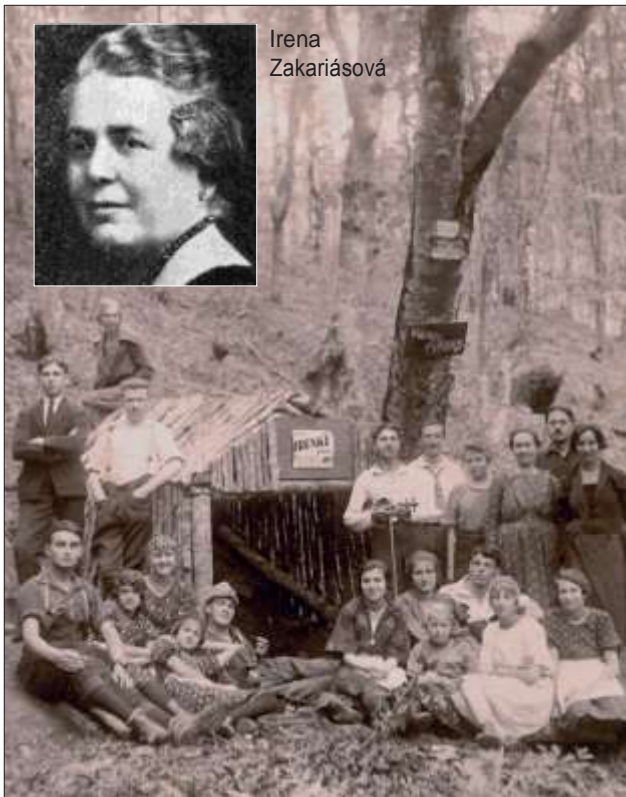
Popri Kráľovej studni viedli od roku 1898 aj najstaršie značkované turistické chodníky, ktoré tu vyznačil Turistický kruh košického okolia, hlavne zásluhou svojho podpredsedu a košického lesmajstra Štefana Szönyeyho. Návštevnosť prameňa vzrástla predovšetkým po roku 1891, kedy bola pod neďalekým Vysokým vrchom postavená poľovnícka chata. Počas milénárnych osláv vysadili na lúke pri studni skupinu 7 líp, ktorú mestská delegácia 14. 5. 1896 slávnostne odhalila a nazvala podľa maďarského kmeňového vodcu a národného hrdinu Vérbulcsa. Ten v roku 955

Foto: archív J. Gašpar

Turisti pri prístrešku na Kráľovej studni v r. 1926

Irena
Zakariášová

Výlet spolku Priateľov prírody ku Ireninmu prameňu v r. 1922

v bitke pri Augsburgu padol do zajatia Germánov a bol popravený. Aj neďaleký vrch Čečatová v roku 1896 pomenovali „Hora Sv. Štefana“, ale tento názov sa neujal. V minulosti tu od studne viedla aj žltá značka a dodnes je na jej vrchole torzo triangulačnej veže.

Z pôvodných, do kruhu vysadených líp, sa ich na lúke nad prameňom zachovalo ešte 5. O lipy sa vzorne staral vedúci poľesia v Kostolčanoch Andrej Pilászy (1842-1906) a po ňom Ján Pálfi (1863-1935).

Členovia košickej odbočky Karpatského spolku prameň nanovo upravili a 9. novembra 1926 v jeho blízkosti dali do užívania otvorenú zrubovú útulňu. Prístrešok stál na severozápadnom okraji čistinky, asi 80 metrov od prameňa. Jeho posledné zvyšky tu stáli ešte asi do roku 1960. Na tomto mieste je dodnes zreteľná vyrovnaná plocha a machom obrastený zhnitý drevený trám z útulku.

Od roku 1992 organizuje oddiel zdravotnej turistiky TJ Metropol Košice ku Kráľovej studni „Hynkov memoriál“. Koná sa na Štefana, 2. sviatok vianočný, a pripomína pamiatku turistu Ing. Miroslava Hynka (1935-1992), ktorý toto miesto s priateľmi - turistami pravidelne navštevoval od roku 1975, vždy počas vianočných sviatkov.

Občianske združenie „Dedinka“ z Kostolian nad Hornádom otvorilo 17. 11. 2007 náučný chodník „Ku Kráľovej studni“, ktorý spočiatku vedie dolinou Strašného jarku popri Ireninom prameni (440 m). Ten od roku 1909 pripomína pamiatku košickej učiteľky hry na klavír a turistky Ireny Zakariášovej (1871-1955), ktorá ku prameňu často chodila so svojimi druhmi z Uhorského karpatského spolku. Od Kráľovej studne klesá 8 km dlhý náučný chodník ďalej do doliny Uhrinče a obce Sokol, v podstate po stopách kráľa Mateja a jeho sokoliarov.

V samom závere doliny potoka Uhrinče sa na jednej bočnej, na východ vybiehajúcej rászoche Vysokého vrchu nachádzal kedysi hrad Sokol, ktorý v minulosti mnohí historici chybné stotožňovali s pevnosťou na Hradovej nad Košicami.

Obyvatelia obce Sokol volajú dodnes miesto, kde hrad stál - „Na Hrádku“. Najlepší prístup k hradnej lokalite z Košíc je po starej tzv. Židovskej ceste, ktorá 300 metrov za odbočkou ku Kráľovej studni vybočuje z turisticky značeného chodníka vpravo a traverzom obchádza po východnej strane bralá Bielej skaly. Zo sedla nad dolinou Uhrinče vedie západným smerom nenápadný chodník k hlbokej priekope, za ktorou sú na návrší badateľné stopy fortifikačného systému a zvyšky obvodových hradieb. Asi 10 metrov nižšie je na severovýchodnom svahu umelo vyrazená 23 metrov dlhá a 170 cm vysoká chodba, ktorá mala slúžiť ako únik z hradu. Hrad bol vybudovaný na území, ktoré bolo pôvodne kráľovským majetkom a najstaršia zmienka o ňom je v testamente jeho majiteľa Viliama Drugetha z roku 1330.

Ďalší pán hradu Sokol Budislav, dal v rokoch 1347-1364 vyklíčať les na severnom okraji územia Vyšných Košíc, protiprávne tam usadzoval svojich poddaných a založil dedinu Kavečany. Košice ho preto v roku 1364 žalovali pred kráľovským súdom, ktorý dedinu pririekol Košiciam, lebo vznikla na ich území. Páni hradu Sokol však od obyvateľov Kavečian naďalej vyžadovali poddanské dávky. Preto mesto Košice v ďalšom spore v roku 1423 od panovníka Žigmunda Luxemburského vymohlo, aby mu Kavečany pririekol definitívne. Za služby kráľovi získalo mesto v roku 1429 i hrad Sokol, ktorý v priebehu ďalších 10 rokov nechalo zbúrať.

Foto: Archív M. Košice

Foto z otvárania cyklotrasy- Alpínka-Findoráková-Lieskovec-Nemcova dolka.

Cykloturistika

MIROSLAV TÖKÖLY

Sprievodnou, ale dnes už veľmi významnou funkciou lesnej dopravnej siete je jej využívanie pre turistiku a zvlášť pre cykloturistiku. Územie košických lesov je vhodným prostredím pre jej rozvoj. Mierne zvlnený hornatý reliéf a pomerne hustá sieť spevnených i zemných lesných ciest (s celkovou dĺžkou 460 km a hustotou 24,5 m/ha) vyúsťujúcich na verejné komunikácie sú ideálnym predpokladom rozvoja cykloturistiky a horskej cyklistiky. Neustále technické zdokonaľovanie „dvojkoľosových tátošov“ stále viac a viac sprístupňuje lesné prostredie širokej verejnosti. Prímestská horská cyklistika sa teší v ostatnom desaťročí veľkej obľube Košičanov. Najmä počas pekných víkendov je na lesných cestách veľmi hustá premávka. Na území košických lesov sa od roku 2004 každoročne usporadúva 1. Košický BikeMaratón, ktorý si našiel trvalé miesto v kalendári pretekov horských cyklistov.

S cieľom zabezpečiť rešpektovanie záujmov všetkých užívateľov lesného prostredia, pri výkone riadneho hospodárenia v lesoch ako aj rôznych záujmových a rekreačných aktivít v rámci jeho verejného využívania, vypracovali Mestské lesy Košice a. s. koncepciu rozvoja cykloturistiky na spravovanom území.

Prvým významným príspevkom košických lesníkov pre všetkých jej vyznávačov bolo vyznačenie cykloturistickej trasy Alpínka - Čierna lúka - Findoráková - Lieskovec - Nemcová dolka - Alpínka s dĺžkou 24 km v roku 2003. Trasa vedená po lesných cestách všetkých kategórií skĺbuje športový, turistický a estetický zážitok pri jazde pútavou scenériou Čermelskej doliny a údolia Lieskovca nad Košickou Belou.

Obľúbenou trasou horských cyklistov je červene značená hlavná hrebeňová turistická cesta z Horného Bankova cez Jahodnú, Prednú holicu na Kojšovskú hoľu. Cykloturisticky hojne využívané sú trasy zo smeru od Myslavy cez Nižný Klátov, Vyšný Klátov, Jahodnú, Čermelské údolie, Alpínku do Košíc a taktiež tzv. „malý ružínsky okruh“ z Košíc smerom cez Jahodnú, Košickú Belú, Košické Hámre-most, popri Ružínskej priehrade, cez Malú Lodinu, Kysak, Družstevnú pri Hornáde späť do Košíc.

V ďalšom období sú na vyznačenie prednostne navrhované nasledovné nové cyklotrasy:

1. **Sokol' obec - Kráľova studňa - Hrešná - Kavečany - 11 km.**
2. **Sídliisko Dargovských hrdinov - Promenádný chodník - Zelený dvor - Krematórium - Sídliisko Ťahanovce - obec Ťahanovce - 8 km.**
3. **Sídliisko KVP - Horný Bankov - 4,5 km.**
4. **Sídliisko Terasa - Horný Bankov - 2,5 km.**
Obe trasy je možné prepojiť s Alpínkou po Starej bankovskej ceste
5. **Krásna n. Hornádom - ponad MČ Košice-Opátske cez Heringeš.** Projekt pripravuje MČ Košice-Krásna v spolupráci s vlastníkmi pozemkov (vrátane Mestských lesov Košice) - **7,5 km.**
6. **Vyšný Klátov - Predná holica - Jahodná - Bankov - 19 km.**

Pohľad na Koňovu skalu na trase „malého ružínskeho okruhu“

Foto: Miroslav arčib

Blacháreň

Tramping

TIBOR KOVÁČ, PETER ŠÍŠKA

Pekné lesnaté okolie mesta vždy lákalo organizovaných aj neorganizovaných milovníkov prírody. Tými neorganizovanými boli aj mladí chlapci a dievčatá, ktorí si hovorili a hovoria „trampí“. Slovo pochádza z angličtiny a znamená tulák, resp. ísť pešo na veľmi dlhú vzdialenosť.

Prví trampí vyšli do lesov v Čechách po prvej svetovej vojne. Boli to mladí ľudia, ktorým sa nepozdávala organizovanosť v skautingu. Keďže boli viacerí pôvodne skautmi, nemali problém s pobytom ani prespaním v prírode. Sami si určovali trasy výprav aj program. Program pri pobyte v prírode sa behom rokov aj striedaním generácií menil - dobrodružné výpravy, táborenie pri ohni, poznávanie prírody, kolektívny spev a hra na hudobné nástroje, šport, súťaženie alebo len potulky lesom. Ale základná myšlienka trampingu - kamarátstvo a nezištná pomoc jeden druhému pretrváva dodnes.

Trampí sa dobrovoľne združovali do menších skupín podľa vzájomných sympatií. Hovorili si „trampské osady“ a svoje skupinky rôzne pomenovávali, prevažne romantickými názvami. Nepredstavujme si nejakú stálu chatovú osadu, aj keď neskôr bola známa aj táto forma spoločenstva. Boli aj trampí - samotári, ktorí sa cítili lepšie na osamelých potulkách.

Už na prvý pohľad sa trampí vždy odlišovali od iných ľudí v prírode. Svojím oblečením napodobňovali spočiatku kladných hrdinov čiernobielych amerických westernov, námorníkov, dobrodruhov, lovcov kožušín - trapperov, indiánov aj vojakov. Nosenie vojenskej výstroje a odevov, najmä v období po druhej svetovej vojne, malo skôr praktické dôvody. Trampí, pochádzajúci väčšinou z chudobnejších pomerov, si mohli za lacný peniaz v bazároch kúpiť vyradenú vojenskú výstroj. A nezáležalo na tom, ktorá armáda ju

Foto: Tikov archiv

Vítanie jari pod Šivcom (1985)

predtým používala. Takže na železničných staniách bolo často vidieť skupinky trampov v rôznych typoch „maskáčov“ a s rôznymi typmi batohov.

Pred druhou svetovou vojnou sa myšlienka trampingu dostala aj na Slovensko. Šírili ju najmä českí trampi, ktorí sa prisťahovali na Slovensko za prácou. Postupne sa myšlienky šírili od západnej časti Slovenska na východ. Po roku 1948 sa myšlienky trampingu šírili najmä „ústnou“ formou.

V okolí Košíc sa objavili prvé skupinky mladých trampov začiatkom 60-tych rokov. Oblúbili si najmä lesnaté okolie Bankova, smerom na Jahodnú a Čermeliskú dolinu. V okolí miesta nazývaného Urbanova lúka sa cez víkend pravidelne zdržiavali viaceré skupinky. Miesto si nazvali „Sedem smädných prameňov“, podľa nevýdatných prameňov na okolí. Dve trampské osady „T.O. Prvé ohne“ a „T.O. Zlatý had“ sú verné tomuto miestu do dnešných dní.

Začiatkom roka 1971 bolo v meste už toľko trampov, že sa rozhodli spoločne usporiadať veľkú trampsú akciu. Pozvali aj kamarátov z iných miest Slovenska. Akcia pri „Siedmich smädných prameňoch“ sa vydarila - boli denné i večerné súťaže, táborák, spev. Zúčastnilo sa jej asi 80 - 100 mladých ľudí z Košíc, Bratislavy, Trnavy, Hlohovca a Prievidze. Smutným momentom akcie bola smrť 18-ročného účastníka

Foto: Tikov archiv

Tarzan

Foto: Hombrehov archiv

Foto: Hombrehov archiv

Foto: Hombrehov archiv

Potlachovisko pod Šivcom

z Prievidze prezývaného Mohykán. Cestou domov sa utopil neďaleko obce Šemša. Trampi z Košíc na jeho pamiatku postavili pri Urbanovej lúke symbolický kamenný hrob s nápisom a drevený maľovaný totem. Neskôr tu pribudol aj symbolický kamenný hrob a totem výraznej osobnosti košického trampingu prezývaného Gaštan, ktorý svoj voľný čas venoval deťom. Učil ich ako sa správať v prírode, ako v nej prespať a prežiť.

Chlapci zo severnej časti mesta hľadali dobrodružstvo najmä v Čermelskej doline. Chodievali táboriť do lokalít, kde v tom čase neboli žiadne cesty. Oblíbeným miestam dávali vlastné názvy, napríklad: Brezové sedlo, Údolie modrého mesiaca, Cesta slnečného rána a podobne.

Najvýraznejšou tramskou postavou Čermelského údolia bol Tarzan, zakladateľ „T.O. Čierne stopy“, ktorý tu posledné roky svojho života pôsobil ako dobrovoľný strážca ochrany prírody. Ďalšou výraznou postavou Čermelského údolia bol zálesák Charles Cooper, ktorý v údolí Bieleho potoka, na lúčke v lokalite Butejová, postavil z dreva veľkú napodobeninu tee-pee (indiánskeho stanu). Tí, ktorí boli v úzkom kontakte s lesníkmi, často aj so svojimi kamarátmi pomáhali v lese pri zalesňovaní, zbere semien a iných prácach. Viacerí boli aktívni v ochrane prírody a zapájali sa do činnosti SZOPK. Sami dobrovoľne organizovali ochrannárske akcie, ako napríklad čistenie Ružína. Mali blízky vzťah aj k spoločenstvu vodákov a mnohí z nich dodnes splavujú rieky.

Väčšina trampov čerpala inšpirácie pre svoje výpravy z kníh Jacka Londona, E. T. Setona, J. Foglara. Mnohí snívali o živote indiánov, lovcov kožušín, zlatokopov v divokej prírode Kanady. Viacerí svoj sen realizovali, keď rôznymi dobrodružnými cestami emigrovali z ČSSR, ako napr. Charles, Bobor a ďalší. Teraz žijú v Britskej Kolumbii, kde v oblasti mesta Vancouver žije sto a viac trampov - emigrantov, ktorí utiekli z bývalého Československa od roku 1968 až po nežnú revolúciu. Organizujú tam rôzne tramské akcie, napríklad aj Svetový potlach trampov, na ktorých nechýbajú ani naši trampí z Košíc.

Neďaleko Vysokého vrchu je miesto nazývané Kráľova studňa. Aj keď tomuto miestu trampí nedali žiadne zvláštne meno, zorganizovali tu niekoľko stretnutí a dokonca tu postavili kedysi aj totem.

Oblíbeným miestom pobytu trampov bol aj salaš zhotovený z ihličnatej žrdoviny, nazývaný medzi trampami „Blcháreň“. Stál neďaleko sedla Šivca v brezovom lese. Trampi tam nielen prespávali, ale zorganizovali niekoľko

Totem pri „Siedmich smädných prameňoch“

brigád na jeho údržbu. Nakoniec stavba padla za obeť nekontrolovanému ohňu.

Neďaleko Šivca západným smerom priamo v sedle k Bradlu stávala búda z dosák. Trampci ju volali „Myšiareň”. Prichýlila nejedného trampa v lete i zime, až ju nakoniec niekto rozobral a dosky odviezol.

Celkom blízko od bývalej „Myšiarne” je ďalšie obľúbené miesto trampov. Nazývajú ho „Potlachovisko”. To v trampskom slangu znamená „miesto, kde sa koná stretnutie trampov”. Už vyše 30 rokov tu organizujú stretnutia so súťažami a táborákom. Vôkol ohniska obloženého kameňmi sú drevené lavičky a totem. Kedysi pred dvadsiatimi rokmi tu boli tri totémy, ale dva už zmizli. Ten posledný tu stojí už vyše 24 rokov. Na pamätnej doske sú vyryté mená trampov, ktorí už odišli do „večných lovísk”. Do dnešnej doby sa tu udržali dve pravidelné akcie „Vítanie jari” a „Jesenný oheň”.

Iní trampci si našli miesto na brehoch Ružínskej priehrady. Najviac trampov chodievalo k vode cez bývalý železničný tunel z Rolovej Huty. Za dnešnou chatou Marica sa nachádzajú obľúbené miesta trampských osád „T.O. Nevada”, „T.O. Atlantis”, „T.O. Južný kríž”, „T.O. Colorado” a podobne. Z chatných stavieb sa tu vynímala pevná stavba zrubu nazývaná „Chajda Lovcov vlkov” alebo aj „Purovka”. Dnes už po nej niet ani stopy. Obľúbené miesta v tejto oblasti sa tiahli takmer až po priehradný múr. Roky tu v lete organizovali trampský plavecký maratón. Štart bol v Rolovej Hute a cieľ na mieste „T.O. Nevada”.

Navštevované boli aj dve najväčšie ružínske jaskyne. Dokonca v tej s dierou v strope, ktorú trampci nazývali aj „Jaskyňa vlčej svorky”, zorganizovali okrem iných stretnutí aj hudobný koncert, ktorého sa zúčastnili viaceré trampské hudobné skupiny.

Jednou z prvých trampských hudobných skupín bola skupina ARION, ktorá v rokoch 1971 - 1973 hrala nielen pri táborákoch, ale aj na pódiumoch. Úspešne vystupovali aj v Bratislave a na festivale PORTA v Litomyšli. Spievali slovenské trampské piesne Běďa Jarkovského. Po zániku hudobnej skupiny piesne B. Jarkovského dlhé roky hrala a spievala skupina TULÁCI.

Z trampských osád „T.O. Ametyst” a „T.O. Rowers” sa neskôr vyprofilovala country skupina VESLÁRI (pôvodne ROWERS), známa svojimi pesničkami na celom Slovensku. V Osvetovej besede Hornád organizovali vystúpenia aj s hosťami s názvom „Dostavník”. Húfy trampov prichádzali na koncer-

Foto: Tkov archiv

Trampská skupina ARION

ty priamo z vlaku aj s batohmi. Súčasná skupina s novým názvom Peter & Rowers (v preklade Veslári) dosiahla v zahraničí v histórii českých a slovenských country skupín veľký úspech, keď v country hitparádach v USA, Európe a Austrálii sa niektoré ich pesničky umiestnili na prvých troch miestach.

Na stretnutia väčších skupín trampov sa menej často využívali aj iné pekné miesta s dostatkom vody, napríklad Sedlické lúky. Dodnes tam chodia mladé trampské osady ako napríklad „T.O. Zlatý dážď” a iné. Tiež chlapci a dievčatá, ktorí založili niekoľko hudobných skupín (Bobova diéta, Divozel) s výraznými úspechmi na slovenskej aj českej folkovej a trampskej hudobnej scéne. Folková skupina DIVOZEL vo finále TRAMPSKEJ PORTY 2005 v Ústi nad Labem získala interpretačnú Portu a Portu divácku.

V roku 1971, keď po krátkom fungovaní bol skauting znovu zrušený, zvolali košickí skautskí vodcovia stretnutie ABC - klubov, blízkych prírode. Partie chlapcov a dievčat, ktorí mali záujem poznávať a chodiť do prírody, si mohli založiť pri časopise ABC svoj klub napr. HP - hliadka prírody alebo KLM - klub lesnej múdrosti. Tieto kluby boli v tom čase slobodné a mohli ďalej existovať. Zmysel stretnutia bol ten, že skautskí vodcovia sa nechceli vzdať myšlienky, aby mohli naďalej výchovne pôsobiť na skupiny mladých ľudí a pomôcť im milovať prírodu. Mnoho chalanov po pôsobení v ABC - kluboch (po zrušení klubov) pokračovalo medzi trampami. Jeden z najznámejších klubov v Košiciach bol „KLM Sivá puma”.

Na mieste „Sedem smädných prameňov“ sa v roku 1980 niekoľko trampov pokúsilo o obnovenie činnosti mládežníckej organizácie Woodcraft (Liga lesnej múdrosti). Tu pôvodne založil spisovateľ Ernest Thompson Seton viac ako pred 100 rokmi v Kanade. Bola predchodcom skautingu a jej cieľom bolo naučiť deti žiť v súlade s prírodou. Woodcraft fungoval aj na Slovensku, kým ho komunisti po roku 1948 nezakázali.

Oblúbeným dopravným prostriedkom trampov boli zadné vozne vlakových súprav, kde cestou zneli gitary a spoločný spev. V tom čase bolo trampov ľahko rozoznať. Nosili zelené a nenápadne farby, na nohách „kanady“, prevažne dva druhy batohov - „uesku“ a „tela“, spacák, celtu, ľadvíňák, ešus, čutoru a samozrejme poniektorí gitaru. Chodili von celý rok, aj v zime, táborili v snehu, ale často využívali na prespanie aj rôzne budy, jaskyne, senníky a niektorí si s prížmúreným okom lesníka postavili aj malý zrub.

Praví trampí milujú prírodu. Drvivá väčšina nepila vonku alkoholické nápoje. Považovali to za zneuctenie posvätného ohňa. Ale ako v každom spoločenstve, tak aj tu, sa našli ľudia, ktorí trampom robili zlé meno. Trampí mali mnoho zásad, ako sa správať v prírode, ktoré ortodoxne dodržiavali, napríklad: do živého nezarež, po táborení nesmie zostať žiadna stopa a podobne. V nedeľu poobede trampí postupne zliezali z hôr na železničné stanice a kým vlak dorazil do Košíc, tak boli posledné dva vozne plné batohov, zážitkov, gitár, spevu a vône po táborových ohňoch. Z očí im žiarila romantika a dobrodružstvo. Mnohí sa cestou zastavili v „Londýne“ (Velká Lodina) v „Křčme u starej mamy“, kde gitary a bendžá doprevádzali spoločný spev trampských pesničiek.

Trampské hnutie bolo spontánne, neorganizované a nepolitické a tak nezapadalo do predstáv režimu, ako má vyzerať nový typ človeka. Koncom 70-tých rokov bolo už hnutie také masívne, že sa o neho začala zaujímať štátna moc.

Dnes je už ťažké na prvý pohľad poznať, kto patrí k trampom a kto je turista, rybár, chatár. Práve je v móde maskáčový vzor všetkých farieb. A tak je poznávacím znamením trampa len nášivka na ľavom rukáve a statočné srdce pripravené hocikedy pomôcť.

Foto: Brčov archív

„Zvadlo“ na stretnutie trampov

Foto: Tíkovo archív

Jesenný oheň pod Šílvcom

Foto: J. Polianský

Turniská v Kojšove

Horolezectvo

MARIÁN JACINA

JÁNOŠÍKOVA BAŠTA

Horolezecké začiatky

Je to vápencová skala, ktorá neďaleko Kysaku vystupuje nad Hornádsku kotlinu zo severného svahu hrebeňa vedúceho na Prielohy. Cesta z Kysaku po červeno značkovanom chodníku trvá cca. 1 hodinu a 15 minút. Jánošíkova bašta je mekkou košického i prešovského horolezectva. Je mimoriadne vhodná na uskutočňovanie horolezeckých kurzov, navyše blízkosť Košíc umožňuje zaujímavé ukončenie výcvikového dňa peším pochodom domov. Od roku 1985 je aj miestom štartu Kubínovho memoriálu.

Výstupové trasy sú orientované vo východnej a hlavne v severnej stene, ktorá dosahuje výšku 40 metrov. V pevnom vápenci je vytýčených niekoľko desiatok zásadných výstupov, existuje však veľké množstvo variantov a prepojení ciest. Prakticky všetky kombinácie boli vylezené už v polovici 20. storočia. Najstaršou cestou je pravdepodobne výstup Veľkým komínom, po ňom zrejme nasledovali výstupy Mokrym komínom a Tmavou špárou.

Bašta bola vyhladávaná už pred prvou svetovou vojnou, keď ju v roku 1907 Gustáv Simkó pomenoval ako „Kossuthova bašta”. Spoločne s A. Sebeökom a A. Zakariášom tu uskutočnili prvé výstupy. Od roku 1911 sa na bašte konali horolezecké kurzy, hlavne pod vedením A. Maurera, R. Tájbera a A. Sebeöka. Po prvej svetovej vojne sa stáva obľúbeným cieľom košických skautov. V roku 1923 ju členovia 21. klubu „Old skautov” premenovali na „Jánošíkovu baštu”, podľa mena svojej skupiny (Jánošíkovi chlapi). Od roku 1924 tu organizoval Armand Vilkovszky pre členov Spolku Priateľov prírody horolezecké kurzy.

Éra Róberta Kubína a jeho odchovancov

Začiatkom tridsiatych rokov 20. storočia liezli na bašte Oružinský a Šimko, ktorí sú autormi výstupov ako Šikmý traverz (pôvodne Priečny traverz), Žltá stienka (Kolajničky), Čierna stienka, Rokirys (Skalný rys). Po nich nastupuje

skupina aktívnych lezcov okolo R. Kubína. Pribúda Cesta vinkľom (Kubín-Roland, 1936), Špára veľkého previsu (Kubín-Roland, 1936), Priama cesta (Stredná cesta, Kubín-Roland, 1937), Jamesácka cesta (Kubín-Roland, Výrost-Andrássy st., 1937). V roku 1936 liezol Kubín s priateľmi tzv. Veľký traverz, ktorý stienkami a systémom políc prechádza cez celý masív.

Ďalšia generácia odchovancov R. Kubína preliezla Veľký previs (Mereš-Šuna, 1950), narovnanie Veľkého previsu (Rapoš-Filčák, 1951), Zelenú špáru (Gičajov vinkel, Mereš-Takáč, 1950), Nos (Cesta veľkým pilierom, Psoťka-Šuna, 1951), narovnanie Nosa (J. Kováč-Rapoš, 1952), Slepú špáru (Lazor-Psoťka, 1952). Narovnanie Nosa bolo v tomto období najťažšou cestou na Jánošíkovej bašte. Túto éru vnímal Jožo Psoťka takto (Krásy Slovenska 12/1981): „Jánošíkova bašta sa mi stala ´materskou školou´ horolezectva. Nie veľká, ale priamo ideálna cvičná skala, na ktorej nájdeš všetko - steny, kúty, komíny, špáry, piliere, previsy. Aký ruch tam vždy vládol, ako sa tam po vertikálach kmitalo po nedeliach. Lebo košické horolezectvo už vtedy stálo na pevných športových nohách, veď ho reprezentovali Puškáš, Andráši, bratia Körtvélyessyovci, Szabóovci, Šuna a mnoho ďalších, čo vtedy udávali tón v slovenskom horolezectve”.

Posledné biele miesta a súčasnosť

Po pôsobení tejto generácie zostáva už len veľmi málo nedotknutých miest. Ide prevažne o hladké stienky, ktoré padli do oka J. Valentovi a P. Vaškovi. Tí preliezli narovnanie Malého trojuholníka a stienku vpravo od Zelenéj špáry (1986), neskôr liezol R. Sikora hranu vedľa Slepéj špáry (1996). Vo vrcholovom previse Nosa je na skalozecké preteky vytýčená nová cesta, tzv. Pretekárska.

Zásluhou Daňa Sokola boli začiatkom 21. storočia cesty na Jánošíkovej bašte preistené. Neznámy entuziasta však v roku 2004 poodstraňoval očká nitov, čím okrem fi-

Rozlomity - lezenie v Slniečnych platniach

Foto: J. Pukanský

nančnej ujmy spôsobil smútok mnohým vyznávačom pohodového lezenia. Neúnavný Daňo napokon víťazí a od roku 2005 možno na tejto skale liezť opäť bezpečnejšie.

ROZLOMITY

Skalozelecká oblasť Rozlomity je situovaná nad obcou Veľká Lodina. Tvoria ju vápencovo-zlepenkové veže vysoké od 10 do 40 metrov. Napriek tomu, že tieto skalky boli navštevované horolezcami už v prvej polovici 20. storočia, dlho zostávali v tieni neďalekej, obľúbenejšej, Jánošíkovej bašty.

Aktívne sa začalo na Rozlomitoch liezť až v 90. rokoch 20. storočia, vďaka ich znovuobjaveniu Jarom Pukanským a J. Tkáčikom. Nasledovali plodné roky prvovýstupov a pomenovávaní jednotlivých skalných útvarov - Slniečne platne, Firstova stena, Žltá veža, Stĺp atď. Medzi najaktívnejších priekopníkov patrili bratia Pukanskí, P. Nečeň, Ľ. Gerendová, D. Beránek. V roku 1996 vyliezol D. Beránek najťažšiu cestu v oblasti - Geronimo. Na vežiach a platinách Rozlomitov vyrástla jedna celá generácia košických lezcov: S. Mitro, M. Gimera, M. Papp a ďalší. V súčasnom období sa aktivity presunuli najmä na Turniská a do Zádielskej doliny.

TURNISKÁ

Nad malebnou obcou Kojšov sa v bukovom masíve Murovanej skaly skrýva skalné mestečko nazývané Turniská. Ide o skupinu zlepenkových veží, ktoré sa týčia až do výšky 30 metrov, s charakteristickým obrovským skalným oknom, tzv. Klenbou. Vedie tadiaľ turistický chodník z Kojšova (žltá značka), ktorým sa dá dostať na hrebeň Murovanej skaly, a po napojení sa na zelenú značku pokračovať na nemenej zaujímavú Folkmársku skalú. Okrem zaujímavého pohľadu na toto skalné dielo prírody pre bežných turistov, sú Turniská hlavne eldorádom horolezcov z okolia Košíc a Prešova. Poskytujú širokú škálu skalných výstupov, od ľahkých, až po extrémne previsnuté cesty v strope klenby. Výhodou je možnosť lezenia i za daždivých dní.

Z hľadiska horolezeckého boli Turniská objavené dávno. Začiatkom 20. storočia mali bralá Turnisk mená ako „Čertov zub“ a „Medvedia skala“. Od roku 1911 sa tu usku-

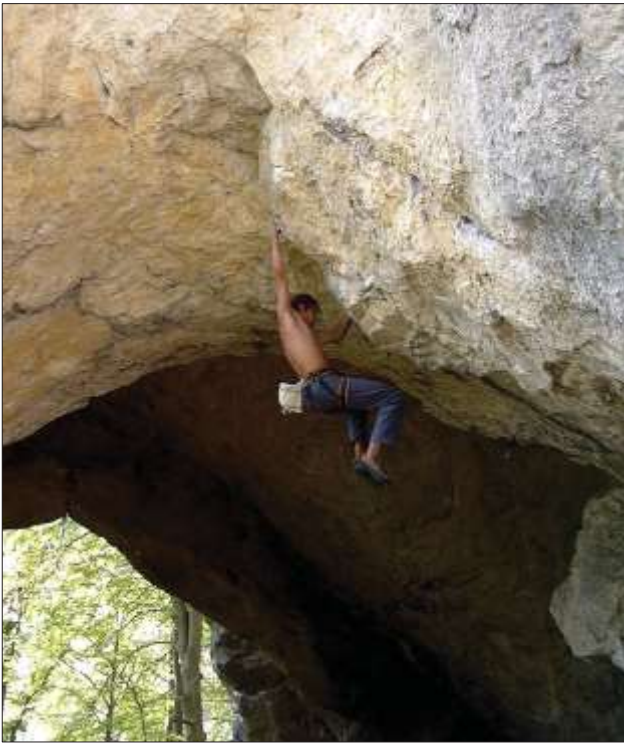

Foto: J. Pukanický

Turniská - lezenie v Klenbe

točňovali horolezecké kurzy pre začiatočníkov. V 30-tych rokoch 20. storočia boli zásluhou O. O. Krejčího na viacerých turniách umiestnené zlanovacie kruhy.

K rozmachu lezenia na Turniskách dochádza v 70. rokoch 20. storočia, zásluhou skupiny extrémnych lezcov - B. Adam, F. Adamik, J. Bílek. Do povedomia slovenskej horolezeckej spoločnosti sa Turniská dostávajú najmä po uskutočnení niekoľkých skalolezeckých pretekov.

Skutočný boom lezenia zažívajú Turniská v 90. rokoch 20. storočia, najmä zásluhou K. Nicklera, D. Beránka a J. Rečku, ktorý tu v roku 1992 vyliezol v tom čase najťažšiu cestu na Slovensku - Kalváriu v skale. Neskôr sa k nim pridávajú bratia Pukanší, M. Baláž, S. Mitro i ďalší. V roku 2000 miestny domovník - M. Nagy - preisťuje vyše 30 ciest. Turniská získavajú na popularite aj tým, že v ich blízkosti bola objavená skupinka skál, pomenovaná T2, ideálna na bouldrovanie. V súčasnosti oblasť obsahuje vyše 80 ciest a množstvo kvalitných bouldrov.

ROKODROMO

Keď sa povie rokodromo, tak len málokto vie, o čo ide. Oficiálne sa tak volá umelá cvičná skala na prípravu horolezcov, ktorá sa nachádza v Čermelskom údolí vedľa Detskej železnice, hneď za lesnou správou. Viac jej prirástol názov, vymyslený deťmi na základe jej výzoru - „skalný hrad“. Exotický názov a aj myšlienka vybudovať cvičnú horolezeckú skalú bola inšpirovaná podobnou stavbou v Quite, hlavnom meste Ekvádora, o ktorej priniesol informácie z prvej ruky (z Južnej Ameriky) košický horolezec Maroš Jacina. Po osvojení si myšlienky vybudovať niečo podobné pre košických horolezcov sa pod patronátom TJ Metropol a hlavne jeho šéfa Štefana Haberlanda rozbehli v roku 1982 prípravné práce na jeho realizácii. Prvý výkop základov sa uskutočnil 1. 6. 1983. Výstavba sa realizovala hlavne svojpomocne formou organizovaných brigád, na ktorých sa podieľali aj ostatné košické horolezecké oddiely. Bola ukončená v roku 1987 a v tej dobe išlo o prvú a jedinou umelú cvičnú skalú v Československu. Je vysoká 9,2 metra, má šírku 8,2 a dĺžku 24,2 metra. Skala umožňuje nácvik všetkých prvkov lezenia: špáry, hrany, rebrá, komíny, previsy, 60 metrov dlhý traverz. V stenách sú zabudované zlanovacie kruhy, na najvyššom mieste steny je osadené zábradlie. Vstup na umelú cvičnú skalú je voľný.

Foto: M. Jacina

Rokodromo - po ukončení výstavby

Summary

Košice belongs to the cities which are generously endowed with the nearness and beauty of surrounding forest. The city has been living in a mutually prosperous symbiosis with its neighbouring woodlands for over 700 years.

The forest estate of Košice was for the first time mentioned in historical documents originated from the 13th century. Since then its area has been gradually increasing. At the present times the municipal forest estate of Košice with the area of approximately 20,000 ha is among the largest forest properties in non-state sector in Central Europe. In the framework of Slovakia it covers 1 % of the total forest land and more than 10 % of municipal forests' acreage. The latter-day history of the forest administration in Košice started in 1992. Municipal property rights to forests were renewed and afterwards, the town passed a decision on the establishment of its own municipal forest enterprise.

In the past, town dwellers were supplied with wood from the forests which was used for constructions, heating and woodlands served for mining industry as well. Today forests fulfil irreplaceable environmental functions, they play more important role as the city's "green lungs", as a source of good-quality drinking water and an ideal place for recreation. Of course they represent a natural habitat for plants and animals.

The initiative of a group of enthusiasts, including forest professionals, scientists and historians, resulted in launching this book project entitled "The Attractions of Košice Forests" on the occasion of the 15th anniversary of "Mestské lesy Košice a. s." (Municipal Forests of Košice Inc.) foundation. The book gives the first compact view of a wide scale of remarkable natural beauties and other interesting places decorating this lovely piece of land. It introduces noteworthy locations significant from the viewpoint of geology, carst features, botany, dendrology, zoology and nature protection. These nature attractions are completed with the places and objects important

in terms of public use of forest for the purpose of relaxing activities - tourism, hiking, cycling, climbing, tramping etc.

Concerning geological structure the area represents a varied mixture of rocks because of the interference of rock-forming beds coming from the various geologic periods. Besides calcspars rocks of crystallinum can be often found here. Busy mining activities running from the 17th to 19th centuries were concentrated on iron ore and copper production.

The area of Košice forests is rich in carst features represented mainly by caves. Some of them are known for interesting archeological findings. Among them the most famous are: Veľká Ružínska jaskyňa, Antonova jaskyňa, Medvedia jaskyňa, Hadia jaskyňa, Priepasťová jaskyňa and Krížová jaskyňa. Most of these caves are situated in the valley of Malý Ružínok.

The mentioned woodland area forms a border line between the Western Carpathian Mountains and Pannonian region characterised by the mixed flora typical for the Western Carpathian Mountains with small islets of Pannonian species. When it comes to landscaping, ecological and aesthetic effects of flora, the most important are forest communities, thermophilic associations of rocky relief and meadows.

Vegetation is stratified in vertical stages ranging from the 2nd to the 7th ones. The 4th (beech) stage and 5th (fir-beech) stage are prevailing and they represent 2/3 of the whole area. The most extensive forest type groups are Fagetum pauper (23 %) and Fageto-Abietum (22 %). Regarding to forest tree-species composition, it is dominated by broadleaved with the abundance of 83%. The most abundant tree species presents beech which covers 54 % of the area of Košice municipal forests. Oak, hornbeam, fir, spruce, pine, larch and among so called "valuable broadleaved"- maple, ash, elm and lime can be also found in our woodlands. Birch, alder, rowan, cherry-wood and aspen are very rare here.

The abundance and variety of fauna representants similarly resulted from the interference of the species typical for internal zone of the Western Carpathian Mountains and Pannonian bioregion. Vertebrates are represented by 10 species of amphibians (5 of them are of European importance), 8 species of reptiles (5 of European importance), 92 species of nesting birds (23 of European importance) and 55 species of mammals (26 of European importance). The main game species are red deer, roe deer and wild boar. The beasts of prey - wolf, lynx, wild cat and brown bear can be rarely seen in this area.

To mention the most scientifically valuable locations we cannot omit Hradová, Kavečany and Polana meadows,

Foto: P. Šiška

forest communities of Vysoký vrch hill, Bujanov with thermophilic oak associations, Vozárska and Bokšov with the valuable beech communities, Čermeľ valley with mixed fir-beech, oak-hornbeam and small groups of maple-lime forest communities.

From the viewpoint of nature conservation the most precious areas of Košice forests can be found in 5 national nature reserves (Vozárska, Bokšov, Humenec, Sivec, Bujanovské dubiny) and 1 nature reserve (Vysoký vrch) covering together about 604 ha.

Sivec, the nature reserve boasting remarkable karst formations, is the most popular of them. From its steep rocky peak at the elevation of 781 m, there is a picturesque view of the Volovské vrchy hills and Ružín water reservoir, which was created by the confluence of two rivers, the Hornád and Hnilec. The lake is 16-km long with the water surface covering 600 ha. It is very popular location for summer recreation.

Within the framework of NATURA 2000 network of special protection areas "Stredné Pohornádie" was declared to be a protection area of European importance in 2004.

It was not until the mid-19th century that people began to appreciate the recreational potential of suburban forests in Košice environs. Today, especially at weekends, forest paths, cycling trails and picnic places are full of visitors looking for relax, fun and knowledge mainly in the Forest Park of Košice which forms a green belt around the city covering the area of about 4,500 ha. People like visiting the Čermeľské údolie valley with the famous "Children Railway", "Rokodromo"- training rock for climbers, dense network of marked hiking and cycling paths, golf and roller skating possibilities. "Bankov" is very popular for its nice picnic meadows, and it is a starting point of main tourist marked paths heading for "Kojšovská hoľa" grassing uplands via recreational centres of "Jahodná" with ski slopes and "Predná holica" with refreshment possibilities at the oldest tourist chalet "Lajoška". "Hradová" is another worth mentioning location, it is known for its 16-m high view tower, remains of a medieval Košice castle and forest educational paths.

On behalf of all foresters we can say that by respecting the guiding principle of the sustainable care and use of the forests we will be able to admire all these nature beauties and interesting places in their bio and social diversity even in the future.

Let this book be a helpful companion for all readers during their walks in this beautiful area of Košice forests.

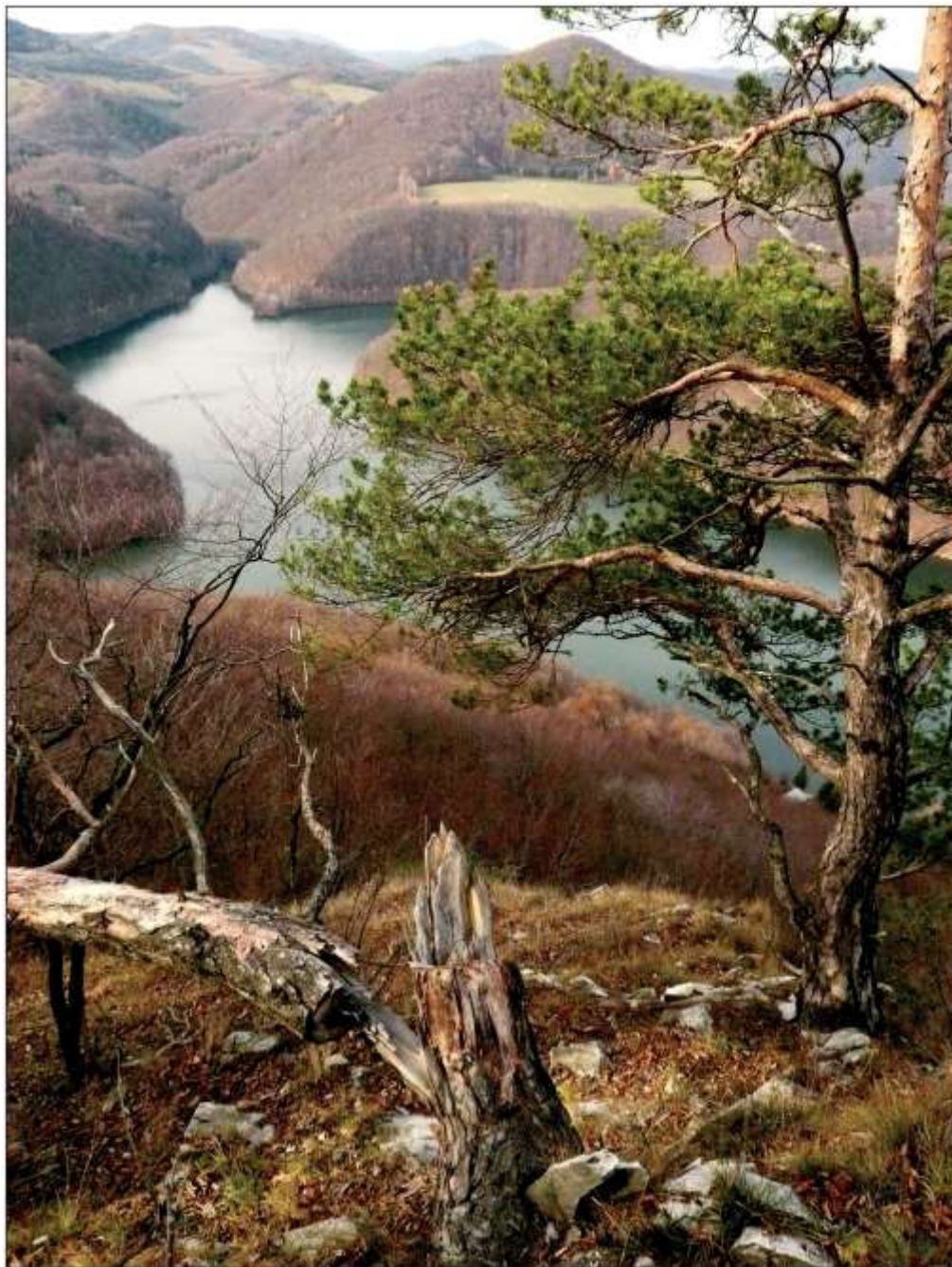

Foto: P. Šiška

Pohľad na Ružín z Drienkovej skaly

Použitá literatúra

Jaskyne (str. 10-19)

- Bárta J.: Desať rokov speleoarcheologickej činnosti Archeologického ústavu SAV (In: Slovenský kras 1961-1962, roč. IV/1963, str. 87-97,)
- Bárta J.: Dôkazy pobytu mezolitických lovcov v Medvedej jaskyni pri Ružíne (In: Archeologické výskumy a nálezky na Slovensku v roku 1980, 1. časť, Nitra 1981, str. 27 – 28)
- Bárta J.: Mezolitický lovcí v Medvedej jaskyni pri Ružíne (Slovenská archeológia, roč. XXXVIII/1990, č. 1, str. 5 – 25)
- Bárta J.: Mladoslóvanská záušnica z Antonovej jaskyne pri Ružíne (In: Sborník Československé spoločnosti archeologickej, Brno 1961, str. 9 – 11)
- Bárta J.: Príspevok k názvosloviu slovenských jaskýň (Krásy Slovenska, roč. XXX /1953, č. 8, str. 187 – 190)
- Bárta J.: Slovenské jaskyne v Slovenskom národnom povstaní a v druhej svetovej vojne (Krásy Slovenska, roč. XLVI/1969, č. 8, str. 282 – 287)
- Bárta J.: Sto rokov od sporu o uznanie prvého paleolitického sídliska v jaskyniach pri Ružíne (Krásy Slovenska, roč. LVI /1979, č. 12, str. 554 – 556)
- Bárta J.: Tretie desaťročie speleoarcheologickej činnosti Archeologického ústavu SAV v Nitre (1972-1982) (In: Slovenský kras, roč. XXII/1984, str. 245-265)
- Derfiňák P.: Ernest Tomáš Teodor Krieger (Spravodaj Slovenskej speleologickej spoločnosti roč. XXXI/2000, č. 2, str. 78)
- Droppa A.: Ružinský kras v Slovenskom Rudohorí (In: Československý kras, roč. 25/1974, str. 61 – 72)
- Dučár J.: Šarišské jaskyne v zmienkach starších autorov (In: Výskum, využívanie a ochrana jaskýň, zborník referátov, Žilina 2002, str. 207-212)
- Gulička J.: Najstaršie údaje o netopieroch (chiroptera) z jaskýň na Slovensku (In: Slovenský kras, roč. XLIV/2006, str. 175-181)
- Hochmuth Z.: Jaskyne a kras východného Slovenska vo vlastivednej literatúre z polovice 19. storočia (In: Slovenský kras, roč. XXXVII/1999, str. 96-98)
- Kukla J.: Ružinské jaskyne na východnom Slovensku (In: Československý kras, roč. VI/1953, str. 15 – 17)
- Kladiva E.: Krížová a Previsová jaskyňa (Spravodaj Slovenskej speleologickej spoločnosti, roč. XIX/1988, č. 1-2, str. 15-20)
- Lalkovič M.: Príspevok k histórii merania a mapovania jaskýň na Slovensku (In: Slovenský kras, roč. XXIII/1985, str. 145-168)
- Lalkovič M.: Meranie a mapovanie jaskýň na Slovensku v rokoch 1919-1944 (In: Slovenský kras, roč. XXV/1987, str. 109-121)
- Lalkovič M.: Karpatský spolok a jaskyne na Slovensku (In: Slovenský kras, roč. XXXII/1994, str. 109-118)
- Lalkovič M.: Jaskyniarske kalendárium pre rok 1996 (Sinter č. 5/1997, str. 25-32)
- Prikryl Ľ. V.: Dejiny speleológie na Slovensku (Martin 1985, 158 str.)

Autor kapitoly za pomoc pri zostavovaní tohto materiálu, poskytnutie dôležitých informácií a historických materiálov ďakuje JUDr. Jánovi Gašparovi, Jánovi Tancsákoví, Ing. Tiborovi Košíšovi, Martinovi Šoltészovi a MVDr. Zbyňkovi Valentovi.

Lesné dreviny (str. 24-47)

- Pagan J.: Lesnícka dendrológia, Zvolen, TU Zvolen 1997
- Korpeľ Š.: Pralesy Slovenska, Bratislava, Vydavateľstvo Veda SAV, 1989
- Saniga M.: Pestovanie lesa II, Zvolen, ÚVPP LVH SR 2001
- Kol. autorov: Správa o lesnom hospodárstve v SR, Bratislava, Ministerstvo pôdohospodárstva SR 2006
- Novotný J. - Varínsky a kol.: Ochrana lesa, Zvolen, ÚVPP LVH SR, 2002
- Novotný J., - Zúbrik M. a kol.: Biologickí škodcovia lesov Slovenska, Bratislava,
- Šály R.: Pôda základ lesnej produkcie, Bratislava, Vydavateľstvo príroda 1978
- Mindaš J., Konôpka J, Novotný J., Jendek S.: Lesy Slovenska, Zvolen, NLC Zvolen 2006
- Chinery M.: Príroda Európy, Bratislava, Slovnaft, 1998
- Aas G., Riedmiller A.: Vreckový atlas Stromy, Bratislava, Slovnaft, 1997
- Eisenseichovci, W. + D.: Turistický sprievodca prírodou, Bratislava, Príroda, 1999
- Krížová E.: Fytocenológia a lesnícka typológia, Zvolen, TU Zvolen, 1998
- Gašpar J., Juhás Ľ., Tomašík J., Tököly M.: Mestské lesy Košice na prelome tisícročí, Košice, KARNAT, 2003
- Zúbrik M., Novotný J. a kol.: Kalendár ochrany lesa, Bratislava, Ministerstvo pôdohospodárstva 2001

Lesná zver a poľovníctvo (50-53)

- J. Červený, P. Hell, J.: Slamečka a kol., Encyklopédia poľovníctva, Praha, Ottovo nakladateľství, 2004
 Hell P.: Srnčia zver, Bratislava, Príroda, 1979
 Hell P.: Diviacia zver, Bratislava, Príroda, 1986,
 Hell P., Sládek J.: Trofejové šelmy Slovenska, Bratislava, Príroda, 1974
 Hell P., Garaj P.: Nová príručka poľovníka, Bratislava, Príroda, 2002
 Sládek.: Ryby, vtáky, cicavce, zver, Zvolen, TÚ, 1995
 Hell P., Slamečka J., Gašparík J.: Rys a divá mačka v Slovenských Karpatoch a vo svete, Bratislava, PaPRESS, 2004

Prírodovedne hodnotné územia (str. 54-65)

- Bajaník Š., Ivanička J., Mello J., Reichwalder P., Pristaš J., Snopko L., Vozár J., Vozárová A., 1984: Geologická mapa Slovenského Rudohoria Východná časť. Geologický ústav Dionýza Štúra, Bratislava
 Celuch M., Kaňuch P., 2000: Výsledky činnosti chiropterologickej sekcie. s. 23 - 25. In.: Zborník odborných výsledkov XXIV. Východoslovenský tábor ochrancov prírody, Kojšov na "Minárke". SZOPK a KÚ Košice s. 40
 Danko Š., a kol. 2002: Rozšírenie vtákov na Slovensku. VEDA vydavateľstvo SAV Bratislava s. 685
 Fulín M., 2000: Poznámky k faune Kojšova a okolia. s. 25 - 28. In.: Zborník odborných výsledkov XXIV. Východoslovenský tábor ochrancov prírody, Kojšov na "Minárke". SZOPK a KÚ Košice s. 40
 Fulín M., 2000: Poznámky k výskytu jašterice múrovej (*Lacerta muralis*). s. 28 - 29. In.: Zborník odborných výsledkov XXIV. Východoslovenský tábor ochrancov prírody, Kojšov na "Minárke". SZOPK a KÚ Košice s. 40
 Kaňuch P., Celuch M., Pačenovský S., 2002: Zimovanie netopierov v Kysackej jaskyni. Katalóg zimovísk netopierov SR. Vespertilio 6: 27
 Lešínský G., 2002: Zimný výskyt netopierov v priepasťovej jaskyni v Humenci. Katalóg zimovísk netopierov SR. Vespertilio 6: 26
 Mošanský A., 1991: Avifauna Košíc. Zborník Východoslovenského múzea v Košiciach. Prírodné vedy 31: 49 - 158.
 Pačenovský S., 2002: Zimoviská netopierov v oblasti Bielej skaly v Čiernej hore. Katalóg zimovísk netopierov SR. Vespertilio 6: 29 - 31
 Pjenčák P., Matis Š., 2002: Zimovanie netopierov v jaskyniach Malého Ružinka. Katalóg zimovísk netopierov SR. Vespertilio 6: 33 - 34
 Sasvári T., 1992: Litostratigrafia a megaštruktúrna pozícia črmeľskej skupiny. Zborník prednášok 8. BV-TK, sekcia geologická, Košice, 2 - 4. 9. 1992, s. 164 - 168

Chránené územia (str. 66-83)

- Gašpar J., Juhás L., Tomašík J., Tököly M.: Mestské lesy Košice na prelome tisícročí, Košice, KARNAT, 2003
 Materiály z Archívu mesta Košice
 Materiály z archívu Slovenského vodohospodárskeho podniku, š.p. Banská Štiavnica
www.natura.sk
 Materiál z archívu Agentúry životného prostredia
 Materiál z archívu Mestských lesov Košice

Historické a turistické pozoruhodnosti (86-135)

- ADAMUV, P. : K dejinám strojárne a zlievárne Fleischer a spol. v Košiciach (In : Historica Carpatica, roč. III/1977, str. 113-153)
 ADAMUV, P. : Kovospracujúce továrne v Čermelskom údolí (Večer, 6. 9. 1985, str. 4)
 A lángban alló papírmalom (Kassai Napló, 30. 5. 1935, č. 122, str. 3)
 ap.: Tridsiatnici na miestach, kde hájili našu svobodu. (Slovenský východ, 24. 6. 1930, č. 142, s. 2)
 ARANYOSSY, A.: Mozaik. Tarka elbeszélések a Kassai vadászúrsulat-ról főleg tagságom első idejéből és az azt megelőző időkből. (Kassa 1940, 28 s. rkp.)
 A "Természetbarátok turistaegyesülete" košicei csoportjának 20 éves jubileumi emlékirata 1911-1931. 20 jährige jubileums Gedenkschrift des Touristenverein "Die Naturfreunde" Ortsgruppe Kaschau [Košice] (Košice 1931, 80 s.)
 Az Antóny-forrás emléktáblájának leleplezése. (Felvidéki Ujság., 5. 10. 1943, č. 225, str. 3)
 Bankó 1867-1935 (A Kassai kat. egyházi tudósító, roč. XV/1935, č. 9-10, str. 6-7)
 BAUER, J.: A plynuli stáročia ... Pamätné tabule a nápisy, erby, busty, monogramy, domové znaky mesta Košice (Košice 2007, 228 s.)
 BUGANOVÁ, K., ŠANGALA, M. : Postavené roku Pána (Košice 2005, 135 s.)
 Buchner Bélaról nevezik el az iparos - gyermekek üdülőházát (Felvidéki Ujság, 19. 7. 1939, č. 162, str. 5)
 ČERMÁK, Č. : Turistický průvodce okolím Košic (Košice 2000, 77 s.)
 DUCHOŇ, J. : Hradová (Košický Večer, 16.10.1992, č. 204, str. 4)

- Felavatták az iparosgyermek bankói üdülöházát (Felvidéki Ujság, 1. 7. 1941, č. 148, str. 4)
- GAŠPAR, J. : História turistických a výletných miest okolia Košíc do roku 1945 (In.: Menej známe kapitoly z dejín Košíc za ostatných sto rokov, Košice 1999, str. 18-35)
- GAŠPAR, J. : Keď boli v móde palice. Z dejín sánkovania v našom meste (Košický Večer, 19.3.1993, č. 55, str.4)
- GAŠPAR, J. : Kríže a kaplnky Bankova. (Listy Košické, roč. III/2001, č. 1, str. 12-13)
- GAŠPAR, J. : Pamätníky bojov v roku 1919 (Listy košické, roč. II/2000, č. 3, str. 16-17)
- GAŠPAR, J. : Po starých chodníkoch okolia Košíc (Krásy Slovenska, roč. LXII/1990, č. 1, str. 38-41)
- GAŠPAR, J.: Po stopách bojů československého vojska a legionářů v okolí Košíc v roku 1919 (Košice 2001, 49 s.)
- GAŠPAR, J.: Prírodné, vlastivedné a turistické zaujímavosti Košickej Belej a okolia (Košice 1987, 13 s.)
- GAŠPAR, J. : Prvá chata košických turistov (Krásy Slovenska, roč. LXI/1984, č. 10, str. 34-37)
- GAŠPAR, J. : Prvá robotnícka zotavovňa (Večer, 14.6.1985, č. 115, str. 4)
- GAŠPAR, J. : Robotnícki turisti a Slovensko (Krásy Slovenska, roč. LXV/1988, č. 10, str. 8-11)
- GAŠPAR, J. : Sánkarská dráha na Bankove (Listy Košické, roč. II/2000, č. 1, str. 8-9)
- GAŠPAR, J. : Stíchnutá hora Bankov (Krásy Slovenska, roč. LXIX/1992, č. 9, str. 63)
- GAŠPAR, J. : Třicátníci a osmdesáté výročí bojů v okolí Košic (Česká beseda, roč. V/1999, č. 7 - 8, s. 16-17)
- GAŠPAR, J. : Z histórie turistiky na východnom Slovensku (Socialistický obchod, roč. XXXV/1989, č. 8-9, str. 296-299)
- GAŠPAR, J. : Z minulosti lyžovania v Košiciach (Lyžařství, roč. LXX/1990, č. 1, str. 14-15)
- GAŠPAR, J. : Z turistickej histórie Jahodnej (In.: Zimný zraz turistov Košice - Jahodná, 16.-17. 1. 1988, str. 1-4)
- GAŠPAR, J. a kol. : História turistiky v Košiciach (Košice 1988, 311 s.)
- GAŠPAR, J., BLAŠKOVÁ, E., MIHÓKOVÁ, M. : Lexikón Košičanov 1848-1939 1. diel A-J (Košice, 2007, rukopis)
- GAŠPAR, J. - JUHÁS, L. - TOMAŠTÍK, J. - TÖKÖLY, M.: Mestské lesy Košice na prelome tisícročí (Košice 2003, 117 s.)
- GÖNDÖR, G.: Kassa szab. kir. város csatorna- és vízműve (1. Köt. Kassa 1912, 206 s.; 2. Köt. Kassa 1912, 257 s.; 3. Köt. Kassa 1913, 117 s.)
- HALAGA, O. R. : Silva nigra a lesy košického domínia (In. : Zborník Lesníckeho, drevárskeho a poľovníckeho múzea, zv. XIII, Martin 1985, str. 63-81)
- Házavató ünnepély (Kassai Ujság, 19. 5. 1928, č. 117, str. 6)
- HERHA, J.: A Kassai Iparoskör Turistaosztályának története rövid leírásban 1922 január 15-től 1929 december 31-ig (Košice - Kassa 1930, 12 s.)
- KARSAI, K. : A Karsai - Pfister - Balassa - féle erdei függópálya (Erdészeti lapok, LV évf., Budapest 1916, 13-14 füzet)
- KARSAI, K.: Kassa sz. kir. város mint erdőbirtokos (Sopron 1940, 47 s.) KEMÉNY, L. : Csermelyvölgy múltjából (Kassaivédék, roč. I/1898, č. 2, str. 4) KEMÉNY, L. : Kassai papírmalom - 1639, 1640 (In.: Történelmi Tár, 1892, str. 378)
- KEMÉNY, L. : Kassai puskaportőrörmalom (In.: Hadtörténelmi közlemények, 1915, str. 524-526)
- KEREKES, G.: A kassai kereskedők életéből 1687 - 1913 (Budapest 1913, 279 s.)
- KOLAŘÍK, U. : Košickem po stopách pluku Aloise Jiráska (Praha 1935, 18 s.)
- (Korš.) : Máme svoju chatu (Nový smer, roč. III/1951 č. 18, str. 6)
- KREISS, R. : A K.V. Kassai Osztályának 20 éves története (Turistik, Alpinismus, Wintersport, rész III. Közlemények, roč. VI/1932, č. 11-12, str. 13-20)
- KÜHN, L. a kol. : Třicátníci (Vysoké mýto 1929, 274 s.)
- MAČALOVÁ, H. : Bol hrad na Hradovej? (Krásy Slovenska, roč. LXIX/1992, č. 9, str.7)
- MAGULA, R. : Sú Košice banským mestom? (Košický Večer, 8. 10. 1993, č. 198, str. 4)
- MALÁK, L. : Opátka. Valalíček s koscelečkem na hrunečku (Opátka 2005, 99 s.)
- MIHALIK, J., TRUSKOVŠKY, J., SZÖNYEY, I. : Kassa és környéke (Kassa 1897, 112 s.)
- MIHÓKOVÁ, M.: Hospodársky život v Košiciach v rokoch 1848-1918 (Košice 1983, zv. 1.- 2., 658+681 s.)
- MIHÓKOVÁ, M.: Slovník košických osobností 1848 - 1918 (Košice 1995, 532 s.)
- MOLNÁR, B.: Kassa orvos története (Kassa 1944, 398 s.)
- MÓRICZ, J.: Kassa sz. kir. város turista-kalauza (Kassa 1939, 32 s.)
- MÓRICZ, J. : Kassa város turista kalauza (Košice 1927, 32 s.)
- NĚMEC, Z. - DUCHOŇ, J. - RYBÁROVÁ, K.: Košice 1780 - 1918 (Sečovce 1995, 298 s.)
- NĚMEC, Z. : Prírodné bohatstvo lákalo priemyselníkov (Košický Večer, 15. 1. 1993, č. 10, str. 4)
- OLEXA, L., REIPRICH, I. : Detská železnica Košice (Košice 2006, 88 s.)
- POGRÁNYI-NAGY, F. : Fel-Kassa vára (Turistik, Alpinismus, Wintersport, rész III. Közlemények, roč. VI/1932, č. 1-4, str. 13-19)
- PRÍDAVOK, A. : Tridsiatnikom na privítanie (Slovenský východ, 22. 6. 1930, č. 141, str. 1)
- REMINICZKY, K.: Kassai vadászhistóriák (Kassa 1940, 191 s.)

SCHERMANN, Sz.: Kassa és a Kassai hegyek kalauza (Budapest 1944, 352 s.)

SCHERMANN, Sz.: Szögescipők nyomai a Kárpátok bércein (Budapest 1937, 360 s.)

SIEGMETH, K.: A Keleti - Kárpátok Osztályának építkezései (In.: A Magyarországi Kárpátgyesület évkönyve, roč. XXXVII/1910, str. 186-189)

SIEGMETH, K.: Kurzgefasster Führer für Kaschau, das Abauj - Torna - Gömörer Höhlengebiet und die Ungarischen Ostkarpathen (Kaschau 1886, 176 s.)

SIMKÓ, G.: Kassa 25 év ellőti turisztikai élete (Turistik, Alpinismus, Wintersport, rész III. Közlemények, roč. VI/1932, č. 11-12, str. 6-10)

SLIVKA, M., VALLAŠEK, A.: Hradý a hrádky na východnom Slovensku (Košice 1991, 271 s.)

SOMOSVÁRI, K.: Tető alá került a bankói háromemeletes munkásüdülő (Félvidéki Ujság, 23. 10. 1943, č. 240)

STRAKA, A.: Košice za vojny a za prevratu 1918-1919. Z rodinnej kroniky (In.: Jubilejný almanach mesta Košic a východného Slovenska 1918-1919, Košice 1928, str. 37 - 48)

STRAKA, A.: Turistický sprievodca po východnom Slovensku (Košice 1920, 65 s.)

STRAKA, J.: Košický Bankov (In.: Pútnik svätovojtešský, roč. 51/1923, str. 60-64)

STRAKA, J.: Z historie okolia Košic (Slovenský východ, 8. 8. 1923, č. 179, str. 1-2; 10. 8. 1923, č. 181, str. 1-2; 11. 8. 1923, č. 182, str. 1-2; 12. 8. 1923, č. 183, str. 1-2; 15. 8. 1923, č. 185, str. 2)

(š): Veža oslobodenia na Hradovej (Slovenský východ, 1. 1. 1928, č. 1, str. 4)

VÁRNAY, E., - GRUSETZKY, F.: 1903 - 1923 A Kassai Atletikai Club jubiláris emlékkönyve (Kassa 1923, 124 s.)

VONDRÁČEK, K.: Boje ve východ. Slovensku v květnu a červnu 1919 (In.: Vpád maďarských bolševikov na Slovensko v roku 1919, Bratislava 1936, str. 174-180)

WICK, B.: A kassai Szt. Flórián - kápolna (Košice 1923, 13 str.)

WICK, B.: Kassa története és műemlékei (Kassa 1941, 446 s.)

WICK, B.: Kassa város katolikus műemlékei (Košice 1923, 101 str.)

Záhady bez záhad (Železnice, 1993, č. 3, str. 10)

Autor pri zostavovaní tejto kapitoly čerpal údaje aj z dokumentov uložených v Archíve mesta Košice, taktiež z vlastných materiálov, záznamov a poznámok.

Foto: P. Šiška

Obsah

Geologická stavba
územia košických lesov **4**

Banská činnosť **6**

Jaskyne **10**

Flóra **20**

Lesné dreviny **24**

Fauna **48**

Lesná zver
a poľovníctvo **50**

Prírodnovedne
hodnotné územia **54**

Chránené územia **66**

Vodná nádrž
Ružín **84**

Historické
a turistické
pozoruhodnosti **86**

Cykloturistika **136**

Tramping **138**

Horolezectvo **144**

Foto: P. Šiška

Zaujímavosti z košických lesov

Vydalo: Vydavateľstvo KARNAT s. r. o. Košice pre Mestské lesy Košice a. s.

Autori: Ing. Radko Čonka, RNDr. Miroslav Fulín, CSc., JUDr. Ján Gašpar, Ing. Marián Jacina, Ing. Ľubomír Juhás, Tibor Kováč, RNDr. Eva Sitášová, PhD., Ing. Peter Šiška, Ing. Julian Tomašík, Ing. Miroslav Tököly

Zodpovedný redaktor: Ing. Julian Tomašík

Textová a jazyková úprava: Ing. Miroslav Tököly

Autor kresieb drevín: Ladislav Tverďak

Autor fotografie na prednej predsádzke: Gabriel Halkóczy

Autor maľovanej mapy na zadnej predsádzke: Jozef Ďaudík

Mapu vyhotovil: CBS spol. s r. o., Banská Bystrica pre Mestské lesy košice a. s.

Grafická úprava: Bohumil Kaman

Tlač: KARNAT s. r. o. Košice.

Vydanie prvé. Náklad 1000 ks.

ISBN 978-80-969496-1-8